

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
RESİM-İŞ EĞİTİMİ PROGRAMI**

**PAREİDOLİA’NIN SANATTA MATERYAL VE YÖNTEM
OLARAK KULLANIMI**

Yüksek Lisans Tezi

Medine TEKİN

Danışman
Prof. Çağatay İNAM KARAHAN

SAMSUN
2024

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
RESİM-İŞ EĞİTİMİ PROGRAMI**

**PAREİDOLİA’NIN SANATTA MATERYAL VE YÖNTEM
OLARAK KULLANIMI**

Yüksek Lisans Tezi

Medine TEKİN

Danışman

Prof. Çağatay İNAM KARAHAN

SAMSUN
2024

TEZ KABUL VE ONAYI

Medine TEKİN tarafından, Prof. Çağatay İNAM KARAHAN danışmanlığında hazırlanan “PAREİDOLİA’NIN SANATTA MATERYAL VE YÖNTEM OLARAK KULLANIMI” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 23.2.2024 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Doç. Dr. Sena SENGİR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Çağatay İNAM KARAHAN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Serpil YAYMAN Uşak Üniversitesi Resim Ana Sanat Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

04 /01 / 2024
Medine TEKİN

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : PAREİDOLİA'NIN SANATTA MATERYAL VE YÖNTEM OLARAK KULLANIMI

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 04/01/2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 6

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

04 /01 / 2024
Prof. Çağatay İNAM KARAHAN

ÖZET

PAREİDOLİA'NIN SANATTA MATERYAL VE YÖNTEM OLARAK KULLANIMI

Medine TEKİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı

Resim-İş Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Ocak/2024

Danışman: Prof. Çağatay İNAM KARAHAN

Gerçekte bir bağlantısı olmayan rastgele olguların, anlamlı bir bütün oluşturduğu hissine Apofeni denilmektedir. Sanrısız düşünce, kumar ve pareidolia alt türleri sayılabilir. Pareidolia, görüntü veya seslerin hatalı algılanması sonucu anlamlı algılanmasıdır. Pareidolia tarihte farklı isimlendirmelerle anılmış ve yerli literatürde bu fenomene az yer verilmiştir. Bu sebepler pareidolia fenomenini araştırılması ve ulaşılması zor bir konu haline getirmiştir. Bu araştırma tarihsel süreç içinde pareidolia fenomeninin varoluşunu, sanat alanları dışında hangi bağlamlarda ortaya çıktığı ve sanat alanlarında materyal ve yöntem olarak kullanımını belirlemeyi amaçlanmıştır. Araştırma, nitel yöntemlerden doküman analizi yöntemiyle ulaşılan literatürün, taranması ve pareidolia ile bağlantı kurularak analiz edilmesini içermektedir. Bu araştırma pareidolia fenomenini açıklaması, sanat alanlarında materyal ve yöntem olarak kullanımını örneklerle sunması yönünden önemli olduğu düşünülmektedir. Pareidolia fenomeninin görsel sanatlardan; mimari, sinema, heykel, grafik, resim gibi alanlarla ilişkisi araştırılmış ve örnekleri incelenmiştir.

Bilişsel yanılsamalardan belirsiz yanılsama ve kurgu yanılsaması, pareidolia fenomeninin görsel yanılsama sınıfı sayılabilir. Felsefede pareidolia fenomeni, bulutlar ve duyu yanılsama bağlamında ele alınmıştır. Doğal afetlerin etkisiyle şekillenen birçok kaya oluşumu pareidolia nesnesine dönüşmüştür. Seçilim Baskınının sonucu olan pareidolia fenomeninin, bazı hayvan ve bitkilerin hayatta kalma ihtimalini arttırdığı düşünülmektedir. Pareidolia, klinik ve radyolojik kalıpları tanımaya, ezberlemeye yardımcı olan ve genel teşhis becerilerini geliştiren yararlı bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Sağlıklı bireylerde de yaşanmasına rağmen akıl sağlığı, yorgunluk, inançlar pareidolia fenomeninin sık ve şiddetli ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Sigmund Freud'un terapi yöntemlerinden olan Serbest Çağrışım, Rorschach testi ve sanatsal otomatik teknikler otomatizmden doğmuştur. Otomatizm, bilinçaltını, düşünceyi ve duyguyu serbest bırakmayı amaçlayan teknikleri ve yaklaşımı ifade etmektedir. Rorschach kartları sanatta etkisini göstermiştir. Lekeleme, otomatik çizim, dekalkomani, frotaj (sürtme), paranoid-eleştirel, damlatma-sıçratma vd. sanatsal otomatik tekniklerdir. Sanat eğitiminde bu ve benzeri tekniklerin kullanımının yaratıcılığa etkisi olabileceği düşünülmektedir. Tragedya, öykü, mimari, illüstrasyon, karakter tasarımı, animasyon, afiş tasarımı, heykel ve resim gibi alanlarda pareidolia materyal ve yöntem olarak kullanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Pareidolia, Otomatizm, Rorschach, Lekeleme, Dekalkomani

ABSTRACT

THE USE OF PAREIDOLIA AS A MATERIAL AND METHOD IN ART

Medine TEKİN
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Fine Arts Education
Arts Education Programme
Master, January/2024
Supervisor: Prof. Çağatay İNAM KARAHAN

Apophenia is the perception that random phenomena with no real connection form a meaningful whole. This phenomenon includes subtypes such as delusional thinking, gambling, and pareidolia. Pareidolia is the perception of images or sounds as meaningful due to faulty perception. Throughout history, pareidolia has been referred to by different names, and it has received little attention in the local literature. These factors make the pareidolia phenomenon a challenging subject to research and access. The objective of this research is to investigate the existence of the pareidolia phenomenon in historical contexts beyond the field of art, as well as its use as a material and method in the arts. The study involves analyzing literature using the document analysis method, a qualitative approach that establishes a connection with pareidolia. This research explores the phenomenon of pareidolia and its use as a material and method in art fields. It investigates the relationship between pareidolia and visual arts, including architecture, cinema, sculpture, graphics, and painting, and provides examples.

Pareidolia is a phenomenon that can manifest as cognitive illusions, such as the illusion of uncertainty and the illusion of fiction. This phenomenon has been discussed in philosophy in the context of clouds and sense illusions. Additionally, many rock formations shaped by natural disasters can resemble pareidolia objects. The phenomenon of pareidolia, resulting from selection pressure, is believed to enhance the survival chances of certain animals and plants. Pareidolia is a helpful method for recognizing and memorizing clinical and radiological patterns, thereby improving general diagnostic skills. Although it can also occur in healthy individuals, pareidolia phenomena can be frequent and severe due to mental health, fatigue, or beliefs.

Free Association is a therapeutic method developed by Sigmund Freud. Rorschach test and artistic automatic techniques were also born from automatism. It aims to release the unconscious mind, thoughts, and emotions. Automatism refers to techniques that aim to achieve this goal. Rorschach cards have influenced art, including painting, automatic drawing, decalomania, frottage (rubbing), paranoid-critical, dripping-splashing, and other artistic automatic techniques. Using techniques like these in art education can enhance creativity. Pareidolia has been utilized as a material and method in various fields, including tragedy, story, architecture, illustration, character design, animation, poster design, sculpture, and painting.

Keywords: Pareidolia, Automatism, Rorschach, Blotting, Decalomania

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Uzun soluklu, kaygılı ve heyecanlı araştırma sürecimde başta fikirleri ve destekleyici yönüyle danışmanım Prof. Çağatay İNAM KARAHAN'a teşekkür ederim.

Kendimi bildim bileli zor anlarımda sabreden, maddi-manevi desteklerini esirgemeyen, çok sevdiğim ve sevildiğimi hissettiren babam Musa TEKİN'e ve annem Ayşegül TEKİN'e teşekkür ederim.

Heyecanımı taze tutmamı sağlayan kardeşim Selin TEKİN'e ve meraklı sorularıyla farklı bakış açıları kazanmamda etkisi olan kardeşim Rana TEKİN'e teşekkür ederim.

Stresimi azaltmamda ve motive olmamda, hayatın güzel yönlerini keşfetmemde etkisi olan, desteğini hiç esirgemeyen Selçuk Alp ÖZNOHUT'a teşekkür ederim.

Medine TEKİN

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problem Durumu.....	4
1.1.1. Alt Başlıklar	4
1.1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.2. Araştırmanın Önemi.....	5
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.4. Varsayımlar.....	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Algı ve Görsel Algı.....	6
2.2. Algılama Süreçleri	7
2.2.1. Seçici Dikkat.....	7
2.2.2. Örüntü Algılama	8
2.2.3. Örgütlenme	9
2.2.3.1. Gestalt Psikolojisi	9
2.3. Görsel Yanılsama.....	10
2.3.1. Görsel Yanılsamaların Sınıflandırılması.....	11
2.3.1.1. Fizyolojik Yanılsamalar.....	11
2.3.1.2. Bilişsel Yanılsamalar	13
2.3.1.3. Fiziksel Yanılsamalar.....	22
2.3.2. Op Art	22
2.4. Pareidolia	26
2.4.1. Yüz Pareidoliası	27
2.4.2. Felsefe Alanında Pareidolia	27
2.4.3. Psikoloji Alanında Pareidolia.....	28
2.4.3.1. Otomatizm.....	29
2.4.3.2. Rorschach Testi.....	29
2.4.4. Nöroloji Alanında Pareidolia	31
2.4.5. Doğada Pareidolia	34
2.4.5.1. Hayvanlarda ve Bitkilerde Pareidolia	34
2.4.5.2. Kaya Oluşumlarında Pareidolia	36
2.4.6. Popüler Pareidolia Örnekleri.....	39

3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	42
3.1. Araştırma Modeli	42
3.2. Evren ve Örneklem	42
3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	42
5. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	44
5.1. Sanatta Pareidolia.....	44
5.1.1. Edebiyat, Görsel İletişim Tasarım, Sinema ve Mimari’de Pareidolia.....	44
5.1.2. Heykel ve Resim Alanlarında Pareidolia	51
5.1.2.1. Resimde Pareidolia’nın Bulutlara Yansıtılması	57
5.1.3. Sanat Alanlarında Rorschach	60
5.1.4. Sanat Alanlarında Otomatizm.....	65
5.1.4.1. Lekeleme Tekniği	71
5.1.4.2. Otomatik Çizim Tekniği	73
5.1.4.3. Kum Tekniği	74
5.1.4.4. Dekalkomani Tekniği.....	75
5.1.4.5. Frotaj ve Grataj Tekniği.....	76
5.1.4.6. Paranoid-Eleştirel Teknik	79
5.1.4.7. Fümaj Tekniği.....	81
5.1.4.8. Ekremaj ve Parsemaj Tekniği	83
5.1.4.9. Damlatma-Sıçratma Tekniği.....	84
5.1.4.10. Islatma-Lekeleme Tekniği	86
5.2. Sanat Eğitiminde Pareidolia.....	88
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	92
KAYNAKLAR	98
ŞEKİL KAYNAKLAR.....	104
ÖZ GEÇMİŞ	108

SİMGELER VE KISALTMALAR

CNN	: Cable News Network
EEG	: Elektroensefalografi
FFA	: Fusiform Face Area
GB	: Glioblastoma
KÜS	: Kağıt Üzerine Serigrafi
MR	: Manyetik Rezonans Görüntüleme
NBC	: National Broadcasting Company
NFT	: Non- Fungible Token/ Nitelikli Fikri Tapu
OSB	: Otizm Spektrum Bozukluğu
PCM	: Paranoid Critical Method/ Paranoid Eleştirel Yöntem
PFCX	: Prefrontal Cortex
PKAN	: Pantotenat Kinaz’a Bağlı Nörodejeneratif Hastalık
PSP	: Progresif Supra Nükleer Felç
STS	: Superior Temporal Sulkus
TÜAB	: Tuval Üzerine Akrilik Boya
UFO	: Unidentified Flying Object/ Tanımlanamayan Uçan Nesne

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Edvard H. Adelson, Dama Gölge Yanılsaması, 1995.....	12
Şekil 2.2. Ludimar Hermann, Hermann Izgarası Yanılsaması, 1870.....	12
Şekil 2.3. İsa Mesih'i temsil eden bir tür görsel illüzyon, 2006	13
Şekil 2.4. Louis A. Necker, Necker Küpü, 1832.....	14
Şekil 2.5. Edgar John Rubin, Rubin Vazosu, 1915	15
Şekil 2.6. İllüzyon Kolonları, Pavilhao do Conhecimento- Ciencia Viva, Lizbon	15
Şekil 2.7. Richard L. Gregory, Kafe Duvarı Yanılsaması, 1973	16
Şekil 2.8. Franz C. Müller-Lyer, Müeller-Lyer İllüzyonu, 1998	16
Şekil 2.9. Lionel Penrose ve Roger Penrose, Penrose Merdiveni, 1959	17
Şekil 2.10. Oscar Reutersvard, Opus 1, 1934	17
Şekil 2.11. M.C. Escher, Belvedere, Litografi, 46,2x29,5 cm, 1958	18
Şekil 2.12. Ustwo Fampny Limited, Monument Valley (kesit), 2014	19
Şekil 2.13. William Hogarth, Yanlış Perspektif Üzerine Hiciv, Gravür, 1754.....	19
Şekil 2.14. William Hogarth, Örneklenen Yanlış Perspektif, Gravür, 1794.....	20
Şekil 2.15. Gaetano Kanizsa, Kanizsa Üçgeni, 1955.....	21
Şekil 2.16. Subjektif Necker Küpü	21
Şekil 2.17. NBC Logosu, 2022	21
Şekil 2.18. Victor Vasarely, Duo-2, 1967	23
Şekil 2.19. Bridget Riley, Blaze 4, KÜS, 530 × 521 mm, 1964	24
Şekil 2.20. Krisztina Dózsa-Farkas, Kiss, TÜAB, 50x50 cm, 2019	25
Şekil 2.21. Hermann Rorschach, Rorschach Mürekkep Lekesi Kartları, 1921	30
Şekil 2.22. Hawaii Mutlu Yüz Örümceği (Theridion Grallator), (kesit)	35
Şekil 2.23. Maymun Orkidesi (Monkey Orchid - Dracula Simia).....	35
Şekil 2.24. Sfenks Kayası, Wastwater-İngiltere	37
Şekil 2.25. Apaçi Kafası Kayası, Ebihens-Fransa.....	37
Şekil 2.26. Dans Eden Çift, Devrent Vadisi- Nevşehir.....	38
Şekil 2.27. Paesina Taşı, 12 x 13 cm	39
Şekil 2.28. II. Elizabeth Kanada Banknotlarında (kesit), 1954.....	40
Şekil 4.1. Kim Jae-Hong, Doğu Nehri'nin Çocukları (kesit).....	46
Şekil 4.2. Stefan Kuhnigk, Kahve Canavarları	47
Şekil 4.3. Salvador Dali ve Walt Disney, Destino (kesit), 2003.....	48
Şekil 4.4. The Fall Film Afişi, 2006	48
Şekil 4.5. Salvador Dali, Sürrealist Daire Olarak Kullanılabilen Mae West'in Yüzü, 1935 .	49
Şekil 4.6. The Fall (kesit), 2006.....	49
Şekil 4.7. Michael Chaves, The Nun II Fragman (kesit), 2023	49
Şekil 4.8. Kazumasa Yamashita, Face House, Kyoto	50

Şekil 4.9. Church by the Sea, Florida	50
Şekil 4.10. Vakama'da bir ev, Japonya.....	50
Şekil 4.11. Henry Moore, Dik Şekil, Karaağaç, 1956-1960	51
Şekil 4.12. Henry Moore, Dönüşüm Çizimi: Heykel Fikirleri, 1932.....	52
Şekil 4.13. Helaine Blumenfeld, Risk Almak (Taking Risks), Mermer, 2019	52
Şekil 4.14. Tony Cragg, Koşucu, Cam Elyaf, 2018.....	53
Şekil 4.15. Antony Gormley, Yığın 1 (Pile 1), Kil, 2017	53
Şekil 4.16. Michelangelo, Âdem'in Yaratılışı, 1508-1512	55
Şekil 4.17. Giuseppe Arcimboldo, Mevsimler Serisi, 1573, Louvre-Paris.....	56
Şekil 4.18. Genç Joos de Momper, Sonbahar-Yaz-Bahar-Kış Alegorileri, 17.yy	57
Şekil 4.19. Andrea Mantegna, Erdemlerin Zaferi (sağında kesit), 1502.....	57
Şekil 4.20. Andrea Mantegna, St. Sebastian (sağında kesit), 1457-1459	58
Şekil 4.21. Antonio Allegri da Coreggio, Jüpiter ve Io (sağında kesit), 1533 civarında	58
Şekil 4.22. El Greco, Madonna ve Çocuk, Aziz Martnia ve Aziz Agnes'la Birlikte (sağında kesit), 1599	59
Şekil 4.23. Salvador Dali, Angelus'un Hayaleti, 1934 civarında	59
Şekil 4.24. Justinus Kerner, Tüm Şiirsel Eserler (kesit), 1880	60
Şekil 4.25. Andy Warhol, Rorschach, Serigrafi, 304,8 x 243,8 cm, 1984.....	61
Şekil 4.26. Alan Moore ve Dave Gibbons, Rorschach Karakteri	61
Şekil 4.27. Kyung Woo Han, Plastik Rorschach, 2014	62
Şekil 4.28. Mehmet Turgut, Rorschach, Art Is Insane, 2022	62
Şekil 4.29. CJ Hendry, Rorschach, 2019	63
Şekil 4.30. William Eubank, Underwater (kesit), 2020	64
Şekil 4.31. Rosemarie Trockel, Rorschach, 1991	64
Şekil 4.32. Joan Miró, Dünyanın Doğuşu (The Birth of the World), 1925.....	66
Şekil 4.33. Marcel Barbeau, Sıkılı Çeneli Kargaşa, 1946.....	66
Şekil 4.34. Wols, Kompozisyon, 20 x 12,8 cm, 1941-1942	67
Şekil 4.35. Asger Jorn, Douleur Sessizliği, 63 x 90 cm, 1960.....	68
Şekil 4.36. Raphael Lonne, İsimsiz, 1971.....	69
Şekil 4.37. Laure Pigeon, İsimsiz, 65x50cm, 1961.....	69
Şekil 4.38. Jiro Yoshihara, No.T0174.....	70
Şekil 4.39. Alexander Cozens, Plaka 1(Plate 1), 1785 civarında.....	71
Şekil 4.40. Eugeniu Lucas Velazquez, Manzara (Paysage), 1840-1860 civarında.....	72
Şekil 4.41. Victor Marie Hugo, Lekeler (Taches), 1875 civarında.....	72
Şekil 4.42. Andre Masson, Otomatik Çizim, 1924	73
Şekil 4.43. Jean (Hans) Arp, Otomatik Çizim, 1916	74
Şekil 4.44. Andre Masson, Balıkların Savaşı, 1926.....	74
Şekil 4.45. Oscar Dominguez, Aslan Bisiklet (Lion-Bicyclette), 1936.....	75

Şekil 4.46. Remedios Varo, Kadın ya da Gecenin Ruhu, 1952	76
Şekil 4.47. Richard Oelze, Epikur,1960.....	77
Şekil 4.49. Salvador Dali, Sonsuz Gizem, 1938	79
Şekil 4.50. Salvador Dali, Kaybolan Voltaire Büstüyle Köle Pazarı, 1940	80
Şekil 4.51. Salvador Dali, Ölümün Kafasındaki Dansçı, 1939	81
Şekil 4.52. Wolfgang Paalen, Manyetik Fırtınalar (Orages Magnetiques), 1938	82
Şekil 4.53. Yves Klein, İsimsiz Ateş Tablosu, 1961	82
Şekil 4.54. Conroy Maddox, Cabinet des Merveilles: And Threatening Beatle, 1941	83
Şekil 4.55. Ithell Colquhoun, Parsemaj örneği, 1998	84
Şekil 4.56. Jackson Pollock, Sarı Odalar, 1952	85
Şekil 4.57. De Kooning, Kazı (Excavation), 1950.....	85
Şekil 4.58. Janet Sobel, İsimsiz, 1946 civarında.....	86
Şekil 4.59. Helen Frankenthaler, Dağlar ve Deniz (Mountains and Sea), 1952	87
Şekil 4.60. Helen Frankenthaler, Yakup'un Merdiveni (Jacob's Ladder), 1957	87

1. GİRİŞ

İnsanlığın yaratılışından günümüze kadar nesiller boyu genler yoluyla aktarılan bilgiler vardır. Bireylerin bu bilgileri kullanımı ortam şartlarına ve bireye göre değişiklik gösterse de beyin için değişmeyen birçok kural vardır. Hayatta kalma yani yaşamı sürdürebilme bunlardan biridir, bunun için ise yaşam alanı tanınmalı, anlamlandırılmalıdır. Dış dünyanın gerçekliğine tamamen öznel, değiştirilmiş, kişiselleştirilmiş bir anlam yüklemek ve onu bireye inandırmak beynin görevidir. Bu zihin tarafından kurgulanan gerçeklik algısı, yaşam sürdürülebilirliği için önemlidir (Canan, 2021: 24). Beyin, uyarıyı doğru algılayabildiği gibi eksik veya hatalı da algılayabilir bunun sonucunda *pareidolia* fenomenine kapılarını aralar.

Pareidolia, dünyayı öznel olarak şekillendirmemizi sağlayan hayatta kalma donanımı olan beynin bize hediyesidir. Gerçekte bir bağlantısı olmayan rastgele olguların, anlamlı bir bütün oluşturduğu hissine *apofeni* denilmektedir. Örüntü tanıma, şablon ve prototip eşleştirme, özellik analizi, evrim teorisi vb. apofenin yaşanmasının sebepleridir. Komplo teorileri apofeniye bir örnektir. Sanrısız düşünce, kumar ve pareidolia alt türleri sayılabilir. Görüntü veya seslerin hatalı algılanması sonucu oluşan anlamlı oluşuma pareidolia denilmektedir.

Pareidolia, rastgele ve belirsiz uyarıların önemli olarak algılama yeteneğidir. Duyulardan görme, duyma, tat, koku, dokunma gibi herhangi bir duyu sayesinde ortaya çıkabilir. İnsanların en baskın duyusunun ‘görme’ olmasından dolayı bu araştırmada çoğunlukla ‘görsel pareidolia’ üzerine incelemelerde bulunulmuştur.

Pareidolia fenomeninin varoluş sebepleri için algının, algı süreçlerinin ve görsel (optik) yanılsamaların anlaşılması önemlidir. Kuramsal çerçevede pareidolia fenomeninin bilim dallarından; psikoloji, nöroloji, biyoloji, antropoloji, felsefe bağlamında kökeninde yatan sebepler, yapılan araştırmalar ve örnekleri yer almaktadır. Bulgular ve tartışma başlığı altında ise pareidolia fenomeninin görsel sanat alanlarından; görsel iletişim tasarımı, sinema, mimari, heykel ve resim örnekleri incelenmekte ve pareidolia ile bağlantısı ortaya konulmaktadır.

Sanatçıların eserleri üzerinde gizli görüntüyü (pareidolia nesnesini) kasıtlı olarak kullanıp kullanmadıklarını inceleyen Raquel G. Wilner (2021), eserlerde olan muğlak gizli imgelerin çoğunun pareidolia fenomeniyle daha iyi açıklanabileceğini

savunmaktadır.

Sanatçı, mimar, şair ve filozof Leon Battista Alberti'nin, oluşumu bakımından doğal olan düzen ve güzellikten ilham alan çalışmasının perspektif teorileriyle sanat tarihinde devrim yaratmasının yanında pareidolia fenomeni bağlamında da önemli olduğu düşünülmektedir. Resim Üzerine eseri, Ghiberti, Fra Angelico, Veneziano ve Leonardo da Vinci gibi sanatçıları etkilemiştir. Pareidolia'nın ilk açıklamalarından birisi Leon Battista Alberti'nin Resim Üzerine adlı eserinde yer almaktadır. Alberti, ağaç gövdesinde, toprak parçasında, cansız nesnelerde küçük değişikliklerle doğanın gerçek yüzlerine benzer temsili görüntülerin – pareidolia nesnelerinin- ortaya çıktığını ve bunların gözlemlenebilir olduğunu ifade etmiştir (Alberti, 2004: 9).

Yeni teknik ve yöntemlerin ortaya çıktığı Rönesans'la pareidolia fenomeninin kullanımı artış göstermiştir. Rönesans döneminde yaşamış İtalyan bir dahi olarak bilinen Leonardo da Vinci, lekeli veya karışık taşlarla örülmüş bir duvara bakılmasıyla farklı manzara unsurları, figürler ve nesnelerle karşılaşılabileceğini söylemiştir. Bireyin bu belli belirsiz hayâl ürünü görüntüleri belirsizlikten kurtararak bütüncül şekilde formlara dönüştürülebileceğini not etmiştir (Da Vinci, 2019: 37). Birçok sanatçıya bu notları ilham olmuştur, onlardan birisi ise Max Ernst'tir. Ernst, pareidolia deneyemi şansını arttıran otomatik tekniklerden birisi olan *frotaj* tekniğini Leonardo da Vinci sayesinde tanımlamıştır.

Amerikalı heykeltıraş, sanat eleştirmeni ve sanatçı Sidney Geist, *Interpreting Cézanne* adlı kitabında sanatçının resimlerine bilinçsizce gizli portreler yerleştirdiğini ve bu iddialarını genellikle dolaylı ve muğlak kanıtlarla mektuplardan elde ettiğini öne sürer. Bu gizli imgeler 'kriptomorf' olarak adlandırılır ve genellikle tespit edilmeleri zordur. Cézanne'nın Banyo Yapanlar (The Large Bathers, 1900-1906) eserinde gizli olduğu varsayılan bir yüz bulunur. Geist paradoksal bir şekilde bu imgenin bilinçli olarak oraya yerleştirilmediğine inanmakta, gözün 'anatomik bir hassasiyetle yerleştirildiğini' (pareidolia) düşünmektedir (Geist, 1988:1). Geist'ın Cézanne'ın resimlerine bakarken yüz pareidoliası yaşadığı söylenebilir (Wilner, 2021:2).

Paul Gauguin'in Uçurumun Kenarında İnekli Deniz Manzarası (Seascape with Cow on the Edge of a Cliff, 1888) tablosunda bulunan gizli portre, iddiaya göre sanatçının profilidir. Gauguin'in portrelerine benzerliğinin yanı sıra, resmin röntgen filmi, sanatçının resmin üzerinden defalarca geçtiğini ima ederek kasıtlı olduğunu

düşündürmektedir (Gamboni, 2014:136). Bununla birlikte Gamboni, iki uçurum kenarının iki hayvan kafasına benzediğinden de bahsetmektedir fakat röntgen filminde bunların ressam tarafından kasıtlı olarak yaptığını destekleyen bir sonuca varılamamıştır. Hayvan kafalarını gören Gamboni'nin pareidolia deneyimi yaşadığı düşünülmektedir (Wilner, 2021:3,4).

Cézanne ve Gauguin'in fırça darbeleri muhtemelen resimlerini pareidolia deneyimini daha yatkın hale getirir, çünkü öncelikle belirsizliğe yer bırakmaktadırlar. Soyut dışavurumculuk gibi bazı üsluplar gizli imgeleri bulma konusunda diğerlerine göre daha düşündürücü olabilir. Jackson Pollock'un çalışmaları, belirsizliğin izleyicide öznel anlamlar uyandırdığı sayısız farklı unsuru çağrıştıracaktır (Wilner, 2021:5). Pareidolia etkisi, sürrealist sanatın gizemli ve bilinçaltının karmaşıklığını yansıtan bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

İzleyecilerin eserlerde pareidolia deneyimi yaşaması, sanatçının niyetinin pareidolia fenomenini materyal ve yöntem olarak kullanmak istediğinin kanıtı değildir. Bir şeyin insan yapımı olması, mutlaka kasıtlı olarak yapıldığı anlamına gelmez (Wilner, 2021:4). Bazen mektuplar, başlık, konu ve teknik analizler gibi destekleyici kanıtlar aracılığıyla makul bir şekilde varsayılabilir. Bu tür kanıtların yokluğu, görüntünün kasıtlı olarak oraya yerleştirilmiş olma olasılığını ortadan kaldırmaz. Bir resim içindeki belirsiz görüntüler, kanıtlar aksini göstermedikçe pareidolia etkisi olarak düşünülmelidir (Wilner, 2021:5).

Literatürde yüz pareidolia testinin yanı sıra sahne ve gürültü pareidolia testleri (scene and noise pareidolia tests) olarak iki farklı pareidolia testi mevcuttur (Liu vd., 2014, O'Craven & Kanwisher, 2000). Bu farklı versiyondaki testlerin içerikleri daha çok hayvan fotoğraflarını içermektedir. Gürültü pareidolia testinin görsel yanılsamalar ile iyi korelasyon gösterdiği saptanmıştır (Yokoi vd., 2014). Sahne pareidolia testinin ise, Lewy cisimli demanstan Alzheimer hastalığını ayırt etmek için mükemmel bir sonuç gösterdiği bildirilmiştir (Uchiyama vd., 2012).

Pareidolia testi, görsel yanılsamaları uyarmak için kullanılır. Gülsüm Akdeniz'in "Pareidolia Testinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması" adlı araştırmasının amacı, pareidolia testinin basitleştirilmiş bir versiyonunu oluşturmak, geçerlik ve güvenilirlik testlerini yapmaktır (Akdeniz, 2018:375). Akdeniz'in çalışması ile sunulan pareidolia testinde yüz pareidolia ve gürültülü pareidolia testleri birleştirilmiştir. Çünkü her iki

test pareidolianın farklı nörolojik mekanizmalarını içeriyor olabilir. Akdeniz'in araştırmasının sonucunda yüz ve gürültü pareidolia testlerinin sonuçları, yetişkinlerde görsel yanılsamaların taranması için güvenilir ve geçerli bir test olduğu saptanmıştır (Akdeniz, 2018:375-379).

1.1. Araştırmanın Problem Durumu

Pareidolia fenomeni tarih boyunca farklı isimlendirmelerle anılmıştır. Bu pareidoliayı araştırılması ve ulaşılması zor bir konu haline getirmiştir. Araştırmanın problem durumu şu şekilde ifade edilebilir: Tarihsel süreç içinde pareidolia fenomeninin varoluş sebepleri, örnekleri nelerdir ve pareidolia görsel sanatlarda materyal ve yöntem olarak nasıl kullanılmıştır?

1.1.1. Alt Başlıklar

Araştırma kapsamında araştırılması planlanan alt başlıklar aşağıdaki gibidir.

1. Pareidolia hangi algılama süreçleri ile ilişkilidir?
2. Gestalt teorilerinin sanat eğitiminde kullanımı ve pareidolia ile bağlantısı nasıldır?
3. Algının hatalı oluşumu sonucunda oluşan görsel (optik) yanılsamalar nelerdir, pareidolia ile ilişkisi nedir?
4. Görsel yanılsamalardan yararlanan Op Art ile pareidolia bağlantısı var mıdır?
5. Pareidolia fenomeninin doğada oluşum sebepleri ve örnekleri nelerdir?
6. Görsel sanatlar alanlarında pareidolia kullanımı nasıldır, örnekleri nelerdir?
7. Sanat eğitimi alanında pareidolia fenomeninin kullanımı nasıldır, önemi nedir?
8. Otomatizm ile pareidolia ilişkisi nedir, hangi sanatsal otomatik teknikler pareidolia ile ilişkilidir?
9. Rorschach'ın sanatsal üretime yansıdığı örnekleri nelerdir?

1.1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın öncelikli amacı tarihsel süreç içinde pareidolia fenomeninin varoluşunu örneklerle incelemektir.

Bu araştırmanın pareidolia fenomenini açıklamasının yanında özellikle pareidolia'nın sanat alanlarında materyal ve yöntem olarak kullanımını sunmasıyla yerli literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Özellikle yerli literatürde pareidolia fenomeni hakkında az bilgi bulunması bu araştırmayı önemli kılacağı düşünülmektedir. Yerli literatüre katkı sağlamasına ek olarak bu araştırma pareidolia fenomenini açıklamasının yanında özellikle pareidolia'nın sanat alanlarında materyal ve yöntem olarak kullanımını örneklerle sunması yönünden önemli olduğu düşünülmektedir.

Yaratıcı fikirlerin ortaya çıkarılabilmesi için pareidolia fenomeninin kullanımını içeren materyal, teknik ve yöntemlerin sunulması bunların sanat eğitiminde veya diğer eğitimlerde kaynak veya teknik olarak kullanılabilir olması açısından önemlidir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, araştırma örnekleminde belirlenen pareidolia fenomeninin görsel sanat alanlarından; mimari, sinema, heykel, grafik, resim vb. ile ilişkisi ve bazı örnekleri ile sınırlıdır.

Araştırma, materyal ve yöntem bölümünde belirtilen doküman analizi yöntemiyle ulaşılan literatürün, taranması ve pareidolia ile bağlantı kurularak analiz edilmesiyle sınırlıdır.

1.4. Varsayımlar

- Araştırma için incelenen kaynakların, problem durumunu ve alt problemlerde belirlenen soruları destekler nitelikte oldukları varsayılmıştır.
- Sunulan yöntemlerin sanat eğitiminde kullanılmasının yaratıcı düşünce geliştirebilme açısından etkili olacağı varsayılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Algı ve Görsel Algı

Psikoloji alanlarından biri olan bilişsel psikolojinin araştırma alanında bulunan algılama, öğrenme, hatırlama, düşünme, akıl yürütme ve anlama insanın zihinsel yetenekleridir. Bilişsel (cognitive) psikologlar, insanı algılayan, uyarıcıları işleyen, anlamlandıran, aktif bir sistem olarak görmektedir. İnsanları diğer canlılardan ayıran en belirgin özellikleri gelen uyarıcıları işleme, anlamlandırabilme, anlama yönelik davranış oluşturma (Cüceloğlu, 2021: 25).

Bir canlı dış dünyadan bilgi ve bildirişim almak için duyularını bir nesneye yöneltebilir. Yöneltilen duyular sonucunda toplanan uyarıcının uyandırdığı tepkiye duyum denmektedir (San, 2019: 27). Alıcı organların çevredeki enerjiyle uyarılması sonucu aktifleşen nörofizyolojik bir uyarılma süreci olan duyumun hemen ardından algılama süreci gelmektedir. İkisinin arasında var olan zamanın aşırı kısa olması sebebiyle normal koşullarda insanlar bunun ayırdına varamaz, duyum ve algının aynı anda olduğunu düşünür. Duyu verilerini örgütleyip yorumlayarak çevremizdeki nesne ve olaylara anlam verme sürecine ise algı denmektedir (Cüceloğlu, 2021: 95). İçeri ve dışarı olmak üzere iki tip algı yönelişi vardır. Algılayan organizma algısını ya içte bulunan bir nesneye ya da kendi dışındaki bir nesneye yöneltir (San, 2019: 27). Algı sisteminin, duysal çevrenin hangi parçasına dikkat edileceğini belirlemek, tespit etmek, nesnelerin nerede olduğunu belirlemek, nesnelerden gelen önemli bilgiyi soyutlamak ve retinadaki imgeleri değişse dahi nesnelerin görünümünü sabit tutmak temel işlevlerindendir (Smith vd., 2020: 149).

Tüm canlılar içinde bulundukları çevreye aktif olarak tepki verirler. Deneyimlenen her şey, algılanan her bir ses, koku, görüntü karanlık bir tiyatro da oynanan elektrokimyasal bir yorumdur (Eagleman, 2021: 48). Algı tüm duyularla etkileşim içindedir fakat fiziksel uyarıcı ışık olan görme, insanların en çok güvendiği duyu olması sebebiyle de algı ile daha iyi etkileşim kurar (Wade and Swanston, 2013). Görme duyusu insanoğlunun elindeki önemli araçlardan biridir ve bu araç gerçekliğin hem açıklanmasında hem denetlenmesinde kullanılır (Leppert, 2009: 37). İnsanın görme sistemi, gözleri, beynin çeşitli parçalarını ve onları bağlayan yolları içerir. Göz, görüntüyü biçimlendirmek ve görüntüyü elektriksel dürtülere dönüştürmek üzere iki sistem içerir (Smith vd., 2020: 116). Retina üzerine düşen imgenin elektrik sinyallerine

dönüştürülmesiyle nesneyi çevreleyen hatlar betimlenir. Sinyaller beyinde ilerlerken Gestalt örgütlenme kuralları ve geçmiş deneyimler uyarınca tekrar kodlanır, yeniden yapılandırılır ve algıladığımız nesneye dönüştürülür (Kandel, 2020: 27). Görsel algı, gözlerle başlayan, görenle görünen arasında birer köprü niteliği taşıyan, sahip olunan bilgilerin yorumlandığı önemli bir aşamadır (Dinçeli, 2020: 546). Literatürde genel olarak görsel algının fenomenleri parlaklık, renk, boyut, şekil, derinlik, hareket ve yanılsamalar gibi bölümlere ayrılarak incelenmiştir (Wade and Swanston, 2013: 3).

Göz retinasına düşen herhangi bir imgenin sayısız olası yorumu vardır (Kandel, 2020: 20). İmge ve imgelemi etkileyen görsel algı ergenlik dönemi sonuna kadar gelişimini sürdürmektedir. Görsel algı gelişimi bireyin sosyal, bilişsel, duyuşsal alanlarının gelişiminde de büyük öneme sahiptir. Bireyin algılama ve görme duyusunun gelişmesi; hayâl etme, farkına varma, seçme, düşünme ve yoğunlaşma vb. gibi birçok sürecin gelişimine katkı sağlamaktadır (Beyoğlu, 2015: 336,337).

Gözlemler algının ve beynin diğer eylemlerinin temelini oluşturur (Wade and Swanston, 2013: 2). Görme sözcüklerden önce gelen ve sözcüklerle tam olarak anlatılamayan, yalnızca gözün retinasını ilgilendiren sürecin küçük bir bölümü alındığı takdirde uyarıcılara karşı mekanik tepki verme veya vermeme olarak tanımlanabilir (Berger, 2020: 7,8). Berger’le aynı fikirde olan Leppert görmenin sadece biyolojik ve fiziksel bir mesele olmadığını, daha çok zihin ve düşünce süreçleriyle ilgili olduğunu söylemiştir (Leppert, 2009: 18).

2.2. Algılama Süreçleri

Algılamanın bu araştırma bağlamında ele alınabilecek üç önemli süreci vardır: Seçici dikkat (selective attantion), Örüntü algılama (pattern recognition) ve Örgütlenme.

2.2.1. Seçici Dikkat

Beynin giren duyu verilerini işleyerek anlamlı bir süreç oluşturma kapasitesi sınırlı olduğu için belirli değişkenlerin etkisi altında sürekli seçerek algılar. Algısal seçimi etkileyen değişkenler iki grupta toplanabilir. Bunlardan ilkinin algılanan uyarıcıyla ilgili özellikler ikincisini ise algılayan bireyle ilgili özellikler oluşturur. Anlamlandırma sürecimizde *aşağıdan yukarı yönlü bilgi* ve *yukarıdan aşağı yönlü bilginin* kullanıldığı düşünülmektedir. *Aşağıdan yukarı yönlü bilgi*, seçimi etkileyen sebeplerden ilki olan *uyarıcıyla ilgili* özelliklerdendir. *Yukarıdan aşağı yönlü bilgi* ise

algılayan bireyle ilgili özellikler olarak açıklanmıştır.

Bir duygu oranı belirli bir uyarıcıya uzun süre maruz kalması sonucunda o uyarıcıya uyum sağlar. Uyarıcının değişkenliği (change is stimulus) dikkati hemen çeker (Cüceloğlu, 2021: 120). Doğuştan sahip olunan *aşağıdan yukarı yönlü bilgi*, konum veya büyüklük gibi kurallardan yararlanarak nesneleri, insanları, yüzleri ayırt eder (Kandel, 2020: 28). Reklam şirketleri ve yeni medya da bu seçici dikkati aktive eden özelliklerden faydalanır. Uyarıcının hareketli, büyük boyutlu, şiddetli, parlak renkli, yüksek sesli, şiddetli acılı, keskin kokulu olması dikkat çekmesini hızlandırır, artırır.

Aşağıdan yukarı bilgi ile eksik tanımlanan bilginin muğlaklığını gidermek için beyin, yukarıdan aşağı yönlü bilgiye başvurur. *Yukarıdan aşağı yönlü bilgi* bilişsel etkilerle yani imgelem, beklenti, öğrenilmiş görsel çağrışımlar ile anlamlandırır (Kandel, 2020: 29). Algısal seçimi etkileyen ilgiler (interests), beklentiler (expectation), bireysel değerler (values), ihtiyaçlar (needs), inançlar (beliefs) algılayan bireyle ilgili değişkenlerdir (Cüceloğlu, 2021: 120, 121). Bunların yanında Bakırcıoğlu algılayan bireyle ilgili değişkenlere bilinçdışı eğilimlerin ve çatışmaların da algısal seçimi etkilediğini söylemiştir. Duyusal uyarım anında kendiliğinden tümüyle oluşmuş biçimde ortaya çıkmayan algı, zamanla gelişerek dönüşür (Bakırcıoğlu, 2012). Görülmeyi bekleyen şeyin içinde bireyin kendisi de vardır; bilgisi, inançları, yatırımları, çıkarımları, arzuları, zevkleri. Bilinçli birey imgeye asla bir tabula rasa (doğustaki bomboş insan zihni) olarak yaklaşamaz çünkü herhangi bir şeyi görmeden önce, daima, belli derecede bilme, inanma, isteme vb. mevcuttur (Leppert, 2009: 20).

2.2.2. Örüntü Algılama

Makina öğrenimi gibi birçok alanda etkisini gösteren, algılama süreçlerinden biri olan “örüntü algılaması” (pattern recognition) apofeni dolayısıyla pareidolia yaşanmasının nedenlerinden biridir. Cüceloğlu’nun açıklamasına göre karmaşık algılama süreçlerinden biri olan örüntü algılaması, “şablon eşleştirme” (template matching, kalıba vurma) ve “özellik analizi” (feature analysis) olarak iki açıklama tarzından oluşmaktadır.

“Örüntü tanımanın, gelen bir duyusal uyarım desenini, bir eşleşme bulunana kadar zihinsel görüntülerle veya desen temsilleriyle (şablonlarla) karşılaştırarak

ilerlediği hipotezi.” şablon eşleştirme olarak tanımlanmaktadır (APA Dictionary of Psychology, 2023). Immanuel Kant’da her bireyde tüm yeni deneyimlerin çözüldüğü anlama kategorilerine sahip olduğunu iddia etmiştir. Bir tablonun işlevi hakkında daha önce hiçbir fikir sahibi olunmazsa tanıma gerçekleşemez (Lancaster,1973: 27). Aynı düşüncede olan Richard Leppert, görebilmek -algılayabilmek- için bir şeyler bilmenin en azından bakılan şeyin ne olduğunun tanınması gerektiğini söyler. Tanımanın yani aşinalığın sadece küçük bir avantaj sağladığı görme eylemi için kısmen tarihe ve kültüre özgü kimi beceriye sahip olunması gerekir. Şablon eşleştirme yetersiz bir teori olarak görülmekte ve modern psikolojide kabul görmemektedir. Her bir örüntünün belirli kümeler halinde özellikler oluşturulduğu varsayılır. Özellik analizi, verilerdeki belirli özelliklerin algılanması ve bu özelliklerin bir araya getirilmesi ile örüntü tanımlamadır (Cüceloğlu, 2021: 124).

2.2.3. Örgütlenme

Algının diğer önemli süreci ise örgütlenmedir. Gelen duyuları derler, toparlar, organize ederek anlam veririz. Nesnelere örgütlenmeyi empoze eden insan, varolanı edilgen biçimde almaz. Duyusal girdi aynı kalır, değişen algının kendisidir (Worchel and Shebilske, 1989). Algısal psikoloji üzerinde ilk çalışmaları yapan Alman psikologları bunu Gestalt ilkeleri olarak açıklamıştır (Cüceloğlu,2021: 121).

2.2.3.1. Gestalt Psikolojisi

Bilişsel sürecin bir basamağı olan algı üzerinde yoğun incelemeler, yirminci yüzyılın ilk yarısında Almanya’da ortaya çıkan Gestalt psikolojisi tarafından yapılmıştır. 1950’den sonra Gestaltçıların görsel psikoloji alanında yaptıkları çalışmalar, temel tasarım ve estetik felsefesi dalları alanında ağırlığını hissettirmiştir (Kuş, 2003:6).

1910’lardan başlayarak, psikolog Max Wertheimer, Kurt Koffka ve Wolfgang Köhler kişisel ve ulusal bütünlüğün Alman yaşam dokusunun önemli bir parçası haline geldiği bir dönemde psikolojide Gestalt teorisini geliştirmeye başladı (Pickren, 2014: 184). Daha çok Gestalt psikolojisi olarak anılsada, yaklaşımlarına Gestalt teorisi adını verdiler. Gestaltçılar algının, deneyimin temeli olduğunu; insan deneyiminin, öğelerin bir araya gelmesinden çok, örgütlenmiş bütünlerden (gestalt’tan) oluştuğunu öne sürer (Bakırcıoğlu, 2012). Temel felsefelerini, Platon’un ünlü sözüyle ifade etmişlerdir: "Bütün, kendini oluşturan parçaların toplamından daha fazla bir şeydir!". Dört temel

ilke vardır: Belirme (emergence), Tamamlama (reification), Farklı yorumlanabilirlik (multistability) ve Algısal değişmezlik (invariance) (Alıcı,2019: 105). Bu ilke isimlerinde kaynaklara göre değişimler söz konusudur, literatürde şekil-zemin ilişkisi, benzerlik ilkesi, yakınlık ilkesi, süreklilik ilkesi, tamamlama ilkesi (kapatma) olarak da yer almaktadır. Bu ilkeler özellikle görsel (optik) yanılsamaların ve pareidolia fenomeninin anlaşılmasında yol gösterir niteliktedir.

Wertheimer ile Gestalt'ın önemli bileşenleri olan tekrarlar, davranışla sonuç arasında bağlantı kurma, bağlantıları görebilme ve anlamlandırabilme ve öğrendiklerini yeni durumlara aktarabilme eğitimde kendisini göstermiştir (Kuş, 2023:13). Tüm profesyonel eğitimin özü ve meslek dallarını bilim dallarından ayıran temel işaretlerden olan 'tasarım', mühendislik, işletme, hukuk, tıp, mimarlık ve sanat eğitiminde etkisini gösteren, önemli bir kavramdır (Simon, 1996:111). İyi bir tasarımın ilkelerinin olması gerektiğini savunan Gestalt, tasarımda kullanımıyla tüketiciyi şaşırtabilir, hayran bırakabilir. Gestalt ilkelerinin benimsenmesiyle tasarımcı gerekli olan işlevselliğe ulaşabilmektedir. Gestalt ilkelerinin tasarıma getirdiği farklı bakış açısıyla, boyut ve stratejiyle tasarımın tüketiciyi ikna edebilme kabiliyetini arttırdığı düşünülmektedir (Erdal, 2020:33,34). Temel tasarım eğitimiyle Gestalt ilkeleri, grafik tasarım, endüstriyel tasarım gibi tasarım alanlarında ve bunların eğitimi sürecinde sıklıkla kullanılmaktadır (Kuş, 2023:13).

2.3. Görsel Yanılsama

Temel bir psikolojik süreç olan algı, dünyanın özellikleriyle ilgili doğru bilgi edinmemizi sağlaması bakımından önemli bir süreçtir. Algının hatalı olduğu durumlarda yani fiziksel gerçeklikten büyük ölçüde farklı öznel deneyimlere yol açan algısal bir süreç kimi zaman hayatı zorlaştırırken, kimi zaman yaratıcılığa zemin hazırlar (Wade and Swantson, 2013: 2-4). 1950'lerden sonra ışık teknolojik alanda kullanılmış, optik gelişimi günümüze kadar devam etmiştir. Bilimsel çalışmalar optik sanatın çıkışını desteklemiş, sanatçıların göz yanılsaması üzerine eserler üretmesine zemin oluşturmuştur. Sanatçılar göz yanılsamasını kullanırken insan üzerindeki etkisini irdelemişler ve optik bir mekân kurgularken izleyicide bıraktığı etkilerden yararlanmışlardır (Coşkun, 2019:5). 1966'da Carraher ve Thurston görsel yanılsamanın geleneksel olarak, bireyin algısal yargısı ile orijinal uyarının gerçek fiziksel karakteri arasında bir tutarsızlığın var olduğu görsel bir deneyim olarak tanımlanmıştır. Yanılsama bir imgenin duyular üzerinde yarattığı etki sonucunda

yanlış algılanmasıdır. Görsel yanılsamaların kültürden kültüre değişiklik gösterdiği ve algısal deneyimdeki kültürel farklılıklara bağlı olduğu bilinmektedir (Berstein vd., 1994). Perspektifle başlayan yanılsama, görsel yanılsamalara temel oluşturmuş ve yanılsamalar fizyolojik, psikolojik, bazen de eserin ya da okuyucunun bulunduğu mekânla bağlantılı gerçekleşmiştir (Yüksel, 2002: 187,192). TDK ise şu şekilde tanımlamıştır: “Yanlış algılama ve duyu yanılsaması. Var olan nesne veya canlıyı yanlış, ayrımlı veya değişik olarak algılama; galatıhis, illüzyon” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019: 2521).

2.3.1. Görsel Yanılsamaların Sınıflandırılması

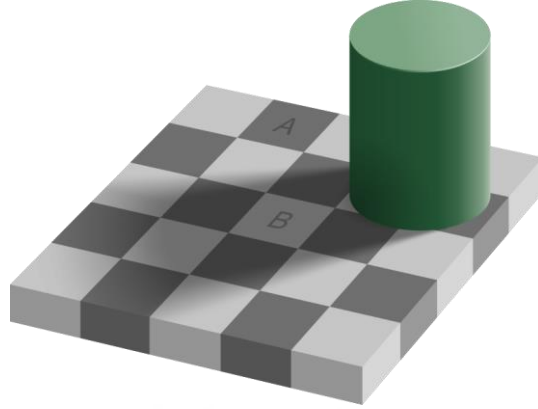
Görsel (optik) illüzyonların kesin bir resmi sınıflandırılması yoktur fakat yapılan araştırmalarda çoğu kaynak görsel illüzyonu fizyolojik, bilişsel ve fiziksel olmak üzere üç ana kategoriye ayırmışlardır.

2.3.1.1. Fizyolojik Yanılsamalar

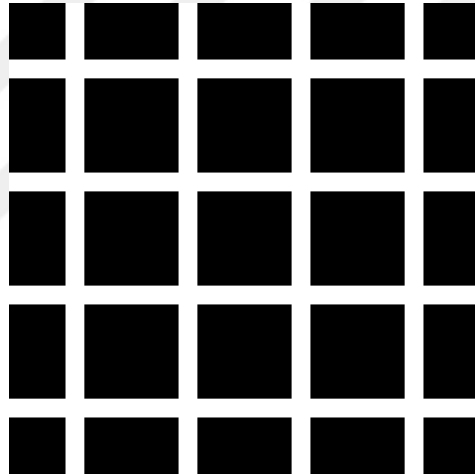
Fizyolojik yanılsama (physiological illusion) sinir ve zihnin bireyden bireye değişen algı üzerindeki etkisidir. Göz sinirlerinin renkler, ışık, hareket vb. gibi dış kaynaklarla uyarılmasıyla ortaya çıkar.

Fizyolojik yanılsamalara örnek olarak Edward H. Adelson tarafından yayınlanan *Dama Gölge Yanılsaması* (Checker Shadow Illusion) (Şekil 2.1.) ve Alman fizyolog Ludimar Hermann tarafından tanımlanan *Hermann Izgarası* (Hermann Grid Illusion) gösterilebilir (Şekil 2.2). Renkler bulundukları ortam renklerinden kolayca etkilenebilir. Nesnelerin şeklini tanımlamak için ışık ve gölge karşıtlıklarını kullanan göz ve beyin, iki farklı şekilde aydınlatılmış bir yüzey gördüğünde daha net bir görüş sağlamak için kontrastı artırır. Buna *yanal inhibisyon* (lateral inhibition) denir. Birçok yanılsamanın temelinde bu fenomen bulunur (Sarcone and Waeber, 2019). 'A' ve 'B' kareleri farklı renklerde görünmesine rağmen aslında aynı renktedirler. Bu yanılsamanın iki sebebi vardır. İlk sebep; silindirin oluşturduğu gölge 'B' karesini kaplar böylelikle 'A' karesine göre daha az ışık yansır bu sebeple zihin onu daha açık renkli algılamaktadır. Diğer sebep ise 'A' karesinin etrafında olan beyaz kareler görsel sistemimizin kontrast arttırmasına sebep olur bundan dolayı 'A' karesi daha koyu renk görünmektedir. *Hermann Izgarası Yanılsaması* bu ikinci sebepten göz yanılsaması yaratmıştır (Jahangiri, 2015: 22). Kesişen düz, dikey ve yatay çizgilerin varlığında, çizgi ve siyah boşluklar arasındaki kontrast bir engelleme yaratmaktadır. Bu,

gözlerdeki fotoreseptörlerden gelen sinyallerin birbiriyle çatışması sonucu ortaya çıkar ve soluk çizgilerin kesiştiği yerlerde koyu lekeler görmemize neden olur (Sarcone and Waeber, 2019).

Şekil 2.1. Edvard H. Adelson, Dama Gölge Yanılsaması, 1995

Şekil 2.2. Ludimar Hermann, Hermann İzgarası Yanılsaması, 1870

Ardıl görüntü yanılsamaları (görüntü sonrası yanılsama, after-image illusion) fizyolojik yanılsamalardan kabul edilir (Jahangiri, 2015: 21). Ardıl görüntü yanılsamaları zihinde gerçekleşir ve hızla kaybolurlar bu sebeple çizilemezler. Gözümüzdeki ışık alıcılarının bir görüntüye belli bir süre maruz kalması görsel sistemin yorulmasına sebep olur. Ardından beyaz gibi nötr bir alana bakılması gözdeki reseptörleri nötr alana geçmeye zorlar. Bunun sonucunda ardıl görüntü yanılsaması ortaya çıkar. Ardıl görüntülerin bir diğer önemli özelliği tamamlayıcı renkte görünmesidir. Örneğin kırmızı renkte olan ardıl görüntü yanılsamanın zihinde oluşturduğu renk yeşil, mavi renkte turuncu, sarı renkte mordur. Photoshop komut ve filtreleriyle ardıl görüntü yanılsaması hazırlanması mümkündür (Ausbourne, 2007).

İsa Mesih'i temsil eden bir illüzyonda izleyici ortadaki dört noktaya 30 saniye kesintisiz baktıktan sonra gözlerini kapattığında veya beyaz bir alana baktığında farklı bir görüntü oluşur (Şekil 2.3). Bu görüntüdeki kişinin İsa Mesih olduğu söylenmektedir. İsa Mesih'i temsil eden bu yanılsama fizyolojik yanılsamalardan görüntü sonrası yanılsamalara örnek verilebilir.

Şekil 2.3. İsa Mesih'i temsil eden bir tür görsel illüzyon, 2006

2.3.1.2. Bilişsel Yanılsamalar

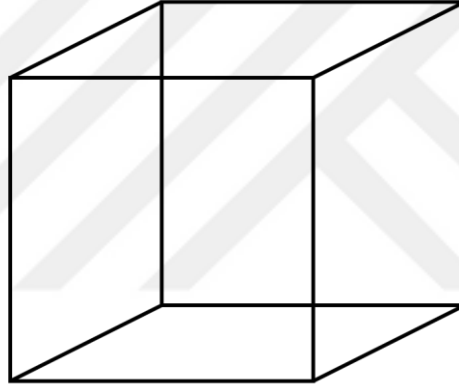
Bilişsel yanılsama (cognitive illusion) önceki bilgi ve deneyimlerden oluşan görsel sistemin etki ve tepkisine dayalı bir yanılsamadır. Belirsiz yanılsama (ambiguous illusion), çarpıtma yanılsaması (distorting illusion), paradoks yanılsaması (paradox illusion) ve kurgu yanılsaması (fiction illusion) olarak dört kategoriye ayrılabilir.

Bilişsel yanılsamalardan ilki olan belirsiz yanılsamalar görüntünün en az iki şekilde yorumlanabilmesine dayanır. Görsel etki, gözün pozitif ve negatif şekiller arasında seçim yapamamasına ve tekrar tekrar bir alandan diğerine geçmeye zorlanmasıyla sağlanır. 19. yüzyıl sonlarının tipografik tasarımcıları, bu görsel etkinin tüm gücünden yararlanan alfabeler yarattılar (Carraher and Thurston, 1966: 21).

Belirsiz yanılsamalar Gestalt'ta şekil-zemin ilişkisine örnektir (Jahangiri, 2015: 26). Birçok bireyin karşılaşabildiği son dönemlerde popülerliğini arttıran şekil-zemin ilişkisi, multistabil algı (Worchel and Shebilske, 1989), tersinir şekil ve algısal çift-durumluluk olarak da adlandırılır. Algısal çift-durumluluk, tek görüntü üzerinde beynin farklı görünimleri dönüşümlü olarak tespit etmesidir (Eagleman, 2021: 121). Görsel sahnelerin şekil ve zemin olarak ayırmak beynin otomatik bir eğilimidir (Gray,

1991). Negatif alanın kullanımıyla ortaya çıkmaktadır. Salvador Dali'nin paranoid-eleştirel tekniğiyle yaptığı çalışmalarda buna örnek eserler görülebilmektedir. Bu araştırmanın 'Sanat Alanında Otomatizm' başlığının altında paranoid-eleştirel tekniğiyle yarattığı örnek eserlere ulaşılabilir.

Necker Küpü (Necker Cube) (Şekil 2. 4.) ve *Rubin Vazosu* (Rubin Vase) (Şekil 2. 5.) bilindik örneklerindendir. 1832'de İsviçreli kristalografik Louis A. Necker, mikroskopla kübik bir kristale bakarken fiziksel olarak imkânsız olmasına rağmen görüntünün her baktığında yön değiştirdiğini fark eder. Bu tuhaf fikri sınamak için çizdiği basit kristal resminde görüntünün yine değiştiğini gözlemler. Beynin görüntüyü yorumlama şekline göre küp yukarı veya aşağı doğru bakan şekilde görülebilmektedir (Ramachandra ve Blakeslee, 2016: 91).

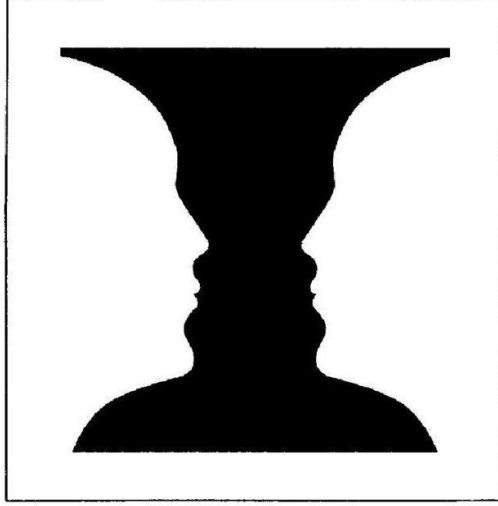

Şekil 2.4. Louis A. Necker, Necker Küpü, 1832

Rubin Vazosu ise Danimarkalı psikolog Edgar John Rubin tarafından 1915 yılında yaratılmıştır (Şekil 2.5). İzleyicinin algısına göre birbirine bakan iki insanın yandan portresi veya vazo görülebilir. *Rubin Vazosu* ile benzer bir başka örnek ise Lizbon'da bir bilim müzesi olan *Pavilhao do Conhecimento-Ciencia Viva*'da sergilenen kolonlarda görülmektedir (Şekil 2.6.). 4 kıtada 25 ülkede 40 noktada var olan Museum of Illusions'lardan birisi İstanbul İllüzyon Müzesidir. Rubin'in Vazosu yanılısamasının da deneyimlenebildiği İstanbul İllüzyon Müze'si, eğitim amaçlı ziyaret edilebileceği gibi eğlenmek için de her yaş grubundan ziyaretçinin ilgisini çekebilmektedir (Yavuz, 2023).

Sanatçı Tang Yau Hoong'ın *Songbird*, *Stay Hungry*, *Stay Foolish* ve *Panda Park* çalışmaları negatif alanın kullanıldığı örnek çalışmalardır. Negatif alanı çalışmalarında kullanan grafik tasarımcı, illüstratör ve sanatçı Noma Bar, minimum öğelerle

maksimum iletişimi hedeflemektedir (Bierut, 2017). Fiat Leo Burnett Brezilya Ofisi otomobil kullanırken cep telefonunun kullanım risklerine dikkat çekmek amacıyla ilanlar tasarlatmıştır. İllüstratör Tiago Valadão ve Marcos Yamagata tarafından tasarlanan ilanlar negatif alanın kullanımına örnektir.

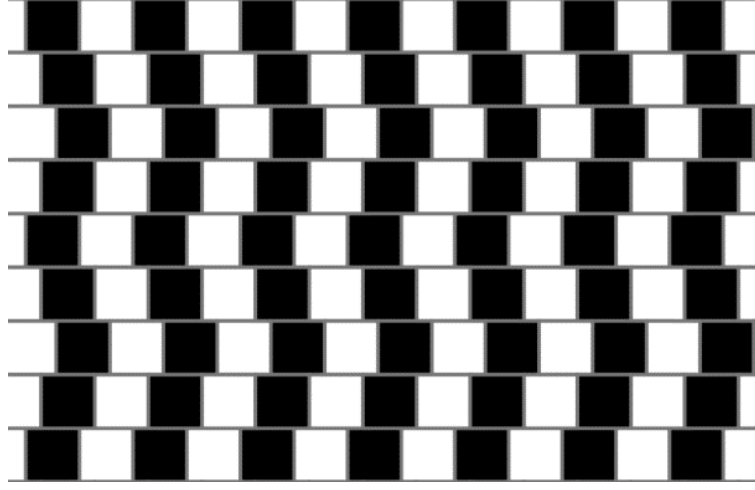

şekil 2.5. Edgar John Rubin, Rubin Vazosu, 1915

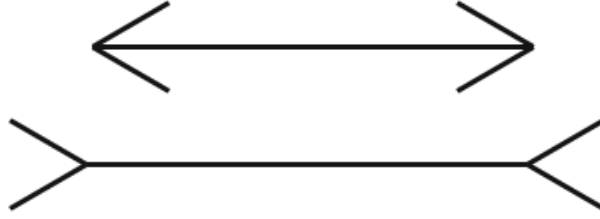
şekil 2.6. İllüzyon Kolonları, Pavilhao do Conhecimento- Ciencia Viva, Lizbon

Çarpıtma yanılsaması, deforme veya geometrik yanılsamalar olarak da adlandırılmaktadır. Büyüklük, uzunluk, pozisyon ve eğrilik düzenlemeleri bu yanılmayı oluşturur. *Kafe Duvarı Yanılsaması* (Cafe Wall Illusion) en popüler örneğidir (şekil 2.7.). 1973'te Richard L. Gregory tarafından Bristol'deki St. Michael's Hill'de bulunan laboratuvarının yakınındaki yerel bir kafenin çinilerinden keşfedilmiştir. Yatay çizgileri paralel olmasına rağmen eğri görünmesinin sebebi çarpıtma yanılsamasıdır.

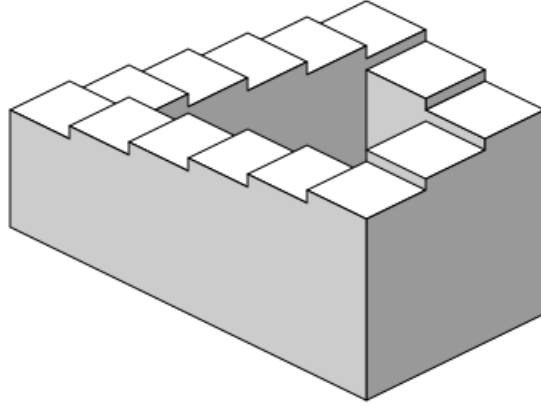
Şekil 2.7. Richard L. Gregory, Kafe Duvarı Yanılsaması, 1973

Alman sosyolog Franz Carl Müller-Lyer tarafından 1889’da oluşturulan *Müeller-Lyer İllüzyonu* (Müller-Lyer Illusion) da bu yanılsamaya örnektir (Şekil 2.8.). Uçlardaki içeriye ve dışarıya bakan oklar büyüklük yanılgısı oluşturmaktadır. Dikkatli bakılırsa gövde uzunluklarının aynı olduğu görülebilir.

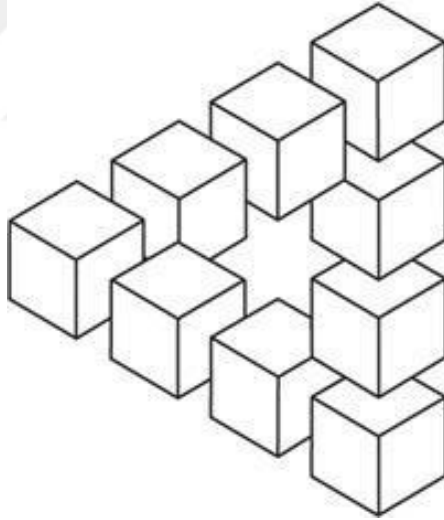
Şekil 2.8. Franz C. Müller-Lyer, Müeller-Lyer İllüzyonu, 1998

Paradoks yanılsamaları genelde ilk bakışta doğru görünen, ancak gerçek perspektifleri takip etmeyen imkânsız veya paradoksal görüntülerden oluşur. *Penrose Üçgeni* ve *Penrose Merdiveni* (Penrose Staircase) bu yanılsamaya örnektir. Lionel Penrose ve oğlu Roger Penrose tarafından oluşturulan *Penrose Merdiveni* üzerinde inip çıkmak sonsuz kere tekrarlanabilir (Şekil 2.9.).

Şekil 2.9. Lionel Penrose ve Roger Penrose, Penrose Merdiveni, 1959

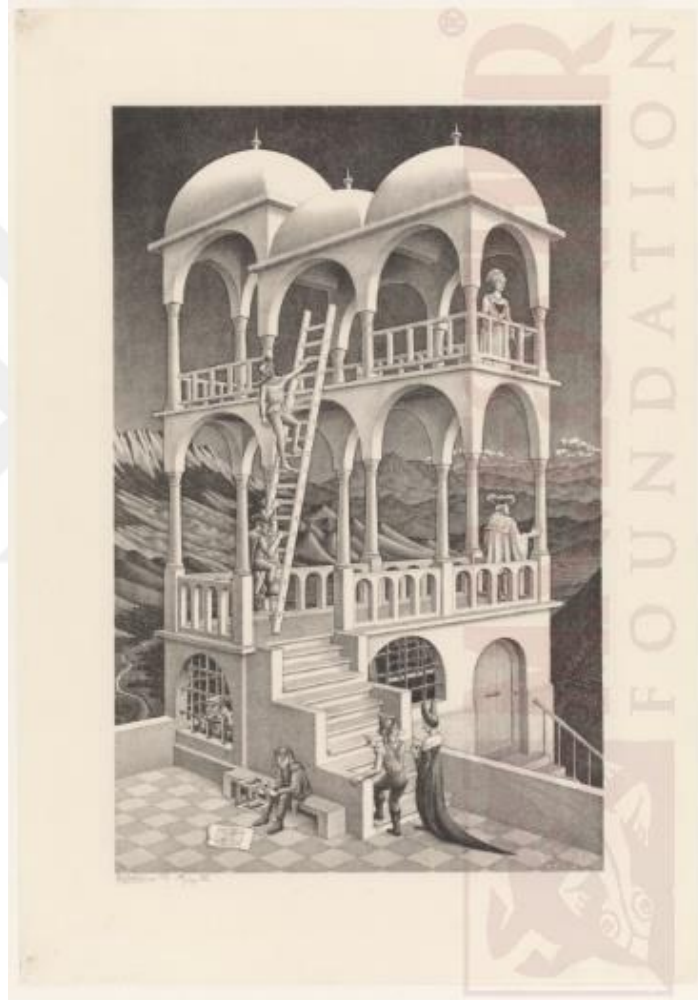
Bu imkânsız merdiven Christopher Nolan'ın yönetmenliğini yaptığı, bilimkurgu-aksiyon türündeki *Başlangıç* (Inception, 2010) filminde, M. C. Escher'in eserlerinde gözlemlenebilir. İmkânsız şekilleri Escher ve Penrose'den habersiz çalışan görsel sanatçı ve heykeltıraş Oscar Reutersvard, 1934'de yayınladığı ilk imkânsız figürlerinden birisi *Opus 1* çalışmasıdır (Şekil 2.10.).

Şekil 2.10. Oscar Reutersvard, Opus 1, 1934

Gerçek dünyada imkânsız olan bu yanılsamaları eserlerinde sıkça kullanan sanatçı Maurits Cornelis Escher, eserlerinde bitkiler, hayvanlar, mimari dekorlarla detaylandırmış geometrik yanılsamaları sıkça kullanmıştır. Basit şekillerden karmaşık unsurlara dönüşen eserlerinde yanlış perspektiflerle, ayna oyunları, dairesel basamaklarla, imkânsız yapılar yaratır. Süreklilik ve sonsuzluk kavramlarının egemen olduğu eserleri genellikle siyah ve beyaz renkten oluşur. Biçim değiştirmeler, yansımalar, devrilmeler, görelilikler, sonu gelmez dizilere ritim verir. Aynı resim

içinde birbiriyle uyumsuz bakış açılarının yaratılması, tuhaf yapıların oluşmasına neden olur. Escher'de yapı her zaman sağlam matematik ilkelerine dayanır (Gagnebin, 2011: 124-127). *İmkânsız Yapılar* (Impossible Constructions) olarak isimlendirilen eserlerinde başka bir boyuta giriş yapar izleyici. *Belvedere* eserinin ayrıntılarında da Escher'in yanılsamalara karşı bilgisini görebilmekteyiz (Şekil 2.11.). Eserin sol alt kısmında bank üzerinde oturan figürün elinde *Necker Küpü* bulunmaktadır, önündeki kâğıtta ise *Necker Küpü* çizimini görmekteyiz.

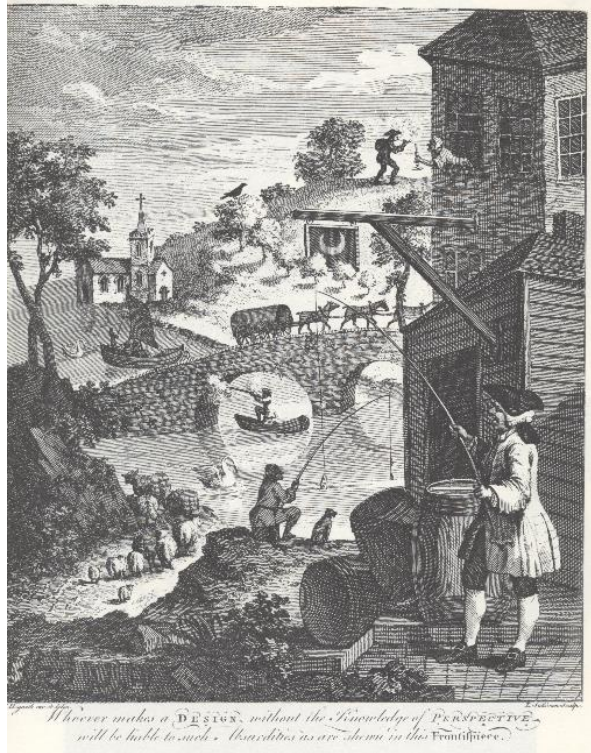
Şekil 2.11. M.C. Escher, *Belvedere*, Litografi, 46,2x29,5 cm, 1958

İmkânsız mimari yapılardan oluşan çeşitli labirentlerle oluşturulmuş *Monument Valley* bir bulmaca oyunudur. Escher'in eserlerinin de etkisi olan oyun 2014 *Apple Tasarım Ödülü* kazanmıştır. Sanat ve ses tasarımı yönünden ilgi çekici olan *Monument Valley*, oyuncuya bambaşka bakış açılarının varlığını deneyimletmektedir.

Şekil 2.12. Ustwo Fampany Limited, Monument Valley (kesit), 2014

Perspektif bilgisiyle Escher'den önce yanılsamalar yaratan bir başka sanatçı ise William Hogarth'tır. *Yanlış Perspektif Üzerine Hiciv* (Satire on False Perspective) ve *Örneklenen Yanlış Perspektif* (False Perspective Exemplified) isimli eserleri incelendiğinde, kurgulanan sahneler kendi içerisinde doğru görünüyormuş olmasına rağmen eserin bütününe bakıldığında, bilinçli olarak yapılmış perspektif hataları gerçekte var olamayacak imkânsız yapılar oluşturduğu anlaşılmaktadır.

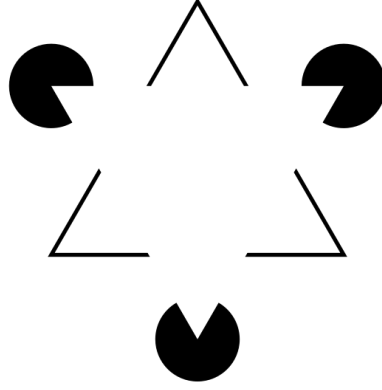

Şekil 2.13. William Hogarth, Yanlış Perspektif Üzerine Hiciv, Gravür, 1754

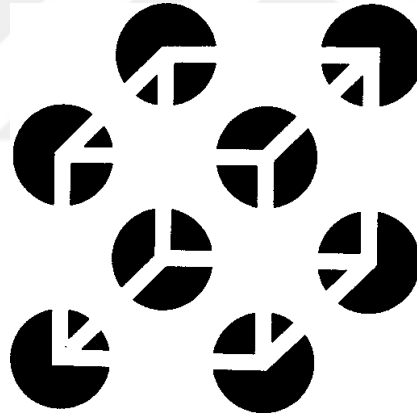
Şekil 2.14. William Hogarth, Örneklenen Yanlış Perspektif, Gravür, 1794

Kurgu yanılsaması, Gestalt'ta tamamlama (kapatma, kapanış) ilkesi olarak bilinmekte ve pareidolia fenomenin işleyişini açıklayan ilkelerden biridir. Tamamlanmamış bir görsel modelde var olabilecek boşlukları doldurmaya yönelik algısal eğilimi tanımlar. Tamamlama, bir grup ayrı ve kopuk şeklin birdenbire daha büyük bir görsel formun veya tanınabilir bir öznenin parçası olarak anlaşıldığı anda yaşanır. Farkına varma genelde o kadar ani olur ki, yeni anlamın figürün ön çalışmasıyla ilgisi yokmuş gibi görünür. İzleyicinin algısal becerileri geliştikçe, sonuca ulaşmak için giderek daha az görsel ipucu gerekir (Carraher and Thurston, 1966: 19). Beynimiz kendi oluşturduğu dış hatlardan sanal bir figür algısı yaratır. Psikoloji biliminde yanılsamaya dayalı bu tür hatlara *sanal hatlar*, bu hatların oluşturduğu figürlere de *sanal figürler* adı verilir. İtalyan psikolog Gaetano Kanizsa'nın 1955'de tanımladığı *Kanizsa Üçgeni* (Kanizsa Triangle) sanal hatlar dendiğinde ilk akla gelen figürlerden biridir (Şekil 2.15.) (Alıcı,2019).

Şekil 2.15. Gaetano Kanizsa, Kanizsa Üçgeni, 1955

Grafik alanında sıkça kullanılan kurgu yanılsamasına *Subjektif Necker Küpü* (The subjective Necker Cube), *NBC*'nin logosu örnek verilebilir. *Gestalt Tamamlama Testi*'nde (Gestalt Completion Test diğer adlandırmaları; Street Gestalt Completion Test, Street Gestalt Test, Street Test) birçok örnek mevcuttur. Askeri kamuflaj uygulamaları bu yanılsamaya örnek şekilde tasarlanmıştır.

Şekil 2.16. Subjektif Necker Küpü

Şekil 2.17. NBC Logosu, 2022

2.3.1.3. Fiziksel Yanılsamalar

Fiziksel yanılsamalar (physical illusion), fizik bilimlerine atıfta bulunan yanılsama türüdür. Bir çeşit görsel illüzyondur ve fizyolojik yanılsamanın tam tersi olarak kullanılır. Gökkuşağı ve serap oluşumu fiziksel yanılsamalara örnektir (Jahangiri, 2015: 21).

Belirli bir algısal etki bir sanatçının ilgisini çekmeye devam ettiğinde, sanatçı fenomene yeni bir biçim vermeye tekrar tekrar dönebilir. Vaserely bu sanatçılardan biridir. Bir dama tahtası desenini temel alarak birçok görsel yanılsama yaratmıştır (Carragher and Thurston, 1966: 37). Geometrik birimler, temel birimin boyutunu, şeklini ve yerleşimini değiştirerek dönüştürebilir ve yoğunlaştırabilir. Sonsuz bir alanın görselleştirilmesi, matematiksel ilerlemelerle elde edilir. Matematiksel modeller veya sistemler, genellikle sanatçıya belirli bir görsel yanılsama elde etmede yardımcı olduğu kadar ilham da verir (Carragher and Thurston, 1966: 43-58).

2.3.2. Op Art

Savaş sonrası duygusal resim anlayışına karşı tepki gösteren Op Art, gözdeki retina tabakasının ani ve kesin uyarımı yoluyla sanatsal ifadeyi amaçlar. Görsel olayların bilimsel olarak araştırılmasını sağlayan Op Art'ın (Op sözcüğü optik sözcüğünün kısaltılmasıdır) amacı izleyicide fizyolojik anlamda görsel tepki uyandırmaktır (Lynton, 2015: 251- 301). 1960'lardan sonra optik bilimsel alanlardan sanat alanlarına doğru geçiş yaparak etkisini göstermiştir (Coşkun, 2019:31). 1963 ile 1968 yılları arasında popüleritesinin zirvesine ulaşan Op Art'ın büyüleyici ve göz kamaştırıcı etkileri, 'gözün en büyük mücadelesi kendisidir' temel fikrini ortaya koyar. Bilim, felsefe ve psikoloji gibi birçok alanda yaşanan gelişmeler Op Art'ın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Lancaster, 1973: 27).

Erken Rönesans olarak bilinen Giotto'dan 15. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde (Quattrocento), Giotto ve ardından Masaccio, Francesca, Ucello gibi sanatçılar illüzyonun temelini oluşturan perspektif ve ışığı keşfedip resimlerinde yer verdiler. Quattrocento'nun sonlarına doğru Leonardo da Vinci gibi insanlar bu tür bilimsel keşiflere katkıda bulunmaya devam etmiştir (Lancaster, 1973: 99). On dokuzuncu yüzyıl görsel problemlerle yapılan çalışmalar açısından verimli olmuştur. 1839'da Michel Eugène Chevreul *Eş Zamanlı Renk Kontrastı Yasası Üzerine* (De la loi du contraste simultane des couleurs et de l'assortiment des objets colores) adlı kitabı

yazmış, Empresyonizm ve Neo-Empresyonizm için bilimsel temeli sağlamıştır. Seurat (Seurat'ın amacı görsel illüzyon yaratmak değil, resimlerinde daha parlak bir etki elde etmektir), Van Gogh, Signac, Delacroix, Yeni Zelandalı sanatçı Ray Thorburn gibi sanatçılar ise buna örnek olabilecek eserler vermiştir (Lancaster,1973: 101).

Almanya'da 1919 yılında Mimar Walter Gropius tarafından kurulan BAUHAUS, 1933 yılında Nazi baskısıyla kapatılana kadar bir Sanat ve Tasarım Okulu olarak faaliyet göstermiştir. Bauhaus'ta önce öğrenci sonra öğretmen olan 1888 doğumlu Josef Albers görsel problemlerle bağlantılı (imkânsız geometrik şekiller) birçok çalışma üretti (Lancaster,1973: 28,29). Op Art'ın önde gelen lideri Victor Vasarely, 1931 ile 1938 yılları arasında ve ardından da 1951'den sonra soyut Op Art üzerine çalışmaya başlamıştır.

Şekil 2.18. Victor Vasarely, Duo-2, 1967

Venezuela'lı 1923 doğumlu Jesús Rafael Soto 1950'lerin başından itibaren op resimleri geliştirmiştir. François Morellet ve Julio Le Parc'ı içeren Görsel Sanat Araştırma Grubu (Grouphe de Recherche d'art Visuel), 1960 yılında Paris'te kurulmuştur. Burada *Kinetik Sanat* ve *Op Art* alanında araştırmalar yapılmıştır. İngiltere'de Leeds'teki Harry Thubron'un fikirlerinden hareketle, optik deneye olan ilgi 1950'lerde önemli ölçüde yayılmış ve 1960'larda Peter Sedgley, Jeffrey Steele ve Bridget Riley çalışmaları tanınmaya başlanmıştır (Lancaster,1973: 26). Bridget Riley'nin eserleri dışında Op Art ürünlerinden sanat yapıtı olarak kabul edileni oldukça azdır. Riley algılama süreçlerini inceleyen bilim adamlarının çizelgelerini eserlerine

uyarlayan, resimlerinde kullandığı öğeleri, doğanın bir parçası olarak gören, bu öğelerle biçimsel ve renksel işlevlerinin toplamından daha fazla şeyler ifade edecek biçimde görünümler yaratmaya çalışan bir sanatçıdır (Lynton,2015: 301).

Şekil 2.19. Bridget Riley, Blaze 4, KÜS, 530 × 521 mm, 1964

Görsel gerilim ve dengenin dış sınırlarını bozmaktan, test etmekten zevk alınması ve bir sanat eserinin uzantısı haline gelinmesi izleyicide görsel yanılsamayı deneyimleme isteği duyulmasını doğurur. Görsel formlarla çalışan sanatçılar, izleyiciyi öngörülebilir bir şekilde görsel tepki uyandıracak bir tasarımla karşı karşıya getirir. Bu sanatçılar görsel efektlerin karakterini ve kalitesini en açık şekilde ortaya koyar. İzleyicide belirli bir görsel tepki üretmek için op artta bir dizi temel form kullanılır. Bu formlar, sanatçı için görsel bir kelime dağarcığı işlevi görür. Sanatçı, optik formların işleyen bir kelime dağarcığını geliştirirken öncelikle deneme yanılma, dikkatli gözlem ve kendi algısal sürecine ilişkin iç gözleme başvurmuştur. Bilim insanlarının bu alandaki araştırmaları ise sanatçıya kaynak oluşturmuştur (Carraher and Thurston, 1966: 9-11).

Görsel yanılsama fotoğraf alanında da ilgiyle karşılanır. Bir fotoğraftaki görsel efektin rolü, fotoğrafçının niyetiyle anlaşılır. Fotoğrafçının birincil isteği etki olabilir veya daha karmaşık bir fikri görselleştirmek ve dramatize etmek istiyor olabilir. Pozlama, seçici odak ve ton aralığı gibi çeşitli fotografik değişkenlerle oynayarak etkiyi arttırabilir. Görsel yanılsama doğada kendiliğinden var olabilir veya fotografik

süreçle yapılan deneyin sonucu oluşturulabilir (Carraher and Thurston, 1966: 63).

Görsel illüzyonlar ve algısal efektler, ani ve öngörülebilir bir duyu uyarımı gücüne sahip oldukları için, grafik tasarımcılara da önemli bir kaynak sağlar. Optik yanılsama gözlemcisi duyusal anlamda meşgul edebilir veya sözel ve görsel anlamlar arasında benzersiz bir bağlantı oluşturmak için kullanabilir (Carraher and Thurston, 1966: 71). Bir ticari marka veya sembol (logo) yaratmak için de optik yanılsamalar ilham kaynağı olabilir (Carraher and Thurston, 1966: 85). Siyah ve beyaz, göze aşırı derecede retina uyarım sağladıkları için optik olarak bir şekilde tamamlayıcı renkler gibi işlev görür. Görsel efektlerle çalışan birçok ressam ve tasarımcı siyah ve beyazı maksimum duyusal etki için tercih etmişlerdir (Carraher and Thurston, 1966: 11).

1965'te popüler olan Op Art, moda (tekstil), poster tasarımı, iç dekor ve benzeri birçok alanı da etkilemiştir (Lancaster,1973: 30). Günümüzde de bu ve benzeri alanlarda op artın yansımalarını görmek mümkündür.

Robert Ausbourne "How To Understand, Enjoy, and Draw Optical Illusions" kitabında, görünüşte kafa karıştırıcı olan çeşitli illüzyonların nasıl gerçekleştiğini sade bir dille anlatmış, temel çizim becerilerini kullanarak nasıl yaratılacağını 37 resimli projeye okuyucuya sunmuştur (Ausbourne, 2007).

Op art ve pareidolia kavramlarının amacı izleyicinin algısını etkilemektir. Algısal görsel oyun olarak görülebilecek iki alan, birbirinden farklı olmasına rağmen pareidolia benzeri deneyim yaşatabilecek op art eserleriyle karşılaşmak mümkün olabilir.

Şekil 2.20. Krisztina Dózsa-Farkas, Kiss, TÛAB, 50x50 cm, 2019

2.4. Pareidolia

Anlam bulmaya programlanan beyin, çevresindeki yapıyı, düzeni belirlemek ister. Bu sebeple görsel beyin son derece parazitli olsa bile aldığı girdilerden anlamlı örüntüler çıkarmada ustalaşmıştır. Gerçekte bir bağlantısı olmayan rastgele olguların, anlamlı bir bütün oluşturduğu hissine Apofeni (Apophenia) denilmektedir. İlk kez 1958 yılında Alman nörolog ve psikiyatrist Klaus Conrad, apofeniye psikotik hastalarda algısal çarpıklıklar açısından tanımlamıştır (Conrad, 1958). Sanrısallık düşünce, kumar ve pareidolia alt türleri sayılabilir. Örüntü tanıma, şablon ve prototip eşleştirme, özellik analizi, evrim teorisi vb. apofeninin yaşanmasının sebepleridir. Komplo teorileri apofeniye bir örnektir.

Psikolojik bir algı olan *pareidolia*, rastgele veya belirsiz uyarlarda bireylerin tanıdık kalıpları veya anlamlı görüntüleri algılamasıdır. Pareidolia terimi ilk kez 1866'da Karl Ludwing Kahlbaum tarafından icat edilmiştir (Kahlbaum, 1866: 23). Pareidolia duyu yanılgısının bir sonucudur. Buna hatalı anlam yükleme de denmektedir. Pareidolia kelimesi, Yunanca para (ötesi veya üstü) ve eidolon (görünüş veya şekil) kelimelerinden oluşmuştur (Melcher ve Bacci, 2008: 350).

Sağlıklı bireylerde de yaşanmasına rağmen akıl sağlığı, yorgunluk, uyku hali pareidolia deneyimini şiddetlendirebilir (Martinez-Conde ve Macknik, 2012: 19), dini inançları güçlü ve paranormal fenomenlere inanan insanlarda pareidolia daha sık yaşanmaktadır (Riekk et al., 2013: 155). Gürültüde anlamlı görüntüler görülmesi bireyin kişiliğiyle ilişkilidir. Pozitif-psikotik kişilik özelliklerine sahip bireylerin gürültü modellerinde pareidolia yaşama olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Pareidolia fenomenin halüsinasyonun gelişmesi için temel sağlayabileceği öne sürülmektedir (Partos et al., 2016). Hayatta kalmak için biyolojik açıdan da önem taşıyan fenomenlerden biridir.

Hubert Damisch değişken bulut şekillerinde ya da duvarda oluşan bir lekede bireyin hep görmek istediklerini gördüğünü söylemiştir. Bunlar arzu figürü, kendi kültür göstergeleri veya “kendi hayat tiyatrolarının imgeleri” olabilmektedir (Damisch, 2012: 244). Din açısından önemli görülen kişilerin ve sembollerin pareidolia nesnesi olarak görülmesi sık yaşanmaktadır. Bu pareidolia örneklerinin tanrısal bir müdahale sonucu oluştuğuna inanan kişiler mevcuttur.

Pareidolia, insanın algısal soyutlama yeteneğinin bir ürünü veya cansız nesneleri antropomorfizme eden karikatürlere ve çizimlere sık sık maruz kalmanın bir sonucu

olabilir. Fakat yapılan araştırmalar yüz pareidoliasının diğerk türlerde de var olduğunu, geniş çapta ayarlanmış bir yüz algılama mekanizması tarafından yönlendirildiğini göstermiştir (Taubert et al., 2017: 2505).

2.4.1. Yüz Pareidoliası

Yüz pareidoliasının nesne pareidoliasından daha yaygın olmasının sebebi insan görsel sisteminin yüz tanımaya karşı oldukça hassas olmasıdır. İnsanlar, döndürölmüş ve çaptırılmış yüz benzeri desenleri ayrıntılı bir şekilde işleyebilir ve mikro ifadeler kullanarak duyguları tanıyabilir (Chalup et al., 2010: 272). Gözler ve ağızlar gibi normal yüzlere benzer bileşenlere sahip yanıltıcı yüz uyaranları sunulduğunda, insanlar gerçek yüzlerle ilgili önceki bilgilerle ilişkilendirmeler yaratan yukarıdan aşağıya işlemeye girerler ve bu da yanıltıcı bir yüzü gerçek bir yüz olarak yorumlamakla sonuçlanır (Akdeniz et al., 2018: 1561).

Yüz algılamanın hızlı, otomatik, bilinçaltı bir süreç gibi gerçekleşmesinin sebebi (Palermo ve Rhodes, 2007), diğerk yüzlerle ortak olan T şeklindeki şematik yüzün (iki göz, bir burun ve bir ağız) evrensel ve basit olmasıdır (Tsao and Livingstone, 2008: 412). Bu yüz şemasının varlığı yüz pareidoliasının nesne pareidoliasından daha sık yaşanma sebeplerinden biridir.

2.4.2. Felsefe Alanında Pareidolia

Antik çağda dahi oluşumları doğal mekanizmalara bağılı imgelere, şans eseri veya kaderin işi olarak görönen figörlere önem verilirdi: Gökyüzündeki şekiller, bir şeylere benzeyen taşlar, farklı türlerde olağanüstü şeyler ve Plinius'a göre "bulutların aldığı çeşitli renk ve biçimler" (Damisch, 2012: 54-55).

Kuşkuculuğun kurucusu ünlü Yunan düşünür Pyrrhon (Firon), pareidolia fenomeninin duyuların aldatıcılığı ile oluştuğunu fark etmiştir. Pyrrhon'un hayata yaklaşım şekli duyulara tamamen güvenilmemesi yönündeydi. Duyuların aldatıcılığıyla karanlıkta görölen bir şey hakkında kolayca yanıltıcı fikirlere kapılanabilceğini, "...Tilki gibi görönen şey sadece bir kedi olabilir. Birinin size seslendiğini düşündüğünüz zaman yalnızca ağaclar arasında esen rüzgâr işitmiş olabilirsiniz..." şeklinde açıklamıştır (Warburton, 2015: 33).

Flavius Philostratus'un Tina'lı Apollonios'un yaşamını konu alan çalışmasında pareidolia deneyimine örnek mevcuttur. Philostratus'un anlattığına göre, Apollonios öğrenci Damis'le kralın huzuruna çıkmak için beklerken aralarında sanatın varlığı ve

ne olduğu konusunda bir konuşma geçer. Sanatın yknme yani mimesis olduğu hakkında konuşurlar. Damis “Peki ama bulutlar geçtiğinde gökte gördüklerimiz, yani boğalar, boynuzlu antiloplar, kurtlar ve atlar nedir? Bunlar da bir öykünme rd mdr? Tanrı böyle vakit geçiren bir ressam mıdır?” sorusunun üzerine ikisi de, bulutlardaki imgelerin tek başlarına bir anlam taşımadıkları, rastlantı sonucu oluşmuş oldukları sonucuna varırlar (akt. Gombrich, 2015: 154,155).

2.4.3. Psikoloji Alanında Pareidolia

Ruh bilim alanında “yansıtma” (projection) olarak adlandırılan pareidolia fenomeninin, yüksek ateş veya aşırı yorgunluk nedeniyle dikkatimizin azaldığı durumlarda ortaya çıktığını düşünen Gombrich “...duvar kğıtlarındaki kimi desenleri korkutucu ya da alaylı suratlara benzetmemiz, hepimizin yaşamış olduğu bir durumdur...” sözleriyle pareidolia etkisinin aslında herkesin yaşayabileceği bir eğilim olduğunu dile getirmiştir. Gombrich “...çok farklı nesneleri bulutlara yansıtmanız gibi, bir yüzün bildiğimiz biçimlerini de bir otomobile yansıtırız. Bu ruhsal eğilimimiz, bilindiği gibi psikiyatride tanısıl amaçlarla değerlendirilmektedir...” sözleriyle *Rorschach* testini işaret etmiştir (Gombrich, 2015: 87-89).

Yaşadığı süreçte sayılamayacak kadar çok nesnenin yansısını alan beyin, bu yansımaların her birini yeniden canlandırabilir, anımsayabilir. Bu saklanmış bilinliliik durumuna verilen adlar, çağrışım ve bellektir. Yeni bir algı eylemiyle, eski fakat yeniden eyleme geçirilmiş bir algı arasında bağ kurma sürecine çağrışım denilmektedir. Bir biliş-öncesi süreç olan ağrışımda bilinçaltı ögeler rol oynar bu sebeple bir terapi yöntemi olarak ruhsal çözümleme (psikanaliz) bu özellikten yararlanmaktadır. Daha nceki algılarımızla ilgili bilinçliliği canlandırma yetisine ise bellek denmektedir (San, 2019: 28,29).

Serbest ağrışım psikanalizde ve psikodinamik psikoterapinin diğer türlerinde, ne kadar utanç verici, mantıksız veya ilgisiz olursa olsun, hastanın aklına gelen düşünceleri sansür veya seçme olmaksızın sze dökmeye teşvik edildiği temel bir süreçtir (APA Dictionary of Psychology, 2023). Tekniğin uygulanmasındaki amaç, bilinçaltındaki travmatik deneyimlerin, tehdit edici itepilerin, duygu ve düşüncelerin bilince çıkmasını sağlamak, böylece de bunların değerlendirilebilmesini sağlamaktır (Karakaş,2017). Freud’un terapi yöntemlerinden biri olan *serbest çağrışım* otomatizm kavramından yararlanmaktadır.

2.4.3.1. Otomatizm

Otomatizm, bilinçaltını, düşünceyi ve duygusal duyguyu serbest bırakmayı amaçlayan bir teknik ve yaklaşımı ifade etmektedir. Otomatizm mekanik olarak, kasıtsız ve bilinçli farkındalık olmadan gerçekleştirilen amaçsız davranıştır (APA Dictionary of Psychology, 2023). Psikanalizin temel kavramlarından biri olan otomatizm, bireyin kontrolü dışında gerçekleşen bilinçdışı faaliyetlerdir. İlk bakışta özerk ve radikal bir olgu olan otomatizm, bilinçli farkındalığın neredeyse tamamen yokluğunda gerçekleştirilen davranışlar bütünüdür. On dokuzuncu yüzyılın psikopatolojisi ile ilişkili olarak ortaya çıkan kavram hipnoterapide, histeri ve psikoz vakalarının incelenmesinde kullanılmaktadır (MacLagan, 2014: 81). Özellikle *serbest çağrışım* yöntemiyle kullanılabilen otomatizm, Sigmund Freud için önemli bir yer tutar. Freud hastaların bilinçdışını keşfetmek için bir *serbest çağrışım* yöntemi olan otomatizmi kullanmıştır.

Hukuk, tıp, psikoloji ve sanat gibi farklı disiplinlerde, disipline bağlı çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır. Özellikle edebiyatta otomatik yazı, resimde otomatik çizim ve diğer sanatsal ifade biçimlerinde kullanımı yaygındır.

2.4.3.2. Rorschach Testi

Sigmund Freud insanların hislerini başka insanlara ve şeylere yansıtmaya eğiliminde olduğunu düşünmektedir (Britt, 2023: 144). Freud, psikolojik olarak ilgili materyalin sosyal olarak kabul edilemez istek ve dürtüler içermesi nedeniyle sıklıkla bastırıldığını, ancak ruhun kilidini açmanın ve rahatlamaya kavuşmanın anahtarını tutan şeyin tam da bu materyal olduğunu teorileştirmiştir (Pickren, 2014: 206). Freud'un psikanalistik geleneğini izleyen kişilik psikologları, kişinin aklına geleni doğrudan serbestçe söylediği *serbest çağrışım* tekniğine benzeyen testleri tercih etmişlerdir. Bu psikologların geliştirdiği Yansıtıcı Testler, kişinin istediği gibi karşılık verebileceği belirsiz bir uyarıyı temsil eder. En yaygın kullanılan yansıtıcı tekniklerden biri *Rorschach* testidir (Smith vd., 2020: 465). Bir zamanlar “zihnin röntgeni” olarak kabul edilen en ünlü ve kötü şöhretli *Rorschach mürekkep lekesi testi*, bipolar bozukluk (manik depresyon) ve şizofreni gibi rahatsızlıkların teşhisinde kullanılmaktadır (Lilienfeld et al., 2001: 82-83). İsviçreli psikiyatrist Hermann Rorschach tarafından geliştirilmiş mürekkep lekesi testi, lekenin biçimi sebebiyle- her düzensiz serbest biçimde de olabilen- serbest çağrışımı başlatabilmektedir (Jung, 2020: 27).

Rorschach testinde hastaya bir dizi bütünüyle düzensiz ama standardize edilmiş mürekkep lekelerinden oluşma resimler verilir ve bu lekeleri neye benzettiğini söylemesi istenir (Gombrich, 2015: 89). 1920'lerde geliştirilen *Rorschach* testi on kartlık bir seriden oluşur (şekil 2.21.). 1974 yılına kadar denegi n bu kartlara verdiği tepkiler çeşitli biçimlerde puanlanırken 1974'te bütün puanlama sistemlerinin geçerli kılınmış bölümlerini açıklayan ve bütünlüklü sistem içinde birleştirilen bir sistem oluşturulmuştur (Smith vd., 2020: 465-466).

şekil 2.21. Hermann Rorschach, Rorschach Mürekkep Lekesi Kartları, 1921

Rorschach testinin zihinsel bazı hastalıklara sahip bireyleri belirlenmede faydaları vardır fakat test asla tek başına kullanılmaz, kişiye ait başka bilgilerle de birleştirilerek değerlendirilir (Britt, 2023: 148).

Sanat alanlarında etkisini farklı malzeme ve yöntemlerle göstermiştir. Bu konu ‘Sanat Alanlarında Rorschach’ başlığı altında incelenmiştir.

2.4.4. Nöroloji Alanında Pareidolia

İnsanlarda yapılan nörogörüntüleme araştırmaları, yüz uyaranları sunulduğunda beyinde üç farklı bölgenin aktive olduğunu göstermiştir. Yüz seçiciliği için bu özel ağ içinde fusiform gyrus (fusiform face area, FFA) en sağlam ve seçici bileşeni olarak kabul edilmektedir (Saygin et al., 2011). Ardından ise üst temporal sulkus (superior temporal sulkus, STS) ve yanal oksipital korteks (lateral occipital cortex) gelmektedir (Parr, 2011: 1764).

2007 tarihli bir EEG (elektroensefalografi) çalışması, bilateral oksipitotemporal kortekste yüzlere duyarlı bir konum olan N170’i kaydetti. Önce gözlerin işlendiği ardından yüzün diğer bölümlerinin kodlandığı ve son olarak da bu bilgilerin entegrasyonundan yüz algısı oluştuğu ortaya çıkmıştır (Schyns et al., 2007).

Yüz pareidoliasının nöral ve davranışsal bağlantılarını inceleyen araştırmacılar, FFA’nın yanıltıcı yüz algısının işlenmesinin yanında gerçek yüzlerin algılanmasında da çok önemli bir rol oynadığını göstermiştir (Liu et al., 2014).

Bir ev, yüz olarak algılandığında FFA’nın daha fazla aktivasyon gösterdiği ve karar vermekten sorumlu olan medial frontal bölgenin de yüksek düzeyde aktivasyon gösterdiğini bilinmektedir (Summerfield et al., 2006). Bu bulgular sonucunda, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya modülasyonlar arasındaki etkileşimlerin yüz pareidoliasında önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Akdeniz vd. (2018) yaptığı tam beyin analizi, FFA, PFCX (prefrontal cortex) ve oksipital korteks gibi alt lobe bölgelerde gerçek yüze ve yüz pareidoliasına özgü aktivasyonu ortaya çıkarmıştır. Yüz pareidoliası algılama sırasında FFA’nın iki taraflı aktivasyonu, yüz pareidoliasından ziyade yüzleri görme beklentisinden kaynaklanmış olabileceği olasıdır (Akdeniz et al., 2018: 1561,1565).

Onlarca yıl ‘yüz, nesne ve sahne tanıma’ araştırmalara konu olmuştur. 1958’de Wiener, bir kara kutunun davranışını analiz etmek için parazit (elektronik gürültü, beyaz gürültü) kullanılabileceğini beynin de bu şekilde inceleyebileceğini öne

sürmüştür. Weiner'ın fikrini görsel algı ile birleştirilip bir yöntem olarak uygulamaya karar veren araştırmacılar, ters korelasyon ve hesaplamalı analizler ile batıl algıların altında yatan hafıza temellerini incelemek için bir araştırma hazırlamışlardır. "Superstitious Perceptions Reveal Properties Of Internal Represatations" isimli araştırma iki deney aşamasından oluşmaktadır (Gosselin and Schyns,2003).

Gosselin ve Schyns'in araştırmasının 1. deney aşamasında, 3 saf gözlemciye (yaş aralığı 21-24) beyaz gürültüde, görüntüyü dolduran beyaz bir arka plan üzerinde hedef siyah bir "S" harfinin varlığını algılaması talimatı verilmiştir. Uyarıların hiçbir harften oluşmadığı yalnızca beyaz gürültüden oluştuğunu bilmeyen gözlemciler gürültüde %22,7 %45,9 %11 oranlarında "S" harfi saptamıştır. Gözlemciler yalnızca uyarına göre performans göstermemiş, "S" harfinin gürültü içinde var olduğu talimatı gözlemcileri etkilemiştir. Deney 2'de, 2 kadın gözlemciye (yaşları 26, 23) gürültüye gömülmüş gülen ve gülmeyen yüz arasında ayırım yapma talimatı verilmiştir. Gözlemciler denemelerin %7,07 ve %48,4'ünde gülümseme saptamıştır. Araştırmada beyaz gürültünün her görsel uyarıya zayıf bir şekilde ilişkilendirilebildiği ölçüde, teknik çok çeşitli görsel ve işitsel olaylara uygulanabileceği sonucuna varılmıştır.

4D ultrason teknolojisinin gelişmesiyle gebe annenin rahim duvarlarına ışık taşıyan algısal içerik yansıtılabilmekte ve fetüsün algısı incelenebilmektedir. Hamileliğin üçüncü trimesterindeki fetüsün, yenidoğan katılımcılarla elde edilen sonuçlarla benzer şekilde, ters çevrilmiş yüz benzeri konfigürasyon uyarılarıyla karşılaştırıldığında dik yüz benzeri konfigürasyon uyarılarıyla etkileşime girme olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Reid et al., 2017: 1825-1826).

Rhesus maymunlarının cansız nesneler üzerindeki yanıltıcı yüzleri kendiliğinden algıladıklarına dair güçlü kanıtlar vardır. İnsan ve Rhesus maymunu türlerinin cansız nesnelerdeki hatalı yüz yapısını algılama kolaylığı, sosyal hayvanların çevrelerindeki yüzleri tercihen algılamasının yanında biyolojik avantajdır (Taubert et al., 2017: 2507,2508). Şempanze kafataslarının pareidolia nesnesi sınıfına girdiği iddia edilen bir araştırmada; şempanzelerin (fare, kedi, köpek, şempanze türleri arasında) şempanze yüzlerine, ardından şempanze kafataslarına, ardından şempanze kafatası görünümlü pareidolia nesnelerine daha uzun baktıkları kaydedilmiştir (Gonçalves et al., 2022: 13-15). Bu araştırmadan da anlaşılacağı gibi, gelişim boyunca maruz kalınan yüzler pareidolia nesneleri olarak karşımıza çıkıyor ya da tanıdık şemalar pareidolia nesneleri olarak görülüyor denilebilir.

Tıbbi görüntülemede verimli bir zemin oluşturan pareidolianın mitoloji ile ilişkilendirildiği bir olay Ontario'daki Queen's Üniversitesi'nde gerçekleşmiştir. Ürolog G. Gregory Roberts ve Najl J. Touma testislerinde şiddetli ağrı çeken 45 yaşındaki hastanın skrotal ultrason görüntülerinde acı çeken bir yüz pareidoliası görmüşlerdir. Doktorlar bu imgenin Mısır'ın erkeklik tanrısı Min'in bir tezahürü olabileceği fikrine kapıldı, ancak nihayetinde iyi huylu kitledeki yüz hatlarını tesadüfi kabul ettiler. (Martinez-Conde ve Macknik, 2012: 21).

Tipik olarak ortaya çıkması okul öncesi yıllarda olan Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), iletişim ve sosyal etkileşimde çoğunlukla belirgin zorluklarla karakterize edilen bir bozukluktur (APA Dictionary of Psychology, 2023). OSB'li çocukların yüzlere özel ilgi göstermediği bilinmekle birlikte (Kikuchi et al., 2009), pareidolia içeren bir dizi görselin gösterilmesinin sonucunda OSB'li çocukların, normal gelişim gösteren çocuklara göre pareidolia görsellerine daha az spontan duyarlılık gösterdiğine dair kanıtlar bulunmuştur (Ryan et al., 2016: 3840). 2022 yılında yapılan bir araştırma ise OSB'li bireylerin yüz algılamada eksikliğinin olmadığı yönündedir. Pareidolianın yaşa ve bir dereceye kadar cinsiyete bağımlılık gösterdiği belirtilmiştir (Rahman and Boxtel, 2022: 7).

Pareidolia, klinik ve radyolojik kalıpları tanımaya, ezberlemeye yardımcı olan ve genel teşhis becerilerini geliştiren yararlı bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Nörogörüntülemede teşhis, belirli hastalıkların göstergesi olan spesifik modellerin tanınmasını içermektedir. Doktorlar belirli bir radyolojik özelliği bir hayvanla ilişkilendirerek teşhis becerilerini ve radyoloji pratiğinde anımsatıcı stratejileri güçlendirmekte ve geliştirmektedir. Bir hastanın teşhis amaçlı yapılan MR taraması sonucunda, bir sinek kuşu veya bir kral penguenin pareidolia görüntüsünün PSP (Progresif Supra Nükleer Felç) üzerinde durulması, bir panda pareidolia görüntüsünün Wilson ve Sarcaidososis'sın akla getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. MR görüntüsü sonucunda GB'da (Glioblastoma) kelebek, İlerleyici Skolyoz ve Yatay Bakış Felci'nde ise ters kelebek, Alzheimer'da fil, PKAN'da (Pantotenat Kinaz'a Bağlı Nörodejeneratif Hastalık) kaplan gözü pareidoliası oluşmaktadır (Maranhão-Filho ve Vincent, 2009). Pareidolia nörogörüntülemede her ne kadar işlevsel bir yöntem olarak kullanılıyor olsa da başka hastalıklar da göz önünde bulundurularak bireysel bilgiler etraflica dikkatli incelendikten sonra teşhisin konulması gerekir.

2.4.5. Doğada Pareidolia

“Herhangi bir kozmik afetin izlerine bir insan yüzü yapıştırırmak, kibirli türümüzün belirleyici bir özelliği” (Sagan, 1999: 46) olmadığı yapılan araştırmalarla orataya çıkmaktadır.

Pareidolia biyolojik incelemelerde de varlığını göstermiştir. Canlının yararlı-zararlı veya tehlikeli-tehlikesiz nesneleri çözümleyebilmesi ve çözümlemenin sonucunda tüketme-tüketmeme, savunma-kaçma kararını doğru verebilmesi yaşam mücadelesi için önemlidir. Genlerle getirilen doğanın tehlikelerinden korunabilmeyi sağlayan, görünmezlik veya farklı bir nesne veya canlıya benzeme bir tür illüzyon yaratabilme pareidolia fenomenini akla getirir. Darwin tarafından geliştirilen *Evrin Teorisi* bunu *seçilim baskısı* olarak adlandırır.

Darwin tarafından geliştirilen *Evrin teorisi*, hayvanlar arasındaki farklılıkları yöneten kromozomlardaki rastgele mutasyon değişikliklerinin sonucu olarak bir hayvan türünün belirli bir süre içinde evrimleşeceği ve uyum sağlayacağı bir süreçtir (Coss, 1968: 274). *Seçilim baskısı*, doğal seçilimin bazı genotiplerinin diğerlerine oranla hayatta kalma ihtimalinin ve dolayısıyla bir popülasyonun genetik bileşimini ardışık nesiller boyunca değiştirme derecesinin bir ölçüsüdür (APA Dictionary of Psychology, 2023). Hem fizyoloji hem de davranış, *seçilim baskısı* tarafından filtrelenen yararlı mutasyon değişikliklerinde etkilenir. *Seçilim baskısıyla* doğada av veya avcılara karşı üstünlük kazanan birçok hayvan ve bitki bulunmaktadır (Coss, 1968: 274).

2.4.5.1. Hayvanlarda ve Bitkilerde Pareidolia

Tavus kelebekleri (peacock butterflies), avcıları olan sarı kiraz kuşunu (yellow hammer) ve büyük baştankara (great tit) kuşunu kanatlarının üzerindeki göz benzeri desenler sayesinde uzaklaştırabiliyorlar. Birkaç etolog, bu göz benzeri lekelerin sarı kiraz ve büyük baştankara kuşlarını avlayan baykuşların, kedilerin ve gelinciklerin gözlerini taklit edebileceğini öne sürmüştür. Hint kobrasında da (indian cobra, adi kobra) göz benzeri lekeler mevcuttur (Coss, 1968: 274,275). Maymun sineği olarak bilinen spalgis epius, kelebek döneminden önceki pupa döneminde maymun yüzüne benzemesi sebebiyle bu isimle anıldığını düşünülmektedir. Yerel adı *Hawaii mutlu yüz örümceği* olan *theridion grallator*, gövdesinde gülümseyen yüz veya sırttan bir palyaçoğu andıran desenleri ile bilinmektedir (Şekil 2.22.).

Şekil 2.22. Hawaii Mutlu Yüz Örümceği (Theridion Grallator), (kesit)

Pareidolia ile açıklanan bir bitki olan dracula orkidesi de maymun yüzüne benzetilmektedir. Maymun yüzüne daha çok benzeyen dracula simia türü, birkaç maymun türünün genel dağılımı ile örtüşen, 1000-2000 m rakımlarda, Güney Ekvador ve Kuzey Peru'nun bulut ormanlarındaki ağaçlarda epifitik olarak yetişir (Şekil 2.23.) (Burton, 2020: 224).

Şekil 2.23. Maymun Orkidesi (Monkey Orchid - Dracula Simia)

Orchis italica (naked man orchid) kollarını ve bacaklarını iki yana açmış çıplak bir adama, caleana majör (flying duck orchid) uçan bir ördeğe, peristeria elata'nın (dove orchid, holy ghost orchid) orta kısmı güvercine, pestilis radiata (white egret flowers, fringed orchid, sagiso) kanatları açık bir kuşa, palicourea elata (psychotria elata) çiçeklenmeden önceki halinde dudağa benzemektedir. Ginseng ve adamotu (mandragora) da pareidolia özellikleri taşımaktadır.

2.4.5.2. Kaya Oluşumlarında Pareidolia

Antropoloji ve folklorda, insanların uzun süredir manzaranın doğal özelliklerinde antropomorfik formlar görmeye eğilimli olduklarına dair pek çok kanıt bulunmaktadır. 1952'de Perulu gezgin Daniel Ruzo'nun keşfi, onu yok olmuş bir medeniyetin eserlerini tespit ettiğine inandırmıştır. Ruzo, And Dağları'nda bir plato olan Marcahuasi'yi keşfederken, tüm alanın yaratık oymalarıyla, İnka kafalarına benzeyen kayalarla ve Güney Amerika'da bilinmeyen ya da çoktan nesli tükenmiş hayvanları tasvir eden diğer kayalarla kaplı olduğunu fark etmiştir. Görüntülerin çoğunun yılın yalnızca bir gününde, yaz gündönümünde görülebildiğini gözlemleyen Ruzo, bu devasa taşlaşmış hayvanat bahçesini keşfettiği için şaşkına dönmüştür, bunun yardımsız doğanın bir ürünü olduğuna inanamamıştır (Michell, 1979: 14).

Dünyanın her yerindeki yerel mitoloji, pareidolia nesnesi olan kaya oluşumlarına da yansımaktadır. Yerli Tanrı ve kahramanların portreleri kayalar üzerinde görülmektedir. Dikkate değer bir örnek, Şehit Se Vartan'ın görüntüsünü oluşturan, Ermenistan'daki Chermoog yakınındaki kayadır. Bir efsane bunun nasıl ortaya çıktığını anlatıyor. Efsaneye göre kayanın oraya çıkışı beşinci yüzyıla dayanıyor. Vartan'ın önderliğindeki Ermenilerin Pers işgalcilerine karşı yenilmesinin ardından, Ermeni halkının, kayıplarını telafi etmek ve liderlerinin geri dönüşü için dua etmek üzere yakındaki vadiye çıkmışlardır. Aziz Vartan'ın kayanın içinde şekillendirilmiş yüzünün belirdiğine inanılmaktadır. Ermeni Kilisesi tarafından bu kaya mucize olarak kabul edilir. Bu kayanın Ermeniler üzerinde rahatlatıcı bir etki yarattığı söylenmektedir (Michell, 1979: 81).

Kaya yüzeyinin aşınma ve çökmesi sonucu New Hampshire, Franconio Notch Dağları'nda Yaşlı Adam gibi bir yer oluşumu var olmuştur. Kuzey Carolina'da Şeytan Baş, İngiltere Wastwater'da Sfenks Kayası (Şekil 2.24.), Meksika Ixtaccihuatl Dağı'nda arkasına yaslanmış bir kadın, Fransa'da Yaşlı Kadın doğal oluşum gösteren pareidolia örneklerindendir (Sagan, 1999: 46). Britanya'daki en dikkat çekici temel heykel topluluğu, Yorkshire'daki yüksek bir platoda bulunan Brimham Kayalıkları'dır. Rüzgâr ve hava koşullarının etkisiyle şekillenen bu elli dönümlük tuhaf heykellerde deve, ayı, kaplumbağa, maymun, insan büstleri ve uzak bir geçmişi ya da gelecekteki bir yaratımı akla getiren diğer tutarlı ama bilinmeyen şekiller görülebilir. Bunlar arasında sfenks başları, delikli kehanet kayası, sallanan taşlar, doğal idoller ve taş sunaklar vardır.

Şekil 2.24. Sfenks Kayası, Wastwater-İngiltere

Kuzey Cornwall'daki Tintagel'deki Kale Adasında, kale kalıntılarının karşısında bulunan kayada görülen yüz pareidoliasının Kral Arthur'a ait olduğu düşünülmektedir. Kuzey Galler'da yer alan bir kayanın, Pitt'in Kafası olarak adlandırılmasının sebebi politikacı Genç William Pitt'in yüz profiline benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Sert hava koşullarına yenik düşmeden önce Kuzey Cornwall'daki Bedruthan Basamakları'ndaki Kraliçe Bess Kayası Kraliçe Victoria'ya benzetilmektedir. İspanya Celorio'daki Boriso yarımadasındaki bir kaya gelgite göre İsa'nın yüzünün profilini oluşturmaktadır (Michell, 1979: 13-93). Fransa Ebihen'de bulunan Apaçi Kafası Kayalığı, Kızılderili Kafası Kayası olarak da isimlendirilmektedir.

Şekil 2.25. Apaçi Kafası Kayası, Ebihens-Fransa

Nevşehir'deki Hayâl Vadisi olarak da anılan Devrent Vadisi çekici renklerinin yanında pareidolia nesnelerinin çeşitliliği yönünden turizm için önemlidir (Doğaner, 1995: 27). Peribacaları arasında, doğanın heykeltıraş olarak yonttuğu, çökmüş deve, kuşlar, öpüşen ördekler, kurbağa, köpek başı, yılan, fok balıkları, dans eden çift, namaz

kılan adam, Meryem Ana, Napolyon'un şapkası, gibi çeşitli figürlerin bulunduğu Devrent Vadisi yürüyüş sırasında hayâl gücünü aktif hale getirmektedir.

Şekil 2.26. Dans Eden Çift, Devrent Vadisi- Nevşehir

Nevşehir Devrent Vadisine ek olarak Türkiye’de birçok kaya pareidolia fenomenine ev sahipliği yapmaktadır: Afyonkarahisar İhsaniye ilçesine bağlı Üçlerkayası köyünde bulunan eskiden yerleşim için oyularak oluşturulan Somurtkan Kaya, Amasya Suluova ilçesine bağlı Eraslan köyü yolu üzerinde bulunan bir yanında yüz diğer tarafında ürkütücü yüze sahip Canavar Kaya, Aydın Latmos’ta (Beşparmak Dağları) Latmos’un Yakışıklısı olarak anılan kaya, Kızılcahamam’a 5 km uzaklıkta bulunan Taşlıca Köyü’nün güneyinde bir tepede olan Gelin Kayalıkları, Manisa’da Spil Dağı’nda Niobe Doğal Anıtı, Mersin’in Silifke ilçesinin kırsal Büdeğirmeni Mahallesi’nde ABD Başkanı Donald Trump’a benzetilen dev kaya, Muş’un Kızılağaç beldesindeki Ovaya Bakan Adam, Sivas merkeze 20 kilometre uzaklıktaki Çaygören köyündeki Ejderha Kayalıkları, Sivas Yukarı Tekke’de gökyüzüne bakan insan.

Sıkıştırılmış kireçtaşı ve kilden oluşan Harabe taşı veya Pietra Paesina, kuzey Apenninler’de bulunan çeşitli tortul kayalardır. Dışarıdan pek de sıra dışı görünmeyen kayaların, ikiye ayrılmasıyla çeşitli manzara pareidoliası örnekleri ile karşılaşılır. Bu çizim benzeri manzaraların kökeni hâlâ belirsiz olmakla birlikte doğanın yaklaşık 50 milyon yıl önce başlayan sabırlı çalışmasının sonucu olduğu bilinmektedir (Kollerauktion.ch).

Şekil 2.27. Paesina Taşı, 12 x 13 cm

2.4.6. Popüler Pareidolia Örnekleri

Dünyanın çeşitli yerlerinde ses getiren pareidolia örnekleri vardır. Bu örneklerden bazılarına bu bölümde yer verilmiştir. Kimi zaman başka gezegenlerde kimi zaman Dünyada oluşmuş örnekler ilgi çekicidir.

1995'te CNN yüzlerce izleyicinin 7.000 ışık yılı uzaklıktan 6 trilyon mil uzunluğundaki bir gaz bulutunun içinde oluşan yıldızları gösteren Kartal Bulutsusu'nun (M16) Hubble Uzay Teleskobu görüntüsünde uzun uçuşan saçlarıyla İsa'yı gördüklerini söylemek için arandığını bildirdi. İnanç faktörü onları ulaşılamaz derecede uzak bir fotoğrafta ilahi olanı görmeye yöneltti, bu Orta Çağ'da gökte görülen melekler ya da tanrının şimşekleriydi. İnsanoğlu endişe ve ütöpik fantezilerini bilinmeyen ve görünmeyen yerlere doğru yansıtmaktadır. Astronomik UFO görüntülerinin ortaya koyduğu şey, insanların gerçek ve efsane, teknoloji ve deneyim, bilinen ve bilinmeyen arasındaki sınırdaki tutan bir inanca olan arzudur (Marsching, 2003: 61-63).

David Hume, deneyimlenen her şeyin güvenilmezliği ile ünlü duyularımızdan süzüldüğü için çevremizdeki dünyada herhangi bir şeyi gerçekten bilmemizin imkânsız olduğunu düşünmektedir. 20. yüzyılın başlarında Paranormal araştırmacı Charles Fort, görüldüğü iddia edilen yüzen cisim ve benzeri imgeleri, kapsülün penceresinin içindeki veya kamera merceğindeki yansımaların yol açtığı fotoğraf hataları olarak tanımlar. Bu iddialar sıradan yaşamların hemen çevresinde var olan zengin bir olasılıklar kozmosuna duyulan açlığı açıklığa vurur (Marsching, 2003: 58,61).

1976'da NASA'nın Viking 1 gemisi, Mars'ın çevresini dolanırken, Kızıl Gezegen'in Cydonia bölgesinde bir insan yüzünün benzerliğini gördü. Bilim adamları, Mars sfenksinin Cydonia çevresindeki sayısız tepeden biri olduğuna ve olağandışı gölgelerin onu devasa bir kafa gibi gösterdiğine inanıyorlardı. Nisan 1998'de Mars Orbiter Kamera ekibi, orijinal Viking fotoğraflarından 10 kat daha keskin bir resim çekerek Mars'taki gizemli yüzün bir mesa (düz tepe) olduğunu ortaya çıkardı (Martinez-Conde ve Macknik, 2012: 20).

Pareidolia fenomeninin kazanç sağladığı durumlardan biri Florida'da yaşanmıştır. Diane Duyse isimli kadının, ızgara peynirli sandviçten küçük bir ısırık aldığı anda, ekmeğin yanmış olan kısmında bir kadın görselinin olduğunu fark edip kadının kendisine baktığını iddia etti. On yıl sonra, Meryem Ana'nın resmini taşıdığı söylenen sandviç, eBay'de 28.000 dolara satıldı (Martinez-Conde ve Macknik, 2012: 20).

1954'te çıkarılan Kanada banknotlarında İngiliz hükümdarı II. Elizabeth'in bir portresi vardır. Genç kraliçenin, kulağının arkasındaki buklelerin arasına sıkıştırıldığı düşünülen sırttan iblise rağmen görkemli ve dingin görüldüğü düşünülmektedir. Kanadalılar, "Şeytan'ın kafası" veya "Şeytanın yüzü" olarak bilinen diziler karşısında anlaşılır bir şekilde dehşete kapıldılar. 1956'da Kanada Bankası, banknot şirketlerine kraliçenin saçındaki vurguları koyulaştırma emri vererek pareidolia yüzünü Kanada para biriminden etkili bir şekilde kaldırmıştır (Martinez-Conde ve Macknik, 2012: 20).

Şekil 2.28. II. Elizabeth Kanada Banknotlarında (kesit), 1954

11 Eylöl'deki ikinci uçak saldırısından saniyeler sonra duman ve alevler içinde kalan Dünya Ticaret Merkezi'ni fotoğraflayan Mark D. Phillips büyük ses getiren pareidolia içerikli bir görüntüyü kaydetmiştir. Birkaç gazetenin ön sayfasında yayınlanan fotoğrafta yüz pareidoliası mevcuttur. Phillips bu yüz pareidoliası içeren fotoğraftan dolayı 30.000'den fazla mesaj almıştır. Fotoğraftaki yüz için "Karanlıklar Prensi'nin yüzü", "kötölüğün yüzü" gibi benzetmeler yapılmıştır (Martinez-Conde ve Macknik, 2012: 19).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde belirlenen araştırma modelinin ne olduğu ve hangi sebepler çerçevesinde seçildiği, araştırma evren ve örnekleme, veri toplama ve analiz süreci hakkında bilgiler verilmektedir.

3.1. Araştırma Modeli

Nitel araştırmalar, karmaşık ve çok yönlü konu, fenomen ve olayların derinlemesine incelenmesiyle açıklanmasını ve betimlenmesini içeren süreçtir. Pareidolia fenomeninin tarih boyunca farklı isimlendirmelerle anılması pareidolia fenomenini araştırılması ve ulaşılması zor bir konu haline getirmiştir. Bu yönüyle nitel araştırma altında araştırılması gerekli görülmüştür.

Anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştıran nitel yöntem, esnek yapısı gereği araştırmacıya derinlemesine keşif yapma olanağı sağlamaktadır (Karataş, 2015: 63). Gerçekleşen olay ve fenomenlerin sebeplerinin ne olduğunun ve nasıl olduğunun belirlenmesine odaklanan nitel araştırma, tarihsel süreç içinde pareidolia fenomeninin varoluş sebeplerinin ne olduğunun, nasıl gerçekleştiğinin ve örneklerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması için doküman inceleme yöntemiyle kullanılmıştır.

Doküman inceleme, geçmiş olayları, toplumsal dinamikleri, politikaları ve kültürel değişimleri incelemek için tarih araştırmaları, sosyal bilimler, eğitim ve hukuk gibi birçok alanda kullanılan bir yöntemdir. Doküman inceleme, araştırmacıların yazılı, görsel veya diğer belgeleri inceleyerek bilgi topladığı bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, belgelerin içeriğini anlamak, belirli konuları araştırmak veya geçmiş olayları incelemek için kullanılabilir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni, Dünya’da pareidolia ile dolaylı ve doğrudan ilgili araştırmacı tarafından ulaşılabilen yerli ve yabancı literatürdeki elektronik ve basılı kaynaklardır. Araştırma örneklemini pareidolia bağlamında bilim dallarından; psikoloji, nöroloji, biyoloji, antropoloji, felsefe, yazınsal sanatlardan; edebiyat, görsel sanat alanlarından; mimari, sinema, heykel, grafik, resim oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Pareidolia fenomeniyle doğrudan ve dolaylı olarak ilişkisi olduğu düşünülen anahtar kavramlar, araştırmanın problem durumu ve alt problemleriyle oluşturulmuştur. Veriler toplanırken bu anahtar kavramlar üzerinden ilerlenmiştir.

Veri toplama süreci olarak literatür tarama yöntemi benimsenmiş, belirlenen kavramlar çerçevesinde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan tezler, yerli yabancı literatürdeki basılı ve elektronik yayınlanan dergi, dijital platformlar, kitap, gazete, makale, sözlük, sanatçı katalogları, müze ya da galeri belge ve görselleri, toplanmış ve analiz edilmiştir. Veri toplama sürecinde araştırılan güncel yayınlar içinde yerli literatürde benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma problem durumuna yönelik var olan kaynaklar literatür taramasıyla incelenmeye tabi tutulmuş araştırmanın kuramsal çerçeve, bulgular ve tartışma bölümleri bu şekilde oluşturulmuştur. Araştırmanın başında oluşturulan anahtar kavramlar süreç içinde değişiklik göstermiş ve araştırmanın alt bölümlerini belirlemiştir. Araştırma konusuyla ilgili görseller, kuramsal çerçeve, bulgular ve tartışmada ilgili oldukları alt bölümlere ilişkilendirilerek yerleştirilmiştir.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. Sanatta Pareidolia

Pareidolia'nın ilk açıklamalarından birisi Leon Battista Alberti'nin *Resim Üzerine* adlı eserinde bulunabilir. Alberti, ağaç gövdesinde, toprak parçasında, cansız nesnelerde küçük değişikliklerle doğanın gerçek yüzlerine benzer temsili görüntülerin – pareidolia nesnelerinin- ortaya çıktığını ve bunların gözlemlenebilir olduğunu ifade etmiştir (Alberti, 2004: 9).

Hızlı görsel sınıflandırma çalışmaları tarihte belirli bir sanat eserinin kalıcılığını sağlayan iki olası neden olduğu kanısındadır. Bunlardan ilki bazı nesnelerin algısal sistem aracılığıyla gözlemci tarafından diğer nesnelerden daha hızlı ve kolay tanınmasıdır. Diğer olası neden ise sanatsal tekniklerin gözleri, bilişi, duyguları ve motor sistemini uyarmak için bir kanal olarak kullanılmasıdır (Melcher and Bacci, 2008). Her iki olası nedene uyan pareidolia fenomeni, sanat eserlerinin kalıcılığını sağlamak için yöntem veya materyal olarak kullanılabilir. Sanatçının amacı eserlerin kalıcılığını sağlamak olmasa da pareidolia kullanımı eserlerin kalıcılığı beraberinde getirebilir.

5.1.1. Edebiyat, Görsel İletişim Tasarım, Sinema ve Mimari'de Pareidolia

Pareidolia, romanlardan çizgi romanlara, tragedyalardan öykü kitaplarına ve daha birçok türde materyal ve yöntem olarak kullanılmıştır.

Uzun yıllar boyunca melankoli ve ötesine uzanan şiddetli ve sürekli sinir krizi geçiren Gilman'ın o dönemine dair yaşadıklarından etkilenerek yazdığı *Sarı Duvar Kâğıdı* (The Yellow Wallpaper) adlı eserinde, öykü karakterinin pareidolia ile etkileşiminin çok üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu kısa öyküde pareidoliak etkiler, depresyon teşhisi konulan kadının, eşiyle birlikte yeni taşındıkları evin sarı duvar kâğıtlı odasında, duvar kâğıdıyla baş başa kalmasıyla meydana gelir. Duvar kâğıdının desenlerinde göz gibi pareidolia nesnelerini gören kahraman, çocukluğunda yaşamış olduğu bu fenomeni fazlaca eğlenceli ve korkunç bulmaktadır. Duvar kâğıdının desen ve lekelerini anlam verene kadar saatlerce incelemeyi kendine görev edinen kahraman, pareidolia deneyiminin jimnastik gibi kendisine iyi geldiğini fark etmiştir (Gilman, 2012: 13-15).

Tam çözdüğünüzü sanırken, çizgileri takip edebilirsiniz, bir ters takla atıp yine karmakarışık oluyor. Sizi tokatlayıp yere atıyor ve sonra da üzerinizde tepiniyor. Kabus gibi... Üstteki şekil süslü bir arabesk, insana mantarları hatırlatıyor. İç içe geçmiş zehirli mantarlar düşünün, bitmek tükenmek bilmeyen zehirli mantarlar sarmaşığı, üzerinde sürgünler ve filizler olan sonsuz sarmaşıklar ... Gece, herhangi bir ışıpta, lamba, mum ya da alacakaranlık, en kötüsü de ay ışığında, parmaklık

haline geliyor! Üstteki deseni kastediyorum; arkasındaki kadın da düpedüz gözler önünde! ...Uzun zaman arkadakinin ne olduğunu anlayamadım, o alttaki belirsiz desenin. Ama şimdi kesinlikle biliyorum ki o bir kadın (Gilman, 2012: 20).

Zaman geçtikçe duvar kâğıdındaki kadının gerçek olduğunu ve hareket ettiğini düşünen kadın kahraman, öykünün sonunda duvar kâğıdındaki kadının kendisi olduğuna inanıyor ve duvar kâğıdını parçalayarak özgürlüğe kavuştuğunu dile getiriyor. On dokuzuncu yüzyılın kadınlarının zihinsel ve fiziksel sağlığına yönelik tutumları göstermesiyle Amerikan feminist edebiyatının önemli erken çalışması sayılan *Sarı Duvar Kâğıdı*, korku-kurgu türünün çok iyi bir örneği olmasının yanında pareidolia deneyimi merkezli bir eserdir.

İnsanları delirtmek için değil, insanları delirmekten kurtarmak için tasarlanan öykünün yazar için en iyi sonucu; doktorunun *Sarı Duvar Kâğıdı* 'nı okuduktan sonra, kendisine de önerilen yanlış nevrasteni tedavisinin, doktoru tarafından değiştirildiğini öğrenmesidir (Gilman, 2012: 265).

William Shakespeare'ın aşk ve tarihin yıkıma uğradığı Roma ve Mısır (Doğu ve Batı) ekseninde yaşanan olayların olduğu *Antony ve Kleopatra* eserinde çifte bir tragedya işlenmektedir. Bu tragedyanın 4. perdesinin 14. Sahnesinde Antony bulutlarda pareidolia nesnelerinin görülebileceğini düşünmekte ve pareidolia fenomenini alacakaranlığın gölge oyunları olarak ifade etmektedir. Var olan pareidolia nesnelerinin “bir düşünme hızıyla bulut tarafından yok edilişi” Eros tarafından onaylanmaktadır (Shakespeare, 2022: 131).

...

ANTONIUS

Bazen bir bulut gözümüzde bir ejderha oluverir;

Bir duman, bakarsın, bir ayı oluvermiş, ya da bir aslan,

Derken kuleli bir hisar, bir korkunç kayalık,

İnişli çıkışlı bir dağ, masmavi bir yarımada,

Üstünde ağaçlar, dünyamıza yukardan baş sallayan,

Gözlerimizde havayı deve yapan ağaçlar.

Kapıldığın olmuştur senin de bu görüntülere;

Alacakaranlığın gölge oyunlarıdır bunlar.

...(Shakespeare, 2022: 130).

Pareidolia, görsel iletişim tasarım alanlarından illüstrasyon, karakter tasarımı, grafik, animasyon, afiş tasarımı gibi alanlarda da etkisini göstermektedir.

Hayâl etme ve yaratım deneyimini derinleştirmeyi amaçlayan ressam, öğretmen, illüstratör ve yazar Bert Dodson, harika fikirlerin gelmesini beklemektense onları çağırarak basit fikirlerle başlanması gerektiğini düşünmektedir. Yaratıcılık pratik yaptıkça artar, deneyerek, yönlendirerek ve keşfederek ortaya çıkar (Dodson, 2006: 7). Amerikalı yazar Ray Bradbury de aynı düşüncede olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Düşünmeyin! Düşünmek yaratıcılığın düşmanıdır. Düşünmek bilinçlidir ve bilinçli olan her şey berbattır. Bir şeyler yapmaya çalışamazsınız. Sadece yapmalısınız.”(akt. Canan, 2021: 301). Yaratıcılığın bireyin kendisi dışında yalnızca bazı insanlarda olduğu görüşü bireyin yaratıcı fikirler üretmesinde büyük bir engel oluşturur. Bu sebeple motivasyon ya da özgüven düşürücü bu tarz düşüncelerden, yargı ve eleştirilerden uzaklaşılması yaratıcılığın gelişimi için doğru bir adım olacaktır.

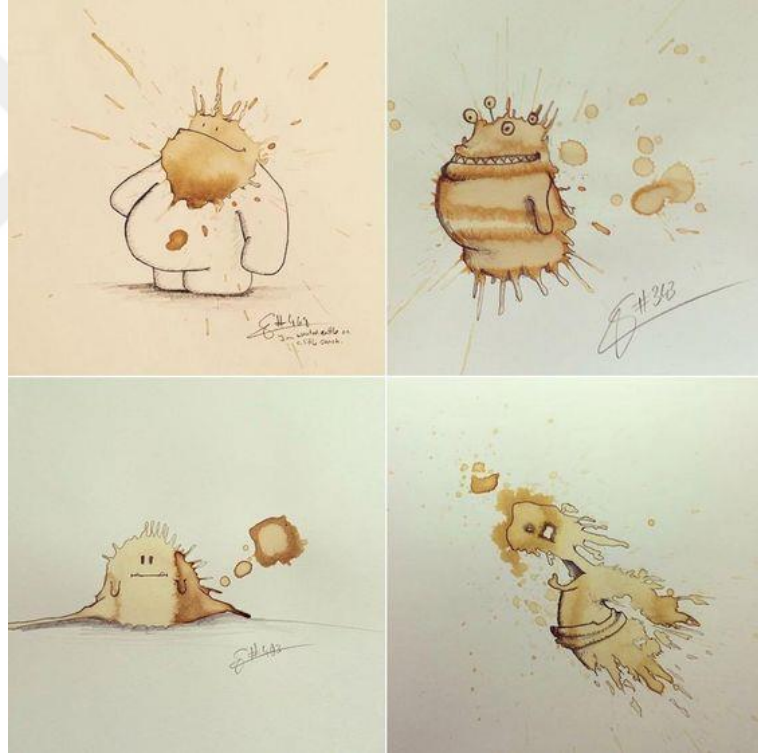
Pareidolia fenomenini *metaforik görme* olarak adlandıran Bert Dodson, pareidoliayı tüm insanlara bahşedilmiş yaratıcı bir hediye olarak görmektedir. Metaforik görmenin asıl amacı bireyin kendi yorumunu gerçeğe taşımaktır. Metaforik görme geliştirilebilecek bir beceridir ve bu beceri, anlık akla gelmeyen fikirlere kapı aralamada, yaratıma güçlü bir başlangıç yapmada kullanılabilir (Dodson, 2006: 70). Bu yöntemler araştırmanın “Resimde Otomatizm” bölümünde açıklanmıştır.

Koreli illüstratör Kim Jae-Hong’un göz yanılması amacıyla oluşturduğu pareidolia nesneleri içeren kurgusal çizimleri, *Doğu Nehri’nin Çocukları* (Children of the East River, Les enfants de la rivière) adlı çocuklara yönelik hikâye kitabında yer almıştır (Şekil 4.1.).

Şekil 4.1. Kim Jae-Hong, Doğu Nehri’nin Çocukları (kesit)

Pareidolia dijital sanatçılar için de kaynak olmaya devam etmektedir. Portekizli fotoğrafçı, tasarımcı, dijital sanatçı Luisa Azevedo hayvan ve bitkileri içeren gerçeküstücü tarzda eserler yaratmaktadır. 2018 yılında yaratmış olduğu *Zebra Ağacı* (*Zebra Tree*), *Kırmızı Başlıklı Kız* (*Little Red Riding Hood*) Azevedo'nun pareidolia fenomenini kullandığı örneklerdendir. Rastlantısal lekeler üzerinden de eserler üreten illüstratör Sevgi Mülâyim, *Pareidolya'dan İllüstrasyona* sergisiyle ve sosyal medya paylaşımlarıyla pareidolia fenomeni kullanımını gözler önüne sermektedir. Stefan Kuhnigk birçok sanatçı gibi kahve lekelerinden yola çıkarak çalışan sanatçılardan biridir. Kahve lekelerini yaratıcılıkla canavar çizimlerine dönüştürmektedir (Şekil 4.2.). Kuhnigk'in *Kahve Canavarları* (*The CoffeeMonsters*) yayınlanan *Kahve Canavarları Kitabı*'ndan (*The CoffeeMonsters Book*) veya sosyal medya hesaplarından incelenebilir.

Şekil 4.2. Stefan Kuhnigk, Kahve Canavarları

Salvador Dali ile Walt Disney'in iş birliği sonucu 2003 yılında Walt Disney Company tarafından yayımlanan *Destino*, 6 dakikalık sürrealist rüyanın görsel bir yansıması olan animasyon filmidir (Şekil 4.3.). Film, Dali'nin karakteristik imgelerini ve Disney'in animasyon becerilerini bir araya getirmektedir. Figürler ve sahneler anlamsızca birbirine geçer, dönüşür ve büyür, rüya gibi olan bu atmosferde pareidolia deneyimlememek neredeyse imkânsızdır.

Şekil 4.3. Salvador Dali ve Walt Disney, Destino (kesit), 2003

Sinemada birçok film türünde kullanımı olan pareidolia özellikle dikkat çekme amacıyla kullanılır. Afiş tasarımlarında veya film içinde var olan pareidolia örneklerinden birisi de *The Fall* filmidir.

Tarsem Singh'in yönettiği *The Fall* (2006) filminde, iki ana karakterin düşerek yaralanması sonucu hastanede karşılaşmalarıyla iki karakter arasında geçen diyaloglar ve fantastik hikâyeler anlatılmaktadır. 16 ülkede çekilen filmin başrollerini Lee Pace, Catinca Untaru ve Justine Waddell'in oluşturmaktadır. Sürreal anlatımın oldukça baskın olduğu filmde sembolize edilmiş kostüm, obje, karakter, olay, hikâye ve mekânlardan farklı anlamlar çıkarabilmek ya da farklı göndermeler bulabilmek mümkündür (Çelik, Arslan vd., 2023: 67). Salvador Dali'nin eserleriyle benzerlik içeren sahnelerin yanında film afişinde de (Şekil 4.4.) Dali'nin *Sürrealist Daire Olarak Kullanılabilen Mae West'in Yüzü* eserine gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.5.). Filmin 01:12:23 sıralarında ise bir karakterin yüz çekiminden yüz pareidoliasına bir geçiş mevcuttur (Şekil 4.6.).

Şekil 4.4. The Fall Film Afişi, 2006

Şekil 4.5. Salvador Dali, Sürrealist Daire Olarak Kullanılabilen Mae West'in Yüzü, 1935

Şekil 4.6. The Fall (kesit), 2006

Korku ve gerilim filmlerinde de sıkça pareidolia fenomeninden yararlanılarak etkili sahneler yaratılır. Buna verilebilecek örneklerden birisi yönetmenliğini Michael Chaves'ın yaptığı, Akela Cooper tarafından yazılan bir devam filmi olan *The Nun II* filmi gösterilebilir. Warner Bros Pictures'ın yayınlamış olduğu filmin fragmanının 1:55 zamanında pareidolia fenomeni sayesinde dergi sayfalarının bütünsel bir görüntü oluşturmasıyla bir figürün olduğu anımsanır, ardından 2:02 zamanında izleyici o figürün korku karakterine dönüşümü ile karşılaşır (Şekil 4.7.).

Şekil 4.7. Michael Chaves, The Nun II Fragman (kesit), 2023

Mimari yapılar üzerinde yapılan pareidolia incelemeleri, insanların ev cephelerinde algıladığı yüz pareidoliası görüntülerine korku, şaşkınlık, mutluluk, üzüntü, öfke gibi duyguları yüklediğini göstermiştir (Chalup et al., 2010). İnsanların yalnızca mimari yapılarda değil herhangi bir alanda algıladığı yüz ifadeleri ve yüz benzeri desenleri kullanarak bir sahneye duygusal tepkiler üretebildiği ve bunun bilinçli ve bilinçaltı düzeyde gerçekleştiği ortaya koyulmuştur (Hong, 2013).

Kazumasa Yamashita'nın Kyoto'daki *Face House* (Şekil 4.8.), ördek ya da tavuk yüzüne benzetilen Florida Madeira sahilinde 75 yıldır kilise olarak kullanılan *Church by the Sea* (Şekil 4.9.), Japonya Vakama'da bulunan bir ev (Şekil 4.10.) gibi birçok mimari yapıda pareidolia yöntem olarak kullanılmıştır. Bazı yapılarda ise pareidolia yöntem olarak kullanılmamış, kendiliğinden pareidolia nesnesine dönüşmüştür.

Şekil 4.8. Kazumasa Yamashita, Face House, Kyoto

Şekil 4.9. Church by the Sea, Florida

Şekil 4.10. Vakama'da bir ev, Japonya

5.1.2. Heykel ve Resim Alanlarında Pareidolia

Michelangelo Buonarroti heykellerini oluşturacağı mermer kütlesinin içinde var olduğuna inandığı figürü ortaya çıkarmak için, figürünü örten taşı kaldırmayı görev bilmiştir. Michelangelo gibi gizlenmiş olanı ortaya çıkarmayı amaç edinen Henry Moore, heykel yapımı sırasında o taşı hissetmeye önem vermekte ve taşın biçiminden taşın neye dönüşebileceğini düşünmektedir. Taşın özünde hangi biçimi sakladığını araştırdıktan sonra taşın biçiminden ve sadeliğinden uzaklaşmadan, gördüğü şeyi çağrıştıran bir heykel yapmak Moore için doğru olandı (Gombrich, 2017: 313,585). İngiliz heykeltıraş Henry Moore, insan vücudu ve doğanın öğeleri arasında sıkça tanıdık desenler ve figürler sunar (Şekil 4.11.). Moore heykellerinde figürlerine organik formları ekleyen bir sanatçı olduğundan dolayı heykelleri çağrışıma açıktır.

Şekil 4.11. Henry Moore, Dik Şekil, Karaağaç, 1956-1960

Geleneksel heykel malzemeleri ile taze ve canlı bir ifade arayışında olan Moor, soyutlamanın amaç değil araç olduğunu düşünmektedir. Tarih öncesi ve kökenlere olan hayranlığı 1930-1932 yıllarında *dönüşüm çizimleri* olarak bilinen çizimleri yapmasına yol açmıştır (Şekil 4.12.). Kalemle yapmış olduğu çizimleri otomatizme uygundur. Bu dönemde figürlerinin yerini neredeyse soyut olan görüntüler almıştır. Bir mamut çene kemiği çizim ile başlayan Moor, çizimi uzanmış bir figür görüntüsüyle bitirebilmektedir. Kâğıdı çevirerek de kullanan sanatçı bu çizimleri genelde yapacağı heykellerin taslakları ve deneysel arayış olarak görmüştür (Causey, 2010). Bu çizimlerde pareidolia nesnesi görülebilir.

Şekil 4.12. Henry Moore, Dönüşüm Çizimi: Heykel Fikirleri, 1932

Amerikalı heykeltıraş Helaine Blumenfeld mermer, granit ve bronz gibi malzemelerle büyük ölçekli eserler üretmektedir. 2019 yılında yarattığı *Risk Almak* (Taking Risks) gibi çoğu eseri pareidolia için uygundur (Şekil 4.13.).

Şekil 4.13. Helaine Blumenfeld, Risk Almak (Taking Risks), Mermer, 2019

Tony Cragg'ın heykelleri, izleyicilerin katılımını ve yaratıcılığını önemseyen bir etki yaratır ve her izleyicinin heykelleri kendi bakış açısına göre yorumlamasına olanak tanır. Bu, heykellerini daha özgün ve kişisel bir deneyim haline getirebilir. Pareidolia, heykellerin bu tür etkileşimlerini destekleyen bir araç olabilir. İstanbul Modern'in yeni binasının önünde sergilenen *Koşucu* (Runner) eseri pareidolia için oldukça zengindir (Şekil 4.14.).

Şekil 4.14. Tony Cragg, Koşucu, Cam Elyaf, 2018

Antony Gormley insan figürünün çeşitli yönlerini, fiziksel ve duygusal durumunu araştıran bir heykeltıraştır. *Big Seize* ve *Big Gut 2* gibi demir döküm heykellerinin bulunduğu *Big Blockworks*, vazelin ve petrol kullanarak yaptığı gravürleri *Cast*, çelik çubuklardan oluşturduğu *Quantum Clouds* serisinin devamı olan *Quantum Voids* serisinde bulunan eserler pareidolianın varlığı sayesinde anlam kazanmaktadır. Antony Gormley'nin kilden oluşturduğu *Clay Works* serisi ise kaya oluşumlarında yaşanan pareidolia deneyimini anımsatmaktadır (Şekil 4.15.).

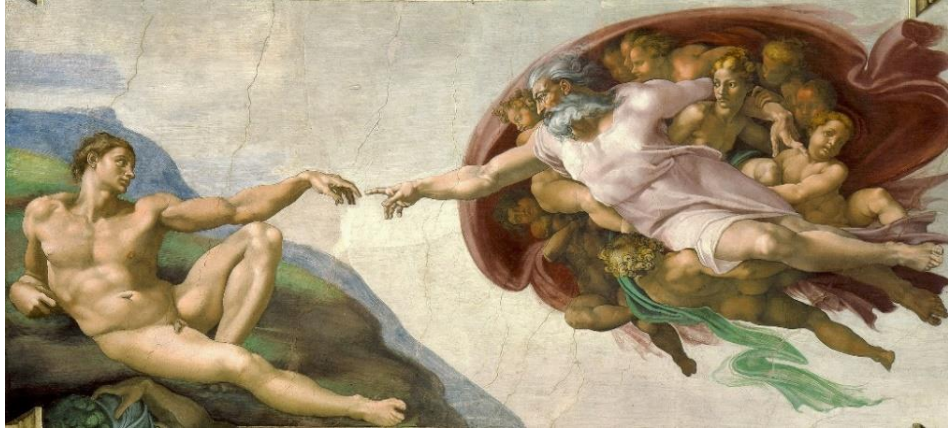

Şekil 4.15. Antony Gormley, Yığın 1 (Pile 1), Kil, 2017

Yeni teknik ve yöntemlerin ortaya çıktığı Rönesans’la pareidolia fenomeninin kullanımı artış göstermiştir. Rönesans döneminde yaşamış İtalyan bir dahi olarak bilinen Leonardo da Vinci, ressam, heykeltıraş, mühendis, bilim insanı gibi daha birçok unvana sahip olmasının yanında sınır tanımadan kendisini geliştirmiş çok yönlü bir sanatçıdır. Günlükleri ve notlarında zihninin karmaşıklığını ve ilgisini bir dizi konuya odakladığını görürüz. Pareidolianın bir ilham olarak kullanılabileceği fikrini resim üzerine yazdığı görüş ve öğreti notlarından çıkarabiliriz. Lekeli veya karışık taşlarla örülmüş bir duvara bakılmasıyla farklı manzara unsurları, figürler ve nesnelerle karşılaşılabilceğini söyleyen Leonardo da Vinci, bireyin bu belli belirsiz hayâl ürünü görüntüleri belirsizlikten kurtararak bütüncül şekilde formlara dönüştürülebileceğini not etmiştir (Da Vinci, 2019: 37). Pareidolia nesnelerini gören bireyin, pareidolia deneyimini yaratıcılığa dönüştürmesi için verilen bu örnek birçok sanatçıyı etkilemiştir.

Önceleri hastalıklı bir düzenlemenin semptomu olarak görülen lekelerle bulutsuz şekillere duyulan ilgi, Leonardo da Vinci metninde yaratıcılığı teşvik eden bir yöntem görünümünü alır. Çin’de eskiden beri uygulanan bu yöntem Japon olsun, Budist olsun her zaman bulutu bir tür zemin veya araç olarak kullanmış ve bulutu net bir konturla, genellikle, kavisleri üzerine bir Bodhisattva oturtulmuş bir ejderha veya uzun kuyruklu bir balık silüeti uyandıracak şekilde çizilmiştir (Damisch, 2012: 52,265,266).

Dünyanın en büyük sanat hazinelerinden biri olarak kabul görülen Michelangelo’nun Sistine Şapeli’nin tavanındaki *Âdem’in Yaratılışı*’nda (The Creation Adam) (Şekil 4.16.) 1990’da Dr. Frank Lynn Meshberger, Tanrı olarak yerleştirilmiş figürün arkasında insan beyninin anatomik açıdan doğru bir görüntüsünün tasvir edildiğini söylemiştir. Michelangelo, Tanrı’nın Âdem’e verdiği şeyin akıl olduğunu bu sebeple "insanın en iyi iyi ve en yüksek olanı planlayabildiğini" tasvir etmiştir (Meshberger,1990). Akademisyenler İncil’deki figürlerle dolu bu fresk olanı planlayabildiğini" tasvir etmiştir (Meshberger,1990). Sanatçının çok sayıda anatomik parçayı (kemik, eklem vb.) esere saklı bir şekilde yerleştirdiği düşünülmektedir (Maranhão-Filho and Vincent, 2015).

Şekil 4.16. Michelangelo, Âdem'in Yaratılışı, 1508-1512

Pareidolia fenomeni sayesinde resim incelendikçe beynin anatomisi daha rahat görülmektedir. Tanrı'nın sağ kolunun bulunduğu alan beynin *prefrontal korteks* olarak adlandırılan alanıdır. Bu bölge diğer hayvanlara oranla primat ve insanlarda daha çok gelişmiştir. Kişiliğin oluşumu, davranış kontrolü, sağlıklı karar verme gibi işlevlerin kontrol edildiği prefrontal bölgenin genel olarak isimlendirilmesi *ön beyindir*. Bilinçli bölge olarak nitelendirilen prefrontal korteksin, algılama, hafıza, irade gibi yüksek bilişsel işlevlerin gerçekleştiği bilinmektedir (Zararsız ve Sarsılmaz, 2005: 232,235). Bu bölge üzerinde tanrının sağ kolunun bulunması Michelangelo'nun anatomik bilgisinin olduğunu düşündürmektedir.

İtalyan bir Rönesans ressamı olan Giuseppe Arcimboldo, döneminde benzersiz ve yaratıcı bir yaklaşım sergilemiştir. Yalnızca meyve ve sebze gibi yüz ile ilgili olmayan nesnelerin birleşimiyle yüz algısı oluşturan Arcimboldo, yüz algısıyla ilgili birçok araştırmada yerini almıştır. 7-8 aylık bebeklerin Arcimboldo'nun eserlerinde yüzleri algıladığı tespit edilmiştir (Kobayashi et al., 2012).

Saray ressamı olan Arcimboldo, nadir bitki ve hayvan türlerinden oluşan geniş koleksiyonlara erişiminin olması doğaya olan bilgisini arttırmıştır. Bir illüstratör olarak bu gözlemlediği doğal örneklerden fantastik yüzler oluşturmasıyla illüstrasyonun ötesine geçmiştir. Resimleriyle sanat ve bilimin eşsiz bir birleşimini göstermekte kalmamış aynı zamanda bitkilerin ansiklopedisini de gözler önüne sermiştir (National Gallery of Art). Arcimboldo'nun meyve, sebze, çiçek, hayvan ve diğer doğal elementlerden oluşturduğu portreler, özellikle dikkat çekicidir. Bu eserler, insan yüzünün ve figürünün çeşitli unsurları gibi görünen sebzeler ve meyvelerle oluşturulmuştur. Arcimboldo'nun grotesk anlatımı, izleyiciyi alışılmışın dışında bir dünya ile tanıştırmak, sanatın ve doğanın sınırlarını zorlamaktadır. Bu eserler, hem

zekice hem de esprili bir şekilde, doğanın çeşitliliğiyle insan yaratıcılığını bir araya getirir ve grotesk anlatımın öne çıkan örneklerinden biridir (Şekil 4.17.). Pareidolia fenomenini kullanarak doğal unsurları insan figürleriyle birleştiren Arcimboldo, izleyiciye sanat eserlerini daha derinlemesine anlamaları için bir fırsat sunar.

Şekil 4.17. Giuseppe Arcimboldo, Mevsimler Serisi, 1573, Louvre-Paris

Arcimboldo'nun ilham olduğu sanatçılarda birisi Carl Warner'dır. İngiliz sanatçı, yönetmen, yazar ve fotoğrafçı farklı yiyeceklerle karmaşık *Yemek Manzaraları* yaratmıştır. 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başları arasında Anvers'te çalışmalarını yürüten Flaman bir manzara ressamı olan Genç Joos de Momper (Genç Josse de Momper), Arcimboldo gibi antropomorfik eserlerinde pareidolia fenomeninden yararlanmıştır (Şekil 4.18.).

Şekil 4.18. Genç Joos de Momper, Sonbahar-Yaz-Bahar-Kış Alegorileri, 17.yy

5.1.2.1. Resimde Pareidolia'nın Bulutlara Yansıtılması

Bulutlar pareidolia için oldukça elverişli bir zemindir. Bunun etkisinde kalan ressamalar bulutları pareidolia malzemesi olarak görmüş, resmetmek istedikleri figür veya sembollerini eserlerinde buluta biçim vererek yapmışlardır.

Perspektif kullanımı konusundaki ustalığı ile tanınan Rönesans döneminin önemli ressamlarından Andrea Mantegna bulutlarda birçok figürü resmederek pareidolia fenomenini yeteneği ile birleştirmiştir. *Erdemlerin Zaferi* (Triumph of the Virtues) eserinde bulutlar incelendikçe birçok yüz oluşumu ortaya çıkmaktadır (Şekil 4.19.).

Şekil 4.19. Andrea Mantegna, Erdemlerin Zaferi (sağında kesit), 1502

Mantegna'nın *St. Sebastian* eserinde ise bulutta yarattığı atlı figür dikkat çekmektedir (Şekil 4.20.). *Trivulzio Madonna* eserinde Madonna'nın ayaklarının altında ve çevresindeki bulut oluşumlarında melek olarak nitelendirilen gerçek yüzlerin yanında buluttan oluşan yüzler oldukça belirgin şekilde resmedilmiştir.

Şekil 4.20. Andrea Mantegna, St. Sebastian (sağında kesit), 1457-1459

Sürekli değişen biçimleri ile bulut, her türlü başkalaşımın mecrasıdır. Antonio Allegri da Coreggio'nun *Jüpiter ve Io* adlı eserini modern yorumcular bulutu Jüpiter'in amacına ulaşmak için kullandığı basit bir araç olarak görür (Şekil 4.21.). Bulut, Tanrı'yla mistik birleşme arzusunun göstergelerinden biri olsa bile, bu tabloda bir halüsinasyon nesnesi olarak sunulur. Coreggio'nun eserlerinde kavramsal seviyede olan bulut, belirli renkleri ve konturları olmayan ama herhangi bir figürün içinde belirip kaybolabildiği bir malzeme olma gücüne sahip, belirsiz bir oluşumdur (Damisch, 2012: 39).

Şekil 4.21. Antonio Allegri da Coreggio, Jüpiter ve Io (sağında kesit), 1533 civarında

Mantegna'nın Trivulzio Madonna eserindeki yüz imgesi olan bulutların benzeri Coreggio'nun *Complesso di San Giovanni Evangelista* ve Rönesans İspanyol ve Barok sanatının etkili bir ressamı El Greco'nun *Madonna ve Çocuk, Aziz Martnia ve Aziz Agnes'la Birlikte* (Madonna and Child with Saint Martina and Saint Agnes) eserlerinde bulunmaktadır (Şekil 4.22.).

Şekil 4.22. El Greco, Madonna ve Çocuk, Aziz Martnia ve Aziz Agnes'la Birlikte (sağında kesit), 1599

Amerikalı sanatçı Elihu Vedder'in *Anı* (Memory, 1870) eserinde de bulutlarda yüz imgesi kamufle edilmiş şekilde resmedilmiştir. Fransız ressam Jean-François Millet'nin *Angelus* tablosundaki köylü çifti *Angelus'un Hayaleti* (*The Spectre of the Angelus*) eserinde bulutta resmeden Salvador Dali, bulutları pareidoliayı tetikleyici bir nesne olarak kullanan ressamlardanır (Şekil 4.23).

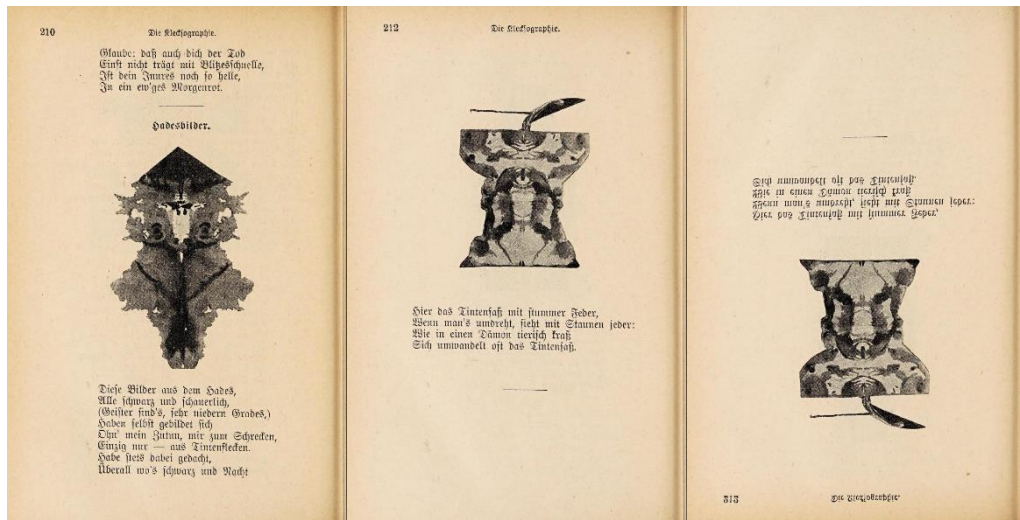

Şekil 4.23. Salvador Dali, Angelus'un Hayaleti, 1934 civarında

5.1.3. Sanat Alanlarında Rorschach

Rorschach kartları resim, fotoğraf, karakter tasarımı gibi birçok alanda ilham konusu olarak kendisini göstermiştir. Etkisini sürdürmeye devam ederek yeni pareidolia deneyimleri için zemin oluşturmaktadır.

Gombrich, Cozens'in *yeni yönteminin* Rorschach Testi'nin ortaya çıkışına etkisi olduğunu düşünmektedir. Bunun gerçekleşmesinde aracı olarak gördüğü kişi Alman şair, doktor, tıp yazarı Justinus Kerner'dir. Katlanmış kâğıt üstündeki mürekkep lekeleriyle şiirsel yaratılar için esin kaynağı sağlamaya çalışan Justinus Kerner, ruhun ölmediğine inanan, gerektiğinde ölümlerin ruhlarıyla ilişki kurulabileceğini ileri süren bir isprizmacıdır. Yazdığı şiirlerden, bu simetrik lekelerinde hayalet gördüğü düşünülmektedir (Gombrich,2015: 157). Kerner 210. Sayfada belirttiği gibi resimlerin kimisinin Yunan mitolojisinde ölümlere hükmeden yeraltı tanrısı olan Hades'ten geldiğini, 212. sayfadaki resmin ise döndürülerek bakıldığında canavarca görünen bir şeytan imgesinin gözlemlendiğini belirtmiştir. Solda 210. sayfa, ortada 212. sayfanın düz hali ve sağda ters hali inceleyebilir (Şekil 4.24.). Ölüm, vahşet, şeytani yaratıklar, hayaletler vb. resim ve şiirlerinin konusudur. Bu konular izleyiciyi dramatik, gerilim dolu, ürkütücü bir duygu durumuna sokabilir (Kerner,1880: 199-255).

Şekil 4.24. Justinus Kerner, Tüm Şiirsel Eserler (kesit), 1880

1980'lerde *Rorschach* testi psikolojik testlerin ikonik bir sembolü haline geldiğinde Andy Warhol'da bundan etkilenen sanatçılardan birisidir. *Rorschach* testinin uygulanma yöntemini yanlış bilen Warhol, psikoterapi sırasında her deneğe kendi lekelerini oluşturma görevi verildiği kanısına kapılmıştır. Warhol bu yanlış

fikirle ekibiyle birlikte gizem yaratan eserler ortaya koymuştur (Şekil 4.25). Pareidoliayı tetikleyici unsurların olduğu Warhol'un *Rorschach* serisi, eser boyutunun büyük olması sebebiyle lekenin ayrıntılarında gezinerek keşfetmeyi ilgi çekici kılmaktadır (Bushey, 2015). Klinik fayda sağlamayı amaçlamayan bu eserler bireyin hayâl gücünün kapılarını zorlamaktadır.

Şekil 4.25. Andy Warhol, Rorschach, Serigrafi, 304,8 x 243,8 cm, 1984

1986'da Alan Moore'un yazarlığını ve Dave Gibbons'un illüstrasyonlarını yaptığı *Watchmen* çizgi romanının maskeli ana karakteri olan *Rorschach* (Şekil 4.26.), çizgi romanda ve 2009 film uyarlamasında ikonik bir karakter olarak okur ve izleyici ile buluşur. Karakterin maskesindeki lekeler şekil değiştirir bunun sonucunda farklı çağrışımlara sebep olur.

Şekil 4.26. Alan Moore ve Dave Gibbons, Rorschach Karakteri

Enstelasyon, video, fotoğraf ve heykel gibi çeşitli medyalarla çalışan 1979 doğumlu Koreli akademisyen ve sanatçı Kyung Woo Han, 2014 yılında oluşturduğu *Plastik Rorschach* (Plastic Rorschach, Şekil 4.27.) serisini plastik renkli ve siyah poşetlerle oluşturmuştur. Han'ın yarattığı Rorschach fotoğraflarına bakan izleyicinin pareidolia deneyimi yaşaması çok olasıdır.

Şekil 4.27. Kyung Woo Han, Plastik Rorschach, 2014

Yönetmen, fotoğrafçı ve tasarımcı Mehmet Turgut ise ağır çekim fotoğraf tekniği ile Rorschach görüntülerinden yola çıkarak 43 parçadan oluşan *Rorschach, Art Is Insane* isimli NFT koleksiyonunu yaratmıştır (Şekil 4.28).

Şekil 4.28. Mehmet Turgut, Rorschach, Art Is Insane, 2022

Avustralyalı sanatçı CJ Hendry, genelde kalemle yaptığı büyük boyutlu fotogerçekçi çalışmalarıyla pop kültür nesnelere odaklanmaktadır. Çağdaş sanatçı 2019 yılında New York'ta *Rorschach* sergisi ile izleyicilerin hayâl gücünü aktifleştirmiş, pareidolia deneyiminin yaşanabileceği 32 *Rorschach* eseri yaratmıştır (Şekil 4.29.). Sergi katılımcıları Hendry'nin eserlerine ulaşması için labirent şeklinde oluşturulmuş beyaz şişme kaleden ayakkabısız geçmesi gerekmektedir. Bir akıl hastanesini canlandırmak isteyen sanatçı aynı zamanda oyun alanı oluşturmuştur. Sanatçı izleyicinin hayâl gücünün en yüksek olduğu çocukluk dönemi ile bağ kurmasını amaçlamış olabilir. Bunun sonucunda sergi katılımcılarının karşılaştıkları *Rorschach* eserlerinde pareidolia deneyimini daha derin yaşamaları serbest çağrışımın artış göstermesi olasıdır. Hendry yaptığı çalışmaların süreç içinde ilerleyişini, eser ayrıntılarını sosyal medya hesaplarında paylaşmaktadır.

Şekil 4.29. CJ Hendry, Rorschach, 2019

Yönetmenliğini William Eubank'ın yaptığı 2020 yılında yayınlanan aksiyon, dram, korku türündeki *Underwater* filminin giriş jeneriğinin 1:30 zamanında pareidoliak görüntü ile karşılaşılır (Şekil 4.30.). Buradaki örneğin Rorschach mürekkep lekesinden ilham alındığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.30. William Eubank, *Underwater* (kesit), 2020

Amerikalı sanatçı Joseph Cornell 1971’de yapmış olduğu dörtlü seri *Rorschach*, Alman kavramsal sanatçı Rosemarie Trockel’in 1991’de tuval üzerine yünle örerek yapmış olduğu *Rorschach* (Şekil 4.31.), Jeff Lewis 1996 yapımı *Rorschach Ovaloid*, Amerikalı çağdaş sanatçı Asher Penn’in 2013 yapımı *Kate Moss Rorschach* serisi, İngiliz karma medya sanatçısı Paul Hosking’in 2016 yapımı *Rorschach Portrait* ve *Camouflage* serisi, Çinli çağdaş sanatçı Li Shurui’nin 2009 ve 2020 yıllarında yarattığı *Lights No. 98* ve *Age of Prosperity* eserleri sanatçılar tarafından farklı materyal, bağlam ve tekniklerle geçmişten günümüze Rorschach etkisinin sürdüğünün görebilmekteyiz.

Şekil 4.31. Rosemarie Trockel, *Rorschach*, 1991

5.1.4. Sanat Alanlarında Otomatizm

Freud'un *Serbest Çağrışım* tekniğinin, Sürrealizm (Gerçeküstücülük) akımında kullanımı biçimiyle, otomatizm tekniklerine kaynak teşkil ettiği söylenebilmektedir. Sürrealizm "Kişinin, düşüncenin gerçek işleyişini sözel, yazılı ya da başka herhangi bir şekilde ifade etmeyi seçtiği katıksız ruhsal otomatizm." olarak tanımlanmıştır (Breton, 2009: 31). Sürrealistler için oldukça önemli bir kavram olan *otomatizm*, soyut dışavurumculukla derinleşmiş, informalizm ve faşizmin önemli bir ögesi haline gelmiştir (Hodge, 2022: 340). *Otomatizm* rastlantısal oluşumları yani şans faktörünü ön plana çıkarır. Bunun sonucunda oluşan görsellerde pareidolia yaşanması olasıdır. Kimi sanatçı pareidolia deneyiminde gördüklerini izleyiciye görünür kılmak için eserlerinde müdahalelerde bulunmuştur. Bu çalışmalar *yarı otomatizm* haliyle oluşturulmuştur.

Pareidolia etkisi, sürrealist sanatın gizemli ve bilinçaltının karmaşıklığını yansıtan bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Sürrealizm, sanatın geleneksel sınırlarını zorlamakta, izleyicilerin hayâl gücünü serbest bırakmakta ve düşünsel deneyimleri derinleştirmektedir. Pareidolia fenomeninin, bu akımın merkezinde, beklenmedik imgelerin ve sembollerin keşfi için bir araç olarak kullanıldığı bilinmekte ve izleyicileri sürrealist eserlerin gizemli dünyasına çekmede rol oynadığı düşünülmektedir.

Gizemin kendini hissettirdiği eserleriyle Max Ernst, eserlerinde sınırsız bir mekân yaratan Yves Tanguy, Man Ray, Salvador Dali, Willem de Kooning, Franz Kline, Rene Magritte, Roberta Matta, Jackson Pollock, Jean Arp otomatizmi kullanan sanatçılardan bazılarıdır.

Joan Miro estetik kaygıdan muaf bir şekilde tinsellik, içsellik ve çocukluk anılarıyla sanat çalışmalarının alt zeminini oluşturur. Eserlerinde soyut formlarla, renkler ve hatlarla izleyicinin hayâl gücünü tetikler. Pareidolia, Miro'nun eserlerinin izleyici ile etkileşimini arttır ve farklı yorumlamalara olanak tanıyan bir özellik taşır. Joan Miro, bilinçdışı akışla ve spontanlıkla otomatizmi kullanmıştır.

Şekil 4.32. Joan Miró, Dünyanın Doğuşu (The Birth of the World), 1925

Soyut Ekspresyonizm (Abstract Expressionism, Soyut Dışavurumculuk), 20. yüzyılın başlarında ve figüratif temaları reddeden bir sanat hareketidir. Sürrealist etkinin doğrudan bir sonucu olarak soyut ekspresyonistler de Freudyen ikonografi bilgisiyle bilinçdışı imgeler erişmek için otomatizmi kullanmışlardır. Resim sanatında geleneksel ürünler ve figürlerin yerine soyut formlar, renkler kullanılarak duygusal ifadeyi vurgulamayı amaç edinen akım iki ana stili kapsamaktadır: Aksiyon Resmi (Action Painting), Renk Alanı Resmi (Color Field Painting).

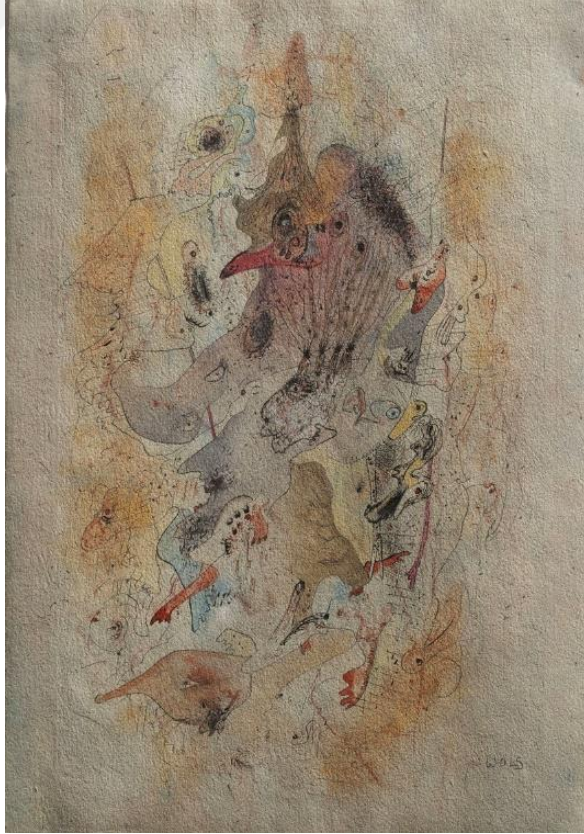
Les Automatistes, Quebec’li Jean-Paul Riopelle, Frenand Leduc, Jean-Paul Mousseau, Marcel Barbeau, Marcelle Ferron gibi ressamların yanında birçok dansçı, tasarımcı, yazar, fotoğrafçı, aktris ve psikanalistten oluşturulmuş bir harekettir. Les Automatistes hareketi 1942’de ressam Paul- Emile Borduas tarafından kurulmuş ve Quebec Kanada’da faaliyet göstermiştir. Sürrealizmin etkisi altında, özgürleştirici ve otomatik sanat yaratmaya odaklanmıştır. Bu harekette ortaya koyulan bazı resimlerde pareidolia deneyimi elde etmek olasıdır.

Şekil 4.33. Marcel Barbeau, Sıkılı Çeneli Kargaşa, 1946

Soyut sanatın bir türü olan İnfomalizm özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış bir resim akımıdır. Belirli bir düzenli yapı veya figüratif öğeler kullanmamayı, içsel duygu ve düşünceleri, spontan yaratıcılığı eserlerinde vurgulamayı tercih etmişlerdir. Soyut sanatın çeşitli formlarını kapsar: Taşizm, aksiyon resmi, gutai, art brut informalizm içindeki bazı akım ve hareketlerdir. Farklı sanatçılar bu akım içinde kendi benzersiz tarzlarını geliştirirken otomatik teknikler yaratmıştır.

Fransızca *Tache* (leke) kelimesinden türetilen Taşizm (Tachisme) soyut dışavurumcu bir resim tarzı olarak özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında öne çıkmış bir sanat akımıdır. Amerika Aksiyon Resmi'nin Avrupa versiyonu olarak görülür. Taşizm sanatçıları otomatik tekniklerden lekeleme, damlatma-sıçratma ile doku eklemeleri ve serbest fırça darbeleriyle birçok malzeme ve teknikle çalışmıştır. Fransa'da soyut ressamların taşizm hareketine katılımıyla tanınan alman sanatçı Wols, eserlerinde sıklıkla damlamalara ve çizgilere yer verir (Şekil 4.34.). Jean-Paul Riopelle, Jean Dubuffet, Hans Hartung gibi sanatçılar Taşizm'in önemli savunucuları arasındadır.

Şekil 4.34. Wols, Kompozisyon, 20 x 12,8 cm, 1941-1942

1948'de Kuzey Avrupa'da, özellikle Kopenhag, Brüksel ve Amsterdam'dan gelen sanatçılarla oluşturulan CoBrA hareketi, primitif sanatlara, çocuk sanatına ve evrensel insan deneyimine vurgu yapmıştır. Sanatçılar arasındaki özgün ifade biçimleri, CoBrA'yı 20. yüzyılın önemli soyut dışavurumcu sanat akımlarından biri haline getirmiştir. Otomatizm bu hareket içinde de varlığını göstermiştir. Danimarka'lı ressam, heykeltıraş Asger Jorn, dışavurumcu bir sanat hareketi olan CoBrA'nın öncülerindendir, harekete önemli katkıları olmuştur. Jorn yaratıcı düşüncenin bilinmeyen, beklenmeyen, düzensiz, saçma, tesadüfi olanda var olduğunu düşünmektedir. Zekânın ise bilinmeyi bilinen, imkânsız olanı mümkün kılması gerektiğini düşünmektedir (Christie's, 2023).

Asger Jorn'un doğadan yola çıkarak yarattığı figüratif nesneleri, geometrik soyutlamalara, zaman içinde ise biçimi bozulmuş ve dağınık lekeler dönüşmüştür. Bu lekelerden oluşan farklı imgelerin çağrışımları Jorn'un, soyuta yakın anlayışı benimsemesinde ve ifadeci fırça vuruşlarını yaratmasında etkisi olmuştur (Şekil 4.35.). Sade çizgilerden oluşan son sanat eserleri, ilkel sanata örnektir (Burunsuz, 2019: 345,346).

Şekil 4.35. Asger Jorn, Douleur Sessizliği, 63 x 90 cm, 1960

1940'lı yılların sonlarında Jean Dubuffet tarafından kullanılan Art Brut terimi naif sanatçıların duygusal zenginliği ile yarattığı eserleri ifade eden Art Brut, ham veya özgün sanat demektir. Art Brut, toplumun genel normlarına uzak bireylerin (akıl hastaları, çocuklar, hapisane mahkûmları vb.) ürettiği eserlere vurgu yapar. Amacı

geleneksel normlardan bağımsız sanat eserlerini takdir etmektir. Raphael Lonne çalışmalarıyla art brut kategorisinde olan sanatçılardan birisidir. Çizimlerini ve yazılarını ruhların yönlendirmesiyle yaptığını iddia eden Raphael Lonne, çeşitli formlarla doku alanları oluşturmuştur (Şekil 4.36.). Hayvan, insan gibi figürlerin, belirip kaybolduğu eserleri pareidolia deneyimi için uygundur.

Şekil 4.36. Raphael Lonne, İsimsiz, 1971

Laure Pigeon, Art Brut'da önde gelen isimlerdendir. Fransız medyum Laure Pigeon mavi veya siyah tükenmez kalemle otomatizme uygun çizimler yapmıştır (Şekil 4.37.). Ölümünden sonra keşfedilen transfer halindeyken yapmış olduğu ince ağlardan oluşan çalışmaları, kalın çizgi kümeleri, kadın profilleri gibi soyut figürleri içerir (MacLagan, 2014: 91-94). Soyut imgeleri, tam anlaşılmayan yazılarının mesaj içerdiği düşünülmektedir.

Şekil 4.37. Laure Pigeon, İsimsiz, 65x50cm, 1961

Gutai hareketi, 1954-1972 yılları arasında Jiro Yoshihara tarafından kurulmuş ve Japonya'da faaliyet göstermiştir. Gutai Grubu, soyut dışavurumculuk ve avangart düşüncelerin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Gutai, farklı tarz ve yaklaşımları kucaklar. Grup içindeki sanatçılar, soyut resimden heykele, performanstan enstalasyona kadar geniş bir yelpazede eserler üretmişlerdir. Sadama Motonaga, Akira Kanayama, Atsuko Tanaka gibi sanatçılar bu grubun temsilcilerindendir. Malzemeyi ön plana çıkarmayı amaçlamışlardır.

Şekil 4.38. Jiro Yoshihara, No.T0174

Otomatizm, dekalkomani, paranoid-eleştirel, lekecilik, damlatma-sıçratma, grataj gibi yöntemlerle ilişkilidir (Çay ve Yılmaz, 2022: 46-53). Lekeleme (blotting), otomatik çizim, kum tekniği, dekalkomani (decalcomania), frotaj (frottage, sürtme), grataj (grattage, kazıma), fümaj (fumage), ekremaj, parsemaj, damlatma-sıçratma, ıslatma-lekeleme gibi birçok tekniği kullanarak şans faktörünü ortaya çıkarıp sonrasında belirli düzenlemelerle yarı otomatik eserler yaratan sanatçılar, pareidoliayı deneyimlemiş ve bunu farklı alanlarda sanatsal bir ifadeye dönüştürmüştür.

Otomatik teknik sayılabilecek Dodson'un deyimiyle *metaforik görmeyi* etkin kılabilen başka yöntemler de vardır. Sandalye veya başka bir nesnenin etrafına sarılan havlu veya bez gibi bir malzemenin, ışık ve perspektifle değişen kırışıklık ve gölge kısımlarının olduğu görüntülerin fotoğraflanarak incelenmesi metaforik görmeyi yani pareidoliayı aktifleştirir. Fotoğraftaki görüntüyü bir şeye benzetmeye çalışmak ve bunu resmetmek pareidoliayı yöntem olarak kullanmanın bir yoludur. Bu yöntemi deneyen Dodson, nerdeyse tamamen aynı olan fotoğraflardan üç farklı resim yaratmıştır (Dodson, 2006: 70). Alışılmışın ötesinde, farklı açı ve oranlarda nesnelerin yani pareidolia nesnelerinin yaratımı için tesadüfîlik ve rastgelelikten yararlanmanın

bir başka yöntemi ise buruşturulmuş kâğıt topları oluşturmaktır. Kâğıt yerine buruşturulabilecek ve eski haline müdahalesiz dönmeyecek malzemeler de kullanılabilir. Rastgele dökülmüş kahve, seyreltilmiş boya veya sıvı formdaki bir malzemenin oluşturduğu leke de pareidoliayı yöntem olarak kullanabilmenin yoludur (Dodson, 2006: 71). Bu teknik karakter tasarımında da kullanılmaktadır. Oluşmuş lekenin incelenip kalem gibi bir malzemeyle benzetilen nesnelerin ortaya çıkarılması bulmaca oynamaya benzer. Sanat tarihinde de sıkça kullanılan, “Resimde Pareidolia’nın Bulutlara Yansıması” bölümünde örnekleri bulunan, sürekli değişip farklı şekillere bürünebilen bulutlar, pareidolia nesneleri için başlangıç noktası olabilir. Fotoğraflanan bulutlar üzerinden benzetmeler yapılabilir.

5.1.4.1. Lekeleme Tekniği

Döneminde alay konusu olan Alexander Cozens'in *İmgelemi Peyzaj Motiflerinin Bulunması Yönünde Teşvik Etmenin Yeni Bir Yöntemi* (A New Method of Assisting the Invention in Drawing Original Compositions of Landscape) eseri geleneksel sanat eğitimine meydan okur niteliktedir. 1785 yılında ortaya koyduğu yöntemi *blotting* (lekeleme) diye adlandırılmaktadır (Gombrich, 2015). Cozens’in el çabukluğu ve el özgürlüğü veren bu yöntemi peyzaj çizimlerinde sanatçılara pratiklik kazandırır ve yaratıcı bir zemin oluşturur (Şekil 4.39). Leonordo’nun *Resim Üzerine Bir İnceleme* kitabından etkilendiğini söyleyen Cozens, lekenin bir çizim olmadığını, rastlantısal şekillerden oluşan bir betimleme olduğunu, lekelemenin uygulama eksikliği nedeniyle zarar görmüş fikirleri güçlendirerek geliştireceğini savunur (Cozens, 1785: 5-16). İspanya’da ressam Jenaro Pérez Villaamil ve Eugenio Lucas (Şekil 4.40.) lekeleme yöntemini bazı eserlerine uygulamışlardır.

Şekil 4.39. Alexander Cozens, Plaka 1(Plate 1), 1785 civarında

Şekil 4.40. Eugeniu Lucas Velazquez, Manzara (Paysage), 1840-1860 civarında

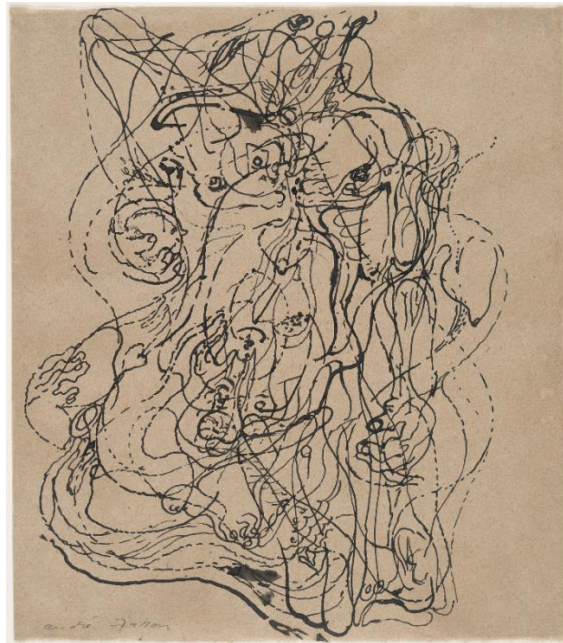
Fransız şair, roman ve oyun yazarı Victor Marie Hugo, sürrealist ressamı etkileyen resimleri ile de ünlenmiştir. Kâğıdı ıslatarak veya çevirerek mürekkebin kendiliğinden şekillere dönüşmesine izin vererek bazı kompozisyonlarını şansa bırakmıştır (Şekil 4.41.). Yaptığı resimlerin karmaşıklığını arttırmak için şablon, kolaj, dantel, yaprak ve hatta kendi parmak uçları gibi çeşitli yöntem ve araç kullanmıştır. Bu yöntemle yarattığı eserlerinde pareidolia deneyimlemek mümkündür.

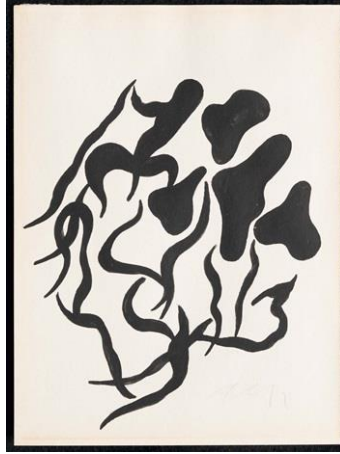
Şekil 4.41. Victor Marie Hugo, Lekeler (Taches), 1875 civarında

5.1.4.2. Otomatik Çizim Tekniği

Yaptığı çalışmalarla otomatizmi en iyi temsil eden, eserlerinde rastgele, doğaçlama ve görünüşte tesadüfi olanı maksimum düzeyde korumayı amaç edinen Fransız ressam Andre Masson'dur. Eserlerinde kullandığı simge ve imgeler distorsiyona, deformasyona uğramış veya dönüşmüş hayvan (sıklıkla kuş ve balık), insan anatomisi (sıklıkla cinsel organlar), bitkilerdir. Masson'un, çizgisel çalıştığı yarı otomatik tekniği, kalem tutan elin kâğıt üzerinde serbestçe dolaşması ile oluşan çizgiler ilk aşaması görülebilir. Oluşan çizgilerin karmaşası içinde görülen pareidolia nesnelerini sanatçının bulunduğu müdahaleler ile daha tanınabilir hale getirilmesiyle sonlanır (Şekil 4.42.). William Rubin, bu çizgiler içinde oluşan formların Masson'a kendilerini önermiş gibi görünmesiyle, görüntü için tutarlı bir resim düzeni sağlamak isteyebilecek Masson'un resme başka işaretler ekleyebileceğini veya bunları net hale getirmek için titizlikle müdahalede bulunmuş olabileceğini söylemiştir (Rubin & Lanchner, 1976: 21). Burada kullanılan 'formların kendisini önermesi' deyiimi, pareidolia deneyimini dile getirmenin başka bir yoludur. Müdahale genelde çağrışım yoluyla, yansıtma isteğiyle oluşur. Medyumcu bir süreç olarak görülen bu tekniğin bilinçdışında kalan düşünceleri ortaya çıkaracağı düşünölmüştür. Alman-Fransız soyut sanatçı ve şair Jean (Hans) Arp ise, biyomorfik formlarıyla spontan biçimde otomatik çizimler yaratmıştır (Şekil 4.43.).

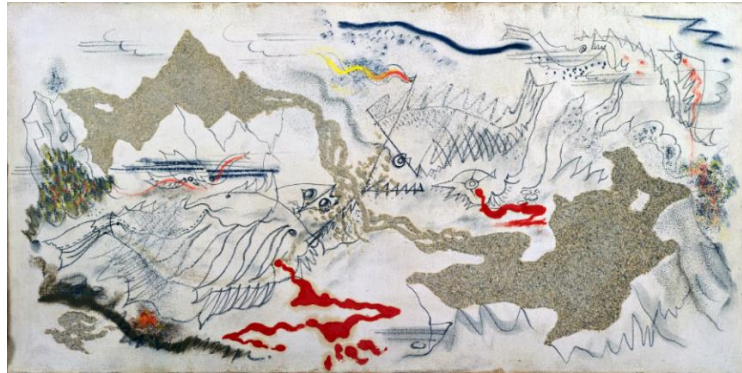
Şekil 4.42. Andre Masson, Otomatik Çizim, 1924

Şekil 4.43. Jean (Hans) Arp, Otomatik Çizim, 1916

5.1.4.3. Kum Tekniği

Andre Masson çizgisel tekniğinin yanı sıra 1920'lerin sonlarına doğru geliştirdiği *kum tekniği*yle yapmış olduğu eserleriyle de yarı otomatizme örnekler oluşturmuştur. Bir deniz kıyısı seyahatinden sonra keşfettiği *kum tekniği* tuvalin üzerine damlatılan veya sıkılan yapıştırıcının parmak veya başka bir araçla yüzeye yayılması sonrasında üzerine serpiştirilen kum, tuz gibi malzemelerin yapıştırıcı olan yerlere tutunmasını ve bunun üzerinde sanatçının yaptığı müdahaleleri içermektedir. Yapışan kumların oluşturduğu biçimler pareidoliayı tetikler, bu kaza eseri oluşan desenler sanatçının resim yaratım sürecinde aktif rol oynamıştır (Ferrier and Pichon, 1999: 267). Masson soyut ifadeyi ve sembolleri, kum ve diğer malzemelerle birleştirerek, sanatın sınırlarını genişletmiş ve izleyicilere soyut düşünce ve imgelerin keşfine olanak tanımıştır. Soyut ve sembolik bir ifade taşıyan sürrealist tarza çalıştığı ünlü *Balıkların Savaşı* (La Bataille des Poissons, Şekil 4.44.) eseri, sanatçının bilinçaltı düşünce ve özgür çağrışımlarıyla otomatizmi kullanarak soyut imgelerini ortaya çıkardığı bir eserdir.

Şekil 4.44. Andre Masson, Balıkların Savaşı, 1926

5.1.4.4. Dekalkomani Tekniği

1935'lerde Oscar Dominguez kullandığı monotip tekniğini *dekalkomani* (decalcomania) olarak adlandırmıştır. Dominguez'in otomatizm kavramından yola çıkarak geliştirdiği yarı otomatik olan dekalkomani tekniği sürrealistler tarafından popüler hale getirilmiş ve sanatçılar tarafından farklı malzemeler ile deneyimlenmiştir. Düz bir yüzeye uygulanan boyanın üzerine, malzemenin farklı oranlarda bastırılıp kaldırılmasına dayanan teknik, meydana getirdiği çalışmalarla yaratıcı yeni bir girişim için başlangıç olabildiği gibi herhangi bir müdahalede bulunulmadan olduğu gibi de bırakılabilmektedir. Bu tekniği Dominguez kâğıt, Max Bucaille cam levhalar, Max Ernst, Marcel Jean ve André Masson tuval üzerinde uygulamıştır (Passeron, 2000: 263). Yeni keşiflere yol açan teknik, pareidolianın yöntem veya materyal olarak kullanımında önemli bir yere sahiptir.

Oscar Dominguez ve Marcel Jean tekniğin sonucunda ortaya çıkan lekeleri deşifre etmekte inat etmişlerdir, bu pareidolia deneyimini daha derin yaşamalarına sebep olmuştur. Dominguez dekalkomani tekniğine *reklaj* tekniğini eklemiş bunun üzerine çalışmalar yapmıştır (Şekil 4.45. Passeron, 2000: 49,156). Yorumlanmış dekalkomani çalışmaları aslında sanatçının yaşadığı pareidolia deneyimini izleyicilere sunmaktadır.

Şekil 4.45. Oscar Dominguez, Aslan Bisiklet (Lion-Bicyclette), 1936

Richard Oelze, Salvador Dali, Max Bucaille, Hans Bellmer gibi sanatçılar dekalkomani tekniğini kimi zaman kullanarak eserlerinde farklı etkiler elde etmiştir.

Bucaille için dekalkomani, lirik soyutlamaya yaklaşan evrensel görüntüler yaratmasına önayak olmuştur. Meksika'da bu tekniğin ileri görüşlü yaratıcısı Remedios Varo'dur. Varo'nun *Kadın ya da Gecenin Ruhu* (Mujer O El Espiritu De La Noche) eseri rorschach görünümünü andırır (Şekil 4.46.).

Şekil 4.46. Remedios Varo, Kadın ya da Gecenin Ruhu, 1952

5.1.4.5. Frotaj ve Grataj Tekniği

Frotaj tekniğinden geliştirilen *grataj* Max Ernst'in icat ettiği tekniklerdir. İki teknik de tesadüfi ve otomatik süreçler içerdiği için otomatizme uygun tekniklerdendir. Grataj (raklaj) ve frotaj, genellikle dekalkomani gibi başka tekniklerle birlikte uygulanmıştır.

Frotaj tekniği, pürüzlü bir obje veya yüzey üzerine gerilen kâğıt (kumaş vb.) yüzeyinin üzerinden, kalem veya fırça gibi bir malzemeyle sürme işlemi yapılması sonucu alttaki pürüzlü yüzeyin desen şeklinde kâğıt üzerine transfer edilme işlemidir (Passeron, 2000: 264).

Ernst, frotaj tekniğini Leonardo da Vinci sayesinde tanımlamıştır. 10 Ağustos 1925'te dayanılmaz bir görsel saplantı Max Ernst'e, Leonardo'nun yaratıcılığı geliştirecek tekniğinden bahsettiği dersinde anlattıklarının tezahürünü yaşatmış ve

Ernst'i yeni teknik keşiflere yönlendirmiştir. Yaşadığı pareidolia deneyimini ve teknik buluş için araştırmalarını not olarak anlatmıştır:

Yatağımın önünde duran sahte maun bir panelin yarı uyku görüntüsünün optik provokatörü rolünü oynadığı bir çocukluk anısıyla (yukarıda anlatılan) başlayarak ve yağmurlu bir akşam kendimi bir sahil hanında bulurken, heyecanlı bakışlarıma binlerce ovmanın olukları derinleştirdiği döşeme tahtalarını gösteren saplantı beni sarstı. Daha sonra bu takıntının sembolizmini araştırmaya karar verdim ve meditatif ve halüsinasyon yetilerime yardımcı olmak için, tahtalardan bir dizi çizim yaptım ve üzerlerine rastgele siyah kurşunla ovalamayı üstlendiğim kâğıtları yerleştirdim. Bu şekilde elde edilen çizimlere, "karanlık geçitlere ve hafifçe aydınlatılmış bir yarı gölgenin geçitlerine" dikkatle bakarken, görsel kapasitemin aniden yoğunlaşması ve birbiri üzerine bindirilmiş çelişkili görüntülerin halüsinasyonlu bir şekilde art arda gelmesi beni şaşırttı (Ernst, 1948: 7).

Bu deneysel çalışmalarına baktığında meraklanan ve hayrete düşen Ernst, oluşan belirsiz desenlerde insan kafatası, hayvan, kaya, deniz, deprem, sfenks gibi birçok pareidolia nesnesi görmüştür (Ernst, 1948: 7).

Alman ressam Richard Oelze, resim tarzının iyi olduğunun onayı olarak gördüğü Sürrealizm ile daha özgüvenli bir sanatçı olmuştur. Çoğunlukla manzaraya dayalı olan resimlerinde fantastik öğeler içeren pareidolia nesneleri bulunur. Frotaj gibi doğaçlama aktarımı içeren teknikler kullanarak çalışmalarını yaratan Oelze, çalışmalarındaki antropomorfik manzaralar ile izleyicinin karanlık bir ruh haline bürünmesini sağlar (Şekil 4.47.).

Şekil 4.47. Richard Oelze, Epikur, 1960

Grataj tekniği, Ernst'in yanında özellikle Alman-Fransız sanatçı Jean Arp ve İspanyol ressam heykeltıraş Joan Miro gibi sanatçılar tarafından benimsenmiş, 1936'da Esteban Frances, 1946'larda Jerzy Kujawski non-figüratif bir yönde kullanılmıştır. Grataj (grattage) tekniği, tarak veya tahta parçası gibi bir araçtan yararlanılarak, boya katmanlarından oluşan resmin, bir alt katındaki boya yüzeyini açığa çıkarmak için yapılan kazıma işlemidir (Zuena et al., 2022: 4).

Max Ernst, dekalkomani tekniğinde 1930'ların sonlarında kendini geliştirip bir üslup oluşturmayı amaç edinmiştir (Kayapınar, 2021: 132). Frotaj ve grataj tekniklerini icat edip dekalkomani ile birlikte kullanan Ernst'in sanatı, sürrealizmin temel prensiplerini yansıtır ve düşsel, çağrışımsal ve sıra dışı bir estetik sunmaktadır. Gerçeklik ile fantezi arasında yolculuk ettiren Ernst, büyüleyici mekân ve yaratık tasvirleriyle izleyiciye farklı bir evren sunar. Yorumlanmış dekalkomani eserleri yaratıcı kişiliğinin ispatı niteliğindedir (Şekil 4.48). Andre Breton, natürmortun aldatıcı mistisizmini bitirme kararlılığıyla, dünyanın en büyüleyici filmi gözler önüne yansıttığı ve iç dünyaları en derin ve en ışıltılı şekilde aydınlatırken bile gülümseme zarafetini koruduğu için, Max Ernst'i bu sonsuz olasılıkların adamı olarak görmüştür (Ernst, 1948: 177). Esinlenerek kullandığı dekalkomani, frotaj ve grataj teknikleri Ernst'i resmin simyageri konumuna getirmiştir (Passeron, 2000: 167).

Şekil 4.48. Max Ernst, Yağmurdan Sonra Avrupa, 1940-1942

Bilinçaltının gizemli dünyasını ve insan doğasının karmaşıklığını incelemekte farklı bir yaklaşım sunan Ernst, eserleriyle izleyicilerin hayâl güçlerini kullanmalarına ve eserin derinine inip keşfe çıkılmasına fırsat vermektedir. Ernst'in hayâl gücünü ateşleyen yorumlanmış dekalkomani çalışmalarına *Solitary and Conjugal Trees*, *Nature at Dawn*, *Totem and Taboo*, *The Eye of Silence*, *Europe After the Rain 2* örnek verilebilir.

5.1.4.6. Paranoid-Eleştirel Teknik

Pareidolia, Dali'nin eserlerini daha da etkileyici ve ilgi çekici kılan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sembollerle dolu olan Dali'nin eserleri, izleyiciler tarafından incelendikçe hayâl güçlerinin yardımıyla tanıdık nesneleri ve desenleri görme eğilimi arttıran bir özellik taşır. Bu sebeple Dali'nin birçok eserinde pareidolia deneyimlemek mümkündür.

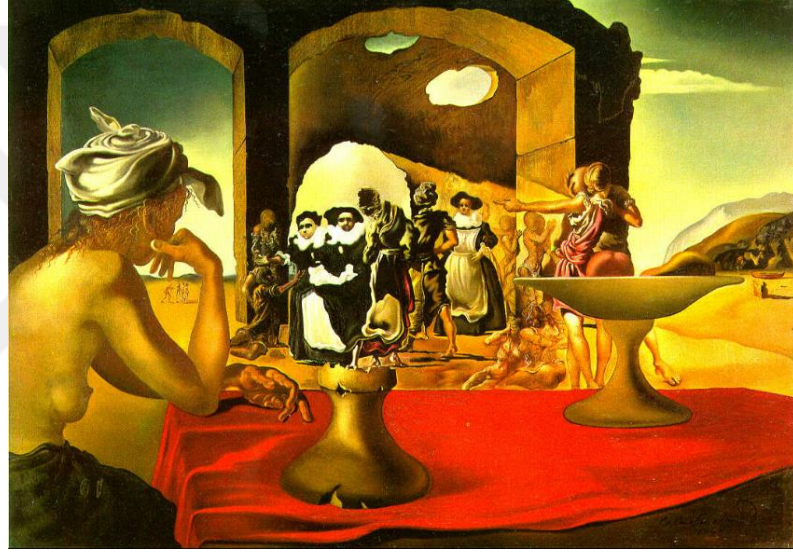
Dali, rasyonel olmayan rüya benzeri ve sıra dışı sanatsal ifadeyi teşvik eden sürrealizm akımının temel prensiplerini benimseyerek *paranoid-eleştirel tekniği* (paranoid-critical method) geliştirmiştir. Özgün ve dikkat çekici eserler yaratma isteği olan Dali, bu yöntemiyle nesneleri farklı bir bakış açısıyla görmeyi mümkün kıldırmıştır. Giuseppe Arcimboldo'nun çift görünümlü eserleri ve psikanaliz kuramının önde gelen isimlerinden Sigmund Freud'un insan bilinçaltı ve rüyalar üzerindeki teorileri Dali'nin bu yöntemi geliştirmesinde etkili olan faktörlerdendir. Freud'dan etkilenen Dali, rüyaların ve bilinçaltının yaratıcı süreçlerle nasıl ilişkilendirilebileceğini araştırmıştır. *Sonsuz Gizem* (Endless Enigma, El Enigma sin fin, Şekil 4.49.) eseri Freud'un Dali'ye olan etkisini görünür kılan bir örnektir. Eseri inceledikçe pareidolia deneyiminiz artmaktadır.

Şekil 4.49. Salvador Dali, Sonsuz Gizem, 1938

Beynin gerçekte birbiriyle bağlantılı olmayan şeyler arasında yanlış bağlantılar kurma kapasitesi, İspanyol sürrealist ressam Salvador Dali tarafından icat edilen paranoid-eleştirel (paranoid-critical method, PCM) sanatsal tekniği için esastır.

Dali'nin *Kaybolan Voltaire Büstüyle Köle Pazarı*'nda (Şekil 4.50.), Voltaire'in yüzündeki birkaç özellik, sahnedeki insanların vücutları tarafından oluşturulmuştur (Martinez-Conde ve Macknik, 2012: 21). Dali burada optik yanılsamalardan belirsiz yanılsamaya örnek bir çalışma yaratmıştır. Paranoid-eleştirel tekniğini temellerini attıktan birkaç yıl sonra anlamaya başlayacak olan Dali, ilk zamanlar yöntemin tam olarak nereden oluştuğunu bilmemekte ve kendini aştığını düşünmektedir (Dali, 1942: 312). Paranoid-eleştirel teknik, kökeninde Salvador Dali'nin görsel manzaralarında solup giden karmaşık, halüsinojenik görüntüler üretme aracıydı. Bu nedenle, bu yöntemin uygulanabilirliği optik illüzyonların, çatallanan çiftlerin ve salınan görüntülerin üretilmesine özeldi (Hunt, 1999: 21).

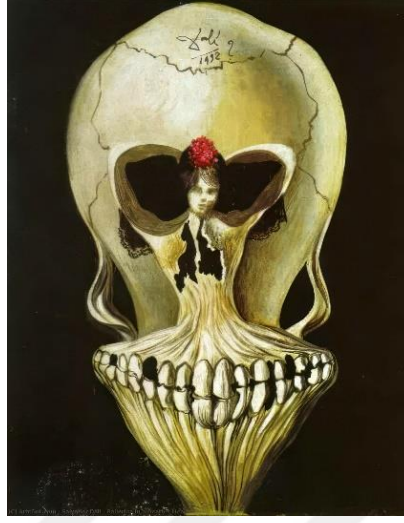

Şekil 4.50. Salvador Dali, *Kaybolan Voltaire Büstüyle Köle Pazarı*, 1940

Paranoya ile ilgili düşünce yapısını sürrealist bir bakış açısıyla birleştirerek, normalde ilişkilendirilemeyen şeyleri bir araya getirip sürrealist eserlerinin temelini atmıştır. Paranoyak kişiler aşırı güvensizlik, şüphecilik gösterir (APA Dictionary of Psychology, 2023). Şizofrenin alt bir türü olan paranoid şizofreniye sahip kişiler sanrılar veya sanrılara bağlı halüsinasyonlar görebilir (APA Dictionary of Psychology, 2023). Dali'nin versiyonunda paranoya, vahşi bir mantıksızlık ya da psikoz değil, bir yorumlama tarzıdır. Bu, daha sonra sıkı ve rasyonel bir şekilde bir araya getirilen ve nihayetinde "nesnelleştirici" gerçeklerle doğrulanan, ince taneli ama yanıltıcı bir gözlemler birliğidir (Hunt, 1999: 21).

Paranoid-eleştirel tekniğini kullanarak iki veya daha fazla görünüm yarattığı eserleri arasında memento mori temasına gönderme olarak yaptığı *Ölümün*

Kafasındaki Dansçı (Bailarina en un Death's Cabez, Şekil 4.51.) birçok sanatçıya ilham olmuştur.

Şekil 4.51. Salvador Dali, Ölümün Kafasındaki Dansçı, 1939

Salvador Dali bir kutlama için gittiği Pirene Dağları'nın denizle buluştuğu kısımdaki kayalıklarda yaşadığı pareidolia deneyiminin paranoid-eleştirel yönteminin somutlaşmasında büyük rol oynadığı bilinmektedir (Dali, 1942: 304). Dali yaşadığı deneyimi ve sonrasında daldığı düşünceleri aktarmıştır:

Sayırsız düzensizliklerin karmaşıklığıyla akla gelebilecek tüm görüntüler, siz konumunuzu değiştirdikçe sırayla ve sırayla beliriyor. Bu o kadar nesnelleştirilebilir bir şeydi ki, bölgedeki balıkçılar çok eski zamanlardan beri bu heybetli kümelenmelerin her birini- deveyi, kartalı, örsü, keşişi, ölü kadını, aslan kafasını- vaftiz etmişlerdi... Ve doğanın bu alçakgönüllülüğünde ironinin esasını sezdim. O hareketsiz kayaların formlarının "hareketini" izlerken, kendi kayalarım, düşüncelerimin kayaları üzerinde meditasyon yaptım. Dışarıya göreli olanlar gibi olmalarını, ruh uzamında en ufak bir yer değiştirmede değişmelerini, sürekli kendilerinin zıttı haline gelmelerini, ikiye bölünmüş, ikircikli, ikiye bölünmüş, kılık değiştirmiş, belirsiz ve somut, hayâlsiz, hayâlsiz olmalarını isterdim (Dali, 1942: 304,305).

5.1.4.7. Fümaj Tekniği

Ressam, heykeltıraş ve sanat teorisyeni Avusturya doğumlu Wolfgang Paalen, Modernizm'in doğuşunda önemli bir figür olup sürrealizmden daha çok soyut dışavurumculuktaki felsefi düşünceleriyle adını duyurmuştur. Arshile Gorky, Jackson Pollock, Robert Motherwell gibi sanatçıları etkileyen Paalen, soyut dışavurumculara ilham olmuştur. Fümaj da diğer otomatik teknikler gibi bazı günümüz sanatçıları tarafından kullanılmaya devam etmektedir.

1937'de *Fümaj* (fumage) tekniğini tekrardan keşfedip isimlendiren Wolfgang Paalen, tekniğin geliştirilmesinde ve üne kavuşturulmasında büyük rol oynamıştır.

Tütsüleme olarak da bilinen *fümaj tekniği*, mum, gaz lambası gibi duman çıkaran araçların isiyle tuval, kâğıt gibi yüzeyler üzerine dokusal etkiler yaratımıdır (Passeron, 2000: 264). Sürrealist sanatçılar tarafından sıkça kullanılan fümaj tekniği, Yves Klein, Salvador Dali, Camille Bryen, Fransız-Kanadalı sanatçı Steven Spazuk gibi sanatçılar tarafından deneyimlenmiştir.

Wolfgang Paalen'in resimleri, bilinçdışının ani bir şekilde uyanışının ürpertisinden doğan güçten gelmektedir. Fümaj tekniğinin yanı sıra yağlıboya, mürekkep, guaj ile pareidolia deneyimi yaşatan eserler yaratmıştır (Şekil 4.52.).

Şekil 4.52. Wolfgang Paalen, Manyetik Fırtınalar (Orages Magnetiques), 1938

1961-1962'de ateşle yaptığı çalışmalarında alevin düzlemde bıraktığı lekelerle soyut resimler (Şekil 4.53.) yapan Yves Klein'in amacı, alevin kendi izlerini yakalayabilmektir. Performanslarını yaparken Fransa itfaiyesi ile koordineli çalışmıştır. Pano üzerinde alevlerin daha az yakacağı ıslak yerleri, fırça olarak kullandığı modelleriyle ve *damlatma-sıçratma tekniği* ile elde etmiştir (Eken,2018: 26,27).

Şekil 4.53. Yves Klein, İsimli Ateş Tablosu, 1961

5.1.4.8. Ekremaj ve Parsemaj Tekniği

Fümaj, grataj, dekalkomani tekniklerini öğrendikten sonra yeni teknik arayışına giren İngiliz sürrealist ressam, yazar, öğretim görevlisi Conroy Maddox yarı otomatik olan *Ekremaj* (Ecremage) tekniğini icat etmiştir. Ebru tekniğine benzeyen Ekremaj tekniği, sulu bir yüzeyin üzerinde yüzdürülen yağlı boya lekelerinin, kâğıdın su yüzeyine konulup çekilmesiyle kâğıt üzerine tutunmasıdır (Levy & Maddox, 2003: 55). Maddox *Cabinet des Merveilles: And Threatening Beatle* (Şekil 4.54.) eserinin arka planında bu tekniği uygulamıştır. Ithell Colquhoun bu teknikten etkilenerek Parsemaj tekniğini yaratmıştır.

Şekil 4.54. Conroy Maddox, *Cabinet des Merveilles: And Threatening Beatle*, 1941

Parsemaj (Parsemage, ayırıştırma) tekniği, İngiliz sanatçı, yazar ve okültist Ithell Colquhoun ile anılır. Pudralama tekniği olarak da isimlendirilen *Parsemaj* tekniği, toz halindeki boyaların ya da tebeşir gibi tozu çıkarılabilen boyaların, bir kap içinde bulunan su veya benzeri bir sıvının üzerine istenildiği miktarda ve şekilde serpilmesinden sonra sıvının içine su ile hemen yırtılmayacak yapıdaki kâğıdın (suluboya kâğıdı vb.) daldırılmasıyla boyaların kâğıt yüzeyine tutunmasını içerir. Colquhoun çalışmalarında sürrealizme ve kendi sanatsal yaklaşımına uygun fümaj, dekalkomani gibi birçok teknik ve tema kullanmıştır. Parsemaj tekniğiyle resimlerinde derinlik, gizem ve imgelerle dolu bir dünyayı yaratmıştır (Şekil 4.55.).

Şekil 4.55. Ithell Colquhoun, Parsemaj örneği, 1998

5.1.4.9. Damlatma-Sıçratma Tekniği

Ekspresyonizmin (dışavurumculuk) iki ana stilinden biri olan *Eylem Resmi* veya *Hareket Resmi* olarak da bilinen *Aksiyon Resmi*, sanatçının fiziksel davranışlarını, duygusal ifadesini ve enerjisinin üzerine odaklanmaktadır ve resim yapma sürecinin kendiliğinden ve anlık tepkilerle olması gerektiğini savunmaktadır. Williem de Kooning, Robert Motherwell, Franz Kline ve Robert Motherwell bu alanda çalışmıştır. Jackson Pollock ise aksiyon resminin en ünlü temsilcisidir.

Jackson Pollock'un içsel benliğini yansıttığı şans faktörünün olduğu resimlerinde olarak geçen *damlatma-sıçratma* (drip painting) tekniğini kullanmıştır. 1947-1950 yıllarında bu tekniği yoğun bir şekilde kullanmıştır. Performans içeren aksiyon resimlerini, yere serdiği gerilmemiş ham kanvasın üzerinde veya yanlarında kimi zaman gezerek kimi zaman da çömelerek boyayı sıçratma, damlatma, dökme gibi spontan hamlelerle kanvasa uygulayarak oluşturur. Genellikle büyük boyutlarda kanvaslarla, farklı akışkanlıkta boyalarla çalışır. Jackson Pollock'un, kanvas üzerine delik teneke kutusundan salınma hareketleriyle damlattığı boyalarla oluşturduğu tesadüfi lekelerle yaptığı çalışmaları da vardır. Bu deneysel çalışmaları sürrealistler tarafından deneyimlenmiş ve pozitif karşılanmıştır. *Sarı Adalar* (Yellow Islands, Şekil 4.56.) ve *1 Numara* (Number 1, 1949) bu teknikle yaptığı çalışmalardandır. Pollock'un duygusal ifade ve enerjisini aktardığı resimlerinde pareidolia nesneleri gözlemlenebilir.

Şekil 4.56. Jackson Pollock, Sarı Odalar, 1952

De Kooning, soyut dışavurumcu hareketin bir parçası olarak hareket ederken, damlatma tekniği ve aksiyon resmi gibi soyut dışavurumcu teknikleri benimsemiştir. De Kooning'in en bilinen eserlerinden biri *Woman* serisidir. Bu seride, figüratif unsurlar, özellikle de kadın figürleri, soyut formlar ve enerjik fırça darbeleriyle bir araya gelir. Büyük ölçekli *Kazı* (Excavation, Şekil 4.57.) eseri, de Kooning'in *Woman* serisinin başlangıcını işaret etmektedir. İlk bakışta soyut olarak görülen bu eser, dikkatlice incelendiğinde figüratif öğeler ve iç içe geçmiş formlar içerir. De Kooning'in kendine özgü fırça darbeleri, renk kullanımı ve enerjik kompozisyonuyla dikkat çeker. Figüratif formların soyutlanması, resmin derinliğini ve karmaşıklığını artırır pareidolia fenomeni bu soyutlanmış nesneleri ortaya çıkarmak için aktif hale gelebilir.

Şekil 4.57. De Kooning, Kazı (Excavation), 1950

Soyut dışavurumculuğun öncü sanatçılarından biri olan Ukrayna doğumlu Amerikalı sanatçı Janet Sobel, damlatma tekniği ile yaptığı çalışmalarla tanınır (Şekil 4.58.). Sobel bu tekniği, Pollock'un aynı tekniği kullandığından haberi olmadan kullanmıştır. Sobel'in eserleri, genellikle renkli, enerjik ve dinamiktir.

Şekil 4.58. Janet Sobel, İsimsiz, 1946 civarında

5.1.4.10. Islatma-Lekeleme Tekniği

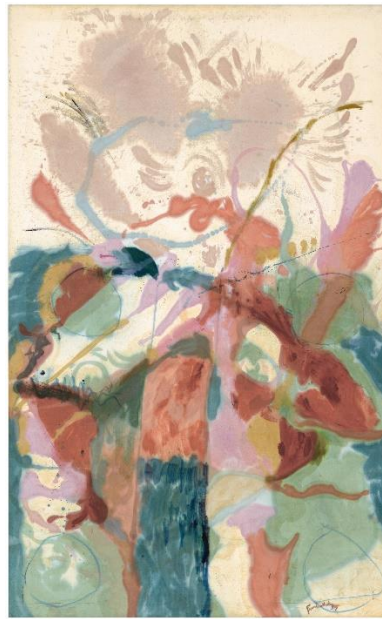
Soyut dışavurumculuğun ikinci ana stili olan Renk Alanı Resmi, renklerin yoğun, geniş alanlara dağıtılmasıyla izleyiciye soyut bir duygu deneyimi sunarak sanatın duygusal bir ifade aracı olmasına vurgu yapar.

Amerikalı Helen Frankenthaler soyut dışavurumcu eserlerinde zaman zaman figürasyon ve manzara çalışmalarında kişisel bir yaklaşımla atıfta bulunmuştur. Soyut dışavurumcu sanatın önemli bir figürü olan Frankenthaler renk alanı tekniklerini geliştirilmesiyle bilinir. Özellikle *islatma-lekeleme* (soak-stain) olarak isimlendirdiği teknikle çalışan Frankenthaler, soyutlamanın olanaklarını genişletmiştir. Islatma-lekeleme tekniği, inceltilmiş boyanın tuvale emilmesini ve yayılmasını içerir. Sünger, bez, fırça gibi araçları kullanarak boya, yere serilmiş ham kanvas üzerine uygulanılır. Uygulanan renklerin birbiri içine dağılmasıyla doğal bir akıcılık ve renk geçişleri oluşur. Bu doğal geçişler pareidolia nesneleri için uygun bir zemindir.

1952’de ıslatma-lekeleme tekniğiyle yapmış olduğu *Dağlar ve Deniz* (Mountains and Sea, Şekil 4.59.) eseri, soyut dışavurumculuğun renk alanı stili için bir başyapıttır. Frankenthaler bu eseri, Nova Scotia’daki deniz manzaralarından ve doğadan ilham alarak oluşturmuştur. Aynı tekniği kullandığı Yakup’un Merdiveni (Jacob's Ladder, Şekil 4.60.) eseri üzerinde çalışırken lekelerin biçiminin rastlantı sonucu merdivene benzemesi eser ismini belirlemiştir. Bu örnek bir sanatçının kendi eseri üzerinde pareidolia deneyimlemesiyle, bu deneyimi eserin tanımlanmasında kullandığının bir kanıtıdır. Frankenthaler eserine koyduğu isimle İncil’de geçen bir sahneye atıfta bulunmuştur.

Şekil 4.59. Helen Frankenthaler, Dağlar ve Deniz (Mountains and Sea), 1952

Şekil 4.60. Helen Frankenthaler, Yakup’un Merdiveni (Jacob's Ladder), 1957

5.2. Sanat Eğitiminde Pareidolia

Görsel algı bireyin sosyal, bilişsel, duyuşsal alanlarından hayâl etme, farkına varma, seçme, düşünme ve yoğunlaşma süreçlerinin gelişimde önemli bir yere sahiptir. İzleyicinin algısal becerileri geliştikçe, algılama için daha az görsel ipucu gerekir. Pareidolia fenomeni için de aynı şey geçerlidir, pratiklik sonuca ulaşmayı hızlandırır.

Görme becerisinin geliştirilmesi her insanda çok benzer bir etki yaratmaktadır. Bireyleri bu konuda farklı kılan, ilgileri, geçirdiği yaşantılar ve bunun bir sonucu olarak beğenileri olmaktadır (Kuş, 2023:21,22). Görme becerisinin geliştirilmesiyle yaratıcılık yetisi de beslenir. Sanat eğitiminde Ambrose'un deyimini ile "yaratıcı düşünce, öğrenilebilen ve geliştirilebilen bir yetidir" (Ambrose, 2013:41).

İnsan olmanın gereği, varlığının bir ifadesi olan 'sanat', gerçek dünyayı anlama ve anlamlandırmanın veya farklı kurgusal dünyalar yaratmanın bir yoludur. Sanat eğitimi, bireyin tüm bedensel ve ruhsal eğitimi bütünlüğü içinde estetik görüş, düşünce ve kaygılarının geliştirilmesini, yaratıcı düşünme ve yetenek gücünün olgunlaştırılmasını, sanatsal değerlere hoşgörü ile yaklaşma çabasını esas almaktadır (Artut, 2013: 105,106).

Tanımlanabilir ve soyut 16 resim üzerinden oluşan bir araştırmada, sanatsal açıdan eğitimsiz katılımcıların insani özellikleri ve nesneleri görüntülemeyi tercih ettiğini, sanatçıların ise yapısal/soyut özellikleri taramak için daha fazla zaman harcadığı sonucuna varılmıştır (Vogt and Magnussen, 2007). Belirgin bir vurgu yapmadan etrafa özgürce bakma eğilimde olan sanatçıların pareidolia eğiliminin daha fazla olabileceğini düşünebiliriz.

Bilişsel sürecin bir basamağı olan algı üzerinde yoğun incelemeler, yirminci yüzyılın ilk yarısında Almanya'da ortaya çıkan Gestalt psikolojisi tarafından yapılmıştır. 1950'den sonra Gestaltçıların görsel psikoloji alanında yaptıkları çalışmalar temel tasarım, estetik ve felsefe dallarında ağırlığını hissettirmiştir (Kuş, 2003:6). Gestalt ilkeleri özellikle görsel (optik) yanılsamaların ve pareidolia fenomeninin anlaşılmasında yol gösterir niteliktedir.

Wertheimer öncülüğünde Gestalt'ın önemli bileşenleri olan tekrarlar, davranışla sonuç arasında bağlantı kurma, bağlantıları görebilme ve anlamlandırabilme ve öğrendiklerini yeni durumlara aktarabilme eğitimde kendisini göstermiştir (Kuş, 2023:13). Tüm profesyonel eğitimin özü ve meslek dallarını bilim dallarından ayıran

temel işaretlerden olan ‘tasarım’, mühendislik, işletme, hukuk, tıp, mimarlık ve sanat eğitiminde etkisini gösteren, önemli bir kavramdır (Simon, 1996:111). İyi bir tasarımın ilkelerinin olması gerektiğini savunan Gestalt, tasarımda kullanımıyla tüketiciyi şaşırtabilir, hayran bırakabilir. Temel tasarım eğitimiyle Gestalt ilkeleri, grafik tasarım, endüstriyel tasarım gibi tasarım alanlarında ve bunların eğitimi sürecinde sıklıkla kullanılmaktadır (Kuş, 2023:13).

Karabulut ve Taşdemir (2020) “Sanat Eğitiminde Bir Alt Disiplin Olarak Uygulamalı Çalışmalar Ve Gestalt Algı Kuramı” adlı çalışmada, sanat eğitiminde Gestalt algı kuramlarının yerini ve önemini araştırmış ve irdelemiştir. Uygulamalı çalışmalarda Gestalt ilkeleri ve Gestalt algı yanılsaması kavramlarının sanat eğitiminde yaratıcı düşünme ve çok yönlü düşünme gibi bilişsel süreçleri harekete geçirerek farklı bakış açıları sunmasının yanı sıra psikomotor becerilerinde gerçekleşmesinde aktif rol üstlendiği görülmüştür (Karabulut ve Taşdemir, 2020:47).

Görsel yanılsamalar (illüzyon) fizyolojik, bilişsel ve fiziksel olmak üzere üç ana kategoride incelenmektedir. Bilişsel yanılsama önceki bilgi ve deneyimlerden oluşan görsel sistemin etki ve tepkisine dayalı bir yanılsamadır. Bilişsel yanılsama kategorisinde var olan belirsiz yanılsama ve kurgu yanılsaması, pareidolia fenomenin görsel yanılsama sınıfı sayılabilir. Rubin’in Vazosu yanılsamasının da örneğinin bulunduğu birçok görsel yanılsamanın deneyimlenebildiği illüzyon müzelerinden birisi olan İstanbul İllüzyon Müzesi eğitim amaçlı ziyaret edilebilmektedir.

Negatif alanın kullanımıyla pareidolia etkin hale gelebilmekte ve görsel algıdan yararlanarak yeni çalışmalar ortaya konulabilmektedir. Sanatçı Tang Yau Hoong’ın *Songbird*, *Stay Hungry*, *Stay Foolish* ve *Panda Park* çalışmaları negatif alanın kullanıldığı örnek çalışmalardır. Negatif alanı çalışmalarında kullanan grafik tasarımcı, illüstratör ve sanatçı Noma Bar, minimum öğelerle maksimum iletişimi hedeflemektedir (Bierut, 2017). Fiat Leo Burnett Brezilya Ofisi otomobil kullanırken cep telefonunun kullanım risklerine dikkat çekmek amacıyla ilanlar tasarlatmıştır. İllüstratör Tiago Valadão ve Marcos Yamagata tarafından tasarlanan ilanlar negatif alanın kullanımına örnektir. Negatif alan, çeşitli materyal ve tekniklerle sanat eğitiminde öğrenci çalışmalarıyla çeşitlendirilerek sergilenebilir.

Hayâl etme ve yaratım deneyimini derinleştirmeyi amaçlayan ressam, öğretmen, illüstratör ve yazar Bert Dodson, harika fikirlerin gelmesini beklemektense onları çağırarak basit fikirlerle başlanması gerektiğini düşünmektedir. Yaratıcılık pratik

yaptıkça artar, deneyerek, yönlendirerek ve keşfederek ortaya çıkar (Dodson, 2006: 7). Amerikalı yazar Ray Bradbury de aynı düşüncede olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Düşünmeyin! Düşünmek yaratıcılığın düşmanıdır. Düşünmek bilinçlidir ve bilinçli olan her şey berbattır. Bir şeyler yapmaya çalışamazsınız. Sadece yapmalısınız.”(akt. Canan, 2021: 301). Yaratıcılığın bireyin kendisi dışında yalnızca bazı insanlarda olduğu görüşü bireyin yaratıcı fikirler üretmesinde büyük bir engel oluşturur. Bu sebeple motivasyon ya da özgüven düşürücü bu tarz düşüncelerden, yargı ve eleştirilerden uzaklaşılması yaratıcılığın gelişimi için doğru bir adım olacaktır.

Sanatçı, mimar, şair ve filozof Leon Battista Alberti’nin, oluşumu bakımından doğal olan düzen ve güzellikten ilham alan çalışmasının perspektif teorileriyle sanat tarihinde devrim yaratmasının yanında pareidolia fenomeni bağlamında da önemli olduğu düşünülmektedir. *Resim Üzerine* eseri, Ghiberti, Fra Angelico, Veneziano ve Leonardo da Vinci gibi sanatçıları etkilemiştir. Pareidolia’nın ilk açıklamalarından birisi Leon Battista Alberti’nin *Resim Üzerine* adlı eserinde yer almaktadır. Alberti, ağaç gövdesinde, toprak parçasında, cansız nesnelerde küçük değişikliklerle doğanın gerçek yüzlerine benzer temsili görüntülerin – pareidolia nesnelerinin- ortaya çıktığını ve bunların gözlemlenebilir olduğunu ifade etmiştir (Alberti, 2004: 9).

Sanat tarihinde adını duyurmuş bu araştırmada yer verilen Andrea Mantegna, Paul Gauguin, Alexander Cozens, Salvador Dali, Jackson Pollock, Max Ernst gibi sanatçıların pareidolia fenomenini materyal ve yöntem olarak kullandıkları eserleri, öğrenciler tarafından incelenebilir ve yorumlamaları istenebilir.

Otomatik teknik sayılabilecek Dodson’un deyimiyle metaforik görmeyi etkin kılabilen başka yöntemler de vardır. Sandalye veya başka bir nesnenin etrafına sarılan havlu veya bez gibi bir malzemenin, ışık ve perspektifle değişen kırıksıklık ve gölge kısımlarının olduğu görüntülerin fotoğraflanarak incelenmesi metaforik görmeyi yani pareidoliayı aktifleştirir. Fotoğraftaki görüntüyü bir şeye benzetmeye çalışmak ve bunu resmetmek pareidoliayı yöntem olarak kullanmanın bir yoludur. Bu yöntemi deneyen Dodson, nerdeyse tamamen aynı olan fotoğraflardan üç farklı resim yaratmıştır (Dodson, 2006: 70).

Alışılmışın ötesinde, farklı açı ve oranlarda nesnelerin yani pareidolia nesnelerinin yaratımı için tesadüfîlik ve rastgelelikten yararlanmanın bir başka yöntemi ise buruşturulmuş kâğıt topları oluşturmaktır. Kâğıt yerine buruşturulabilecek ve eski haline müdahalesiz dönmeyecek malzemeler de kullanılabilir. Rastgele

dökülmüş kahve, seyreltilmiş boya veya sıvı formdaki bir malzemenin oluşturduğu leke de pareidoliayı yöntem olarak kullanabilmenin yoludur (Dodson, 2006: 71). Bu teknik karakter tasarımı da kullanılmaktadır. Oluşmuş lekenin incelenip kalem gibi bir malzemeyle benzetilen nesnelerin ortaya çıkarılması bulmaca oynamaya benzer. Rastlantısal lekeler üzerinden de çalışmalar yapan illüstratör Sevgi Mülayim, Pareidolia'dan İllüstrasyona sergisiyle ve sosyal medya paylaşımlarıyla pareidolia fenomeni kullanımını gözler önüne sermektedir. Stefan Kuhnigk birçok sanatçı gibi kahve lekelerinden yola çıkarak çalışan sanatçılardan biridir. Kahve lekelerini yaratıcılıkla canavar çizimlerine dönüştürmektedir (Şekil 4.2.). Kahve veya farklı lekeler uygulamalı sanatsal çalışmalar ile sanat eğitiminde var olabilir. Bu sayede öğrencilerin yaratıcı düşünme, üretme ve sergileme yetileri geliştirilebilir.

Sanat tarihinde de sıkça kullanılan, “Resimde Pareidolia’nın Bulutlara Yansıması” bölümünde örnekleri bulunan, sürekli değişip farklı şekillere bürünebilen bulutlar, pareidolia nesneleri için başlangıç noktası olabilir. Fotoğraflanan bulutlar üzerinden öğrencilere benzetmeler yaptırılabilir.

Rorschach kartları resim, fotoğraf, karakter tasarımı gibi birçok alanda ilham konusu olarak kendisini göstermiştir. Rorschach sanat alanlarında sanatçılar tarafından farklı materyal, bağlam ve tekniklerle etkisini sürdürmeye devam ederek yeni pareidolia deneyimleri için zemin oluşturmaktadır. Rorschach kartlarının öğrenciler tarafından incelenmesi yeni fikirlere yol açabilir.

Karabulut ve Taşdemir, uygulamalı sanatsal çalışmalarda, önemli olanın zamanın eğlenceli geçmesini ve öğrencilerin bu süreçte mutlu olmalarını, yaptıkları işlerden haz almalarını sağlama olması gerektiğini düşünmektedir (Karabulut ve Taşdemir, 2020:51). Bu hedeflere pareidolia fenomeni bağlamında uygulamalı sanatsal çalışmalar yapılarak da ulaşmanın mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada bahsedilen lekeleme (blotting), otomatik çizim, kum tekniği, dekalkomani (decalcomania), frotaj (frottage, sürtme), grataj (grattage, kazıma), fümaj (fumage), ekremaj, parsemaj, damlatma-sıçratma, ıslatma-lekeleme gibi otomatik sanatsal teknikler uygulamalı sanatsal çalışmalarda kullanılabilir.

Sanat eğitiminde dört temel disiplin kullanılmaktadır: Sanat tarihi, sanat eleştirisi, estetik, uygulamalı çalışmalar Her bir alt disiplinin sanat eğitimindeki yeri ve önemi oldukça anlamlıdır (Karabulut ve Taşdemir, 2020:50,51). Bu dört temel disiplin altında pareidolia sanat eğitiminde yerini alabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Anlam bulmaya programlanan beyin, çevresindeki yapıyı, düzeni belirlemek ister. Bu sebeple görsel beyin aldığı girdilerden anlamlı örüntüler çıkarmada ustalaşmıştır. Gerçekte bir bağlantısı olmayan rastgele olguların, anlamlı bir bütün oluşturduğu hissine Apofeni (Apophenia) denilmektedir. Örüntü tanıma, şablon ve prototip eşleştirme, özellik analizi, evrim teorisi vb. apofenin yaşanmasının sebepleridir. Pareidolia duyu yanılgısının bir sonucu, hatalı anlam yüklemidir. Psikolojik bir algı olan pareidolia, rastgele veya belirsiz uyaranlarda bireylerin tanıdık kalıpları veya anlamlı görüntüleri algılamasıdır. Yüz pareidoliasının nöral ve davranışsal bağlantılarını inceleyen Liu vd. (2014) yaptıkları araştırma, FFA'nın (fusiform face area) yanıltıcı yüz algısının (yüz pareidoliası) işlenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

Bilişsel psikolojide insan: Algılayan, uyarıcıları işleyen, anlamlandıran, aktif bir sistemdir. Bu sistemin duyu verilerini örgütleme, yorumlama ve anlam verme sürecine algı denmektedir. Algı ile görme duyusunun daha iyi etkileşim kurmasının nedenlerinden birisi insanların görme duyusuna güvenmeleridir. İnsanın görme sistemi, gözleri, beyin çeşitli parçalarını ve onları bağlayan yolları içerir. Bu yollar aşağıdan yukarı yönlü bilgi olarak isimlendirilir.

Görmeyi sadece biyolojik ve fiziksel bir süreç olarak ele almak Berger, Leppert, Damisch'e göre yanlıştır. Görülmeyi bekleyen şeyin içinde bireyin zihin ve düşüncelerini şekillendiren: İnançları, arzuları, imgelem, bilgi ve deneyimleri vardır. Bunlar literatürde yukarıdan aşağı yönlü bilgiler olarak adlandırılır. Gosselin ve Schyns'in (2003) yaptığı çalışmada algının inançla değişiklik gösterdiği ispatlanmıştır. Summerfield vd. (2006), Liu vd. (2014) yapmış oldukları çalışmalarda aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya bilgiler arasındaki etkileşimlerin yüz pareidoliasında önemli bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır. Bu bağlamda Duygu Dinçeli'nin görsel algı tanımı daha kapsamlıdır: Görsel algı, gözlerle başlayan görenle görünen arasında birer köprü niteliği taşıyan sahip olunan bilgilerin yorumlandığı önemli bir aşamadır. Seçici dikkat, örüntü algılama ve örgütleme pareidolia fenomeninin kökeninde yatan algılama süreçleridir.

Görsel algı bireyin sosyal, bilişsel, duyuşsal alanlarından hayâl etme, farkına

varma, seçme, düşünme ve yoğunlaşma süreçlerinin gelişimde önemli bir yere sahiptir. İzleyicinin algısal becerileri geliştikçe, algılama için daha az görsel ipucu gerekir. Pareidolia fenomeni için de aynı şey geçerlidir, pratiklik sonuca ulaşmayı hızlandırır.

Temel tasarım eğitimiyle Gestalt ilkeleri, grafik tasarım, endüstriyel tasarım gibi tasarım alanlarında ve bunların eğitimi sürecinde sıklıkla kullanılmaktadır (Kuş, 2023:13). Algının örgütlenmiş bütünlerden oluştuğunu öne süren Gestalt (Bakırcıoğlu, 2012), dört temel ilke üzerinden şekillenmektedir: Belirme, Tamamlama, Farklı Yorumlanabilirlik ve Algısal Değişmezlik (Alıcı,2019: 105). Bu ilkeler özellikle görsel yanılsamaların temelini oluşturur. Bilimsel çalışmalar optik sanatın çıkışını desteklemiş, sanatçıların göz yanılsaması üzerine eserler üretmesine zemin oluşturmuştur. Tüm profesyonel eğitimin özü ve meslek dallarını bilim dallarından ayıran temel işaretlerden olan ‘tasarım’, mühendislik, işletme, hukuk, tıp, mimarlık ve sanat eğitiminde etkisini gösteren, önemli bir kavramdır (Simon, 1996:111). İyi bir tasarımın ilkelerinin olması gerektiğini savunan Gestalt, tasarımda kullanımıyla tüketiciyi şaşırtabilir, hayran bırakabilir. Görsel yanılsamalar (illüzyon) fizyolojik, bilişsel ve fiziksel olmak üzere üç ana kategoride incelenmektedir. Bilişsel yanılsama önceki bilgi ve deneyimlerden oluşan görsel sistemin etki ve tepkisine dayalı bir yanılsamadır. Bilişsel yanılsama kategorisinde var olan belirsiz yanılsama ve kurgu yanılsaması, pareidolia fenomenin görsel yanılsama sınıfı sayılabilir. Görsel yanılsamaların deneyimlenebildiği illüzyon müzelerinden birisi olan İstanbul İllüzyon Müzesi eğitim amaçlı ziyaret edilebilmektedir.

Görsel yanılsamalardan yararlanan Op art ve pareidolia fenomenin amacı izleyicinin algısını etkilemektir. Algısal görsel oyun olarak görülebilecek iki alan, birbirinden farklı olmasına rağmen pareidolia benzeri deneyim yaşatabilecek op art eserleriyle karşılaşmak mümkündür.

Antik çağda dahi oluşumları doğal mekanizmalara bağlı imgelere, şans eseri veya kaderin işi olarak görünen figürlere yani pareidolia nesnelere önem verilmiştir. Filozoflardan Plinius ve Flavius Philostratus’un Tina’lı Apollonios’un yaşamını konu alan çalışmasında pareidolia nesneleri bulutlar aracılığıyla ele alınmıştır. Kuşkuculuğun kurucusu ünlü Yunan düşünür Pyrrhon (Firon) pareidolia fenomeninin duyuların aldatıcılığı ile oluştuğunu fark etmiş ve duyulara tamamen güvenilmemesi gerektiğini savunmuştur.

Antropoloji ve folklorda, insanların uzun süredir manzaranın doğal

özelliklerinde antropomorfik formlar görmeye eğilimli olduklarına dair pek çok kanıt bulunmaktadır. Doğal afetlerin etkisiyle şekillenen birçok kaya oluşumu insanlar tarafından keşfedilmiş ve pareidolia nesnesi haline gelmiştir.

Pareidolia biyolojik incelemelerde de varlığını göstermiştir. Genlerle getirilen doğanın tehlikelerinden korunabilmeyi sağlayan, görünmezlik veya farklı bir nesne, canlıya benzeme bir tür illüzyon yaratabilme pareidolia fenomenini akla getirmektedir. Darwin tarafından geliştirilen Evrim Teorisi bunu *seçilim baskısı* olarak adlandırır. Tavus kelebekleri kanatlarının üzerindeki göz benzeri desenler sayesinde avcıları olan sarı kiraz kuşunu ve büyük baştankara kuşunu uzaklaştırabilmektedir. Seçilim baskısının bir sonucu olarak ortaya çıkan pareidolia fenomeninin, bazı hayvan ve bitkilerin hayatta kalma ihtimalini arttırdığı düşünülmektedir.

Rhesus maymunlarının cansız nesneler üzerindeki yanıltıcı yüzleri kendiliğinden algıladıklarına dair güçlü kanıtlar vardır. Şempanze kafataslarının pareidolia nesnesi sınıfına girdiği iddia edilen Gonçalves vd. (2022) araştırmasında şempanzelerin (fare, kedi, köpek, şempanze türleri arasında) şempanze yüzlerine, ardından şempanze kafataslarına, ardından şempanze kafatası görünümlü pareidolia nesnelere daha uzun baktıkları kaydedilmiştir.

Pareidolia, klinik ve radyolojik kalıpları tanımaya, ezberlemeye yardımcı olan ve genel teşhis becerilerini geliştiren yararlı bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Nörogörüntüleme teşhis, belirli hastalıkların göstergesi olan spesifik modellerin tanınmasını içermektedir. Doktorlar belirli bir radyolojik özelliği bir hayvanla ilişkilendirerek teşhis becerilerini ve radyoloji pratiğinde anımsatıcı stratejileri güçlendirmekte ve geliştirmektedir.

Sağlıklı bireylerde de yaşanmasına rağmen akıl sağlığı, yorgunluk, uyku hali, dini inançlar, güçlü ve paranormal fenomenler pareidolia fenomeninin daha sık ve şiddetli yaşanmasına sebep olabilmektedir. Partos vd. (2016) pozitif-psikotik kişilik özelliklerine sahip bireylerin gürültü modellerinde pareidolia yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Tanımlanabilir ve soyut 16 resim üzerinden oluşan bir araştırmada, sanatsal açıdan eğitimsiz katılımcıların insani özellikleri ve nesneleri görüntülemeyi tercih ettiğini, sanatçıların ise yapısal/soyut özellikleri taramak için daha fazla zaman harcadığı sonucuna varılmıştır (Vogt and Magnussen, 2007). Belirgin bir vurgu

yapmadan etrafa özgürce bakma eğilimde olan sanatçıların pareidolia eğiliminin daha fazla olabileceğini düşünebiliriz.

Yeni bir algı eylemiyle, eski fakat yeniden eyleme geçirilmiş bir algı arasında bağ kurma sürecine çağrışım denilmektedir. Bir biliş öncesi süreç olan çağrışım da bilinçaltı ögeler rol oynar bu sebeple bir terapi yöntemi olarak ruhsal çözümleme (psikanaliz) bu özellikten yararlanmaktadır. Freud'un terapi yöntemlerinden biri olan serbest çağrışım otomatizm kavramından yararlanmaktadır. Otomatizm, bilinçaltını, düşünceyi ve duygusal duyguyu serbest bırakmayı amaçlayan teknikleri ve yaklaşımı ifade etmektedir. Psikolojide kullanılan Rorschach testi ve sanatsal otomatik teknikler otomatizm yaklaşımından doğmuştur.

Rorschach Mürekkep Lekesi testi, kişiye ait başka bilgilerle de birleştirilerek bipolar bozukluk ve şizofreni gibi rahatsızlıkların teşhisinde kullanılmaktadır. Rorschach kartları resim, fotoğraf, karakter tasarımı gibi birçok alanda ilham konusu olarak kendisini göstermiştir. Rorschach sanat alanlarında sanatçılar tarafından farklı materyal, bağlam ve tekniklerle etkisini sürdürmeye devam ederek yeni pareidolia deneyimleri için zemin oluşturmaktadır. Rorschach kartlarının öğrenciler tarafından incelenmesi yeni fikirlere yol açabilir.

Pareidolia, romanlardan çizgi romanlara, tragedyalardan öykü kitaplarına, mimari yapılarda, görsel iletişim tasarım alanlarından; illüstrasyon, karakter tasarımı, grafik, animasyon, afiş tasarımı gibi alanlarda materyal ve yöntem olarak kullanılmıştır. Pareidolia fenomenini metaforik görme olarak adlandıran Bert Dodson, pareidoliayı tüm insanlara bahşedilmiş yaratıcı bir hediye olarak görmektedir. Metaforik görme geliştirilebilecek bir beceridir ve bu beceri, anlık akla gelmeyen fikirlere kapı aralamada, yaratıma güçlü bir başlangıç yapmada kullanılabilir. Pareidolia otomatik sanat teknikleriyle pekiştirilebilir.

Lekeleme, otomatik çizim, kum tekniği, dekalkomani, frotaj (sürtme), grataj (kazıma), paranoid-eleştirel, fümaj, ekremaj, parsemaj, damlatma-sıçratma, ıslatma-lekeleme sanatsal otomatik tekniklerdir. Bu tekniklerle şans faktörünü ortaya çıkaran sonrasında belirli düzenlemelerle yarı otomatik eserler yaratan sanatçılar, pareidoliayı deneyimlemiş ve bunu farklı sanatsal alanlarda materyallerle esere dönüştürmüştür. Alışılmışın ötesinde, farklı açı ve oranlarda nesnelerin yani pareidolia nesnelerinin yaratımı için tesadüf ve rastgelelikten yararlanılabilmektedir. Dodson'na göre buruşturulmuş kâğıt topları, rastgele dökülmüş kahve, seyreltilmiş boya veya sıvı

formdaki bir malzemenin oluşturduğu leke de pareidoliayı yöntem olarak kullanabilmenin yoludur (Dodson, 2006: 71). Bu bahsedilen otomatik sanatsal teknikler, uygulamalı sanatsal çalışmalarda farklı materyallerle çeşitlendirilip görsel algıyı geliştirmek, yaratıcılığı teşvik etmek, heykelcilik ve modelleme, görsel hikaye anlatımı için kullanılabilir.

Pareidolia fenomeni, sanat eserlerinin kalıcılığını sağlamak için yöntem veya materyal olarak kullanılabilir. Sanatçının amacı eserlerin kalıcılığını sağlamak olmasa da pareidolia kullanımı eserlerin kalıcılığı beraberinde getirebilir. Pareidolia fenomenin sanat alanlarında yaratıcılığı geliştiren otomatik tekniklerle yöntem olarak kullanıldığı ve eserlerde gizem, gerilim oluşturmak için, izleyicinin dikkatini çekmek için uyarıcı materyal olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmacılar İçin Öneriler:

1. Bu araştırma bilim dallarından; psikoloji, nöroloji, biyoloji, antropoloji, felsefede pareidoliayı bütünsel bir şekilde incelemiş olduğu için bu alanlar daha ayrıntılı incelenebilir ya da farklı bilim dallarının pareidolia ile bağlantısı araştırılabilir.
2. Bu araştırma yazınsal sanatlardan yalnızca edebiyattan birkaç örnekle sınırlandırılmıştır, farklı yazınsal alanlarla örnekler çoğaltılıp incelenebilir.
3. Bu araştırma görsel sanat alanlarından; mimari, sinema alanlarında pareidolia nesnesi olan birkaç örnekle sınırlandırılmıştır, örnekler üzerinden daha ayrıntılı incelemeler yapılabilir.
4. Pareidolia fenomeninin sanat eğitiminde kullanımı çeşitli değişkenlerle ele alınarak nitel ve nicel yöntemlerle değerlendirilip literatüre kazandırılabilir.
5. Pareidolia fenomeninin sanat tarihindeki yeri ve önemi öğrencilere aktarılabilir, örnekleri incelenip değerlendirme yapılabilir.
6. Pareidolia fenomenini deneyimlemek için eğitim amaçlı müze, doğa yürüyüşü gibi geziler düzenlenebilir, farklı değişkenlerle öğrencilerin davranış ve düşünce yapıları ölçülebilir.
7. Rorschach kartlarının öğrencilere tanıtılmasıyla yeni görüntüler yaratılıp, ortaya çıkan pareidolia nesneleri incelenebilir.
8. Bu çalışmada bahsedilen öğrenciler tarafından şans faktörü ortaya çıkarılıp öğrencilerin yorumlaması istenebilir. Sonrasında öğrencilerin belirli düzenlemelerle yarı otomatik çalışmalar yaratması istenebilir.

9. Sanatsal otomatik tekniklerle uygulamalı sanatsal çalışmalarda farklı materyallerle çeşitlendirilip kullanılabilir.
10. Pareidolia deneyiminin öğrenciler üzerindeki etkileri ön test- son test gibi analizlerle yapılacak araştırmalarla incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Akdeniz, G. (2018). "Pareidolia Testinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması". Ankara Medical Journal, 18(3), 375-381. <https://doi.org/10.17098/amj.461661>
- Akdeniz G., Toker S., Atli I. (2018). "Neural mechanisms underlying visual pareidolia processing: An fMRI study". Pak J Med Sci. 34(6):1560-1566. doi: <https://doi.org/10.12669/pjms.346.16140>
- Alberti, L.B. (2004). On Painting. Cecil Grayson (trans.). London: Penguin Books Ltd
- Alıcı, T. (2019). *Gerçek Bir Yanılsama Bilinç*. İstanbul: Metis Yayınları
- Ambrose, G. (2013). *Grafik Tasarımda Dil ve Yaklaşım, Grafik Tasarım Temelleri, 01*. Melike Taşcıoğlu (çev.) . İstanbul: Litaratür Yayınları
- Artut, K. (2013). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık
- APA Dictionary of Psychology. (2023). *Otizm Spektrum Bozukluğu*. <https://dictionary.apa.org/autism-spectrum-disorder> 30.09.2023
- APA Dictionary of Psychology. (2023). *Otomatizm*. <https://dictionary.apa.org/automatism> 05.11.2023
- APA Dictionary of Psychology. (2023). *Paranoyak*. <https://dictionary.apa.org/paranoid> 20.10.2023
- APA Dictionary of Psychology. (2023). *Paranoyak Şizofreni*. <https://dictionary.apa.org/paranoid-schizophrenia> 20.10.2023
- APA Dictionary of Psychology. (2023). *Şablon Eşleştirme Teorisi*. <https://dictionary.apa.org/template-matching-theory> 04.12.2023
- APA Dictionary of Psychology. (2023). *Seçilim Baskısı*. <https://dictionary.apa.org/selection-pressure> 12.12.2023
- APA Dictionary of Psychology. (2023). *Serbest Çağrışım*. <https://dictionary.apa.org/free-association> 12.12.2023
- Ausbourne, R. (2007). *How To Understand, Enjoy, and Draw Optical Illusions*. Petaluma: Pomegranate Communications
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Berger, J. (2020). *Görme Biçimleri*. Yurdanur Salman (çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Berstein, D. A., Clarke-Stewart, A., Roy, E. J., Srull, T. K., Wickens, C. D. (1994). Psychology. Boston: Houghton Mifflin Company
- Beyoğlu, A. (2015). "Sanat Eğitimde Algı, Görsel Algı ve Yanılsama: Victor Vasarely'nin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme". Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (1), 333-348. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/30210/326103>
- Bierut, M. (2017). Noma Bar: Bittersweet. London: Thames & Hudson. pp. 8–12.
- Burunsuz, M. (2019). "Cobra Sanatı'nda Deneysel Yaklaşımlar". Sanat ve Tasarım Dergisi, 9 (2), 340-349. DOI: 10.20488/sanattasarim.691281
- Burton, A. (2020). "Frontiers in Ecology and the Environment". 18(4).224-224.
- Bushey, M.A. (2015). "Rorschach Inkblot Invasion of Pop Culture". The American journal of psychiatry, 172 10, 949.
- Britt, M. A. (2023). "Pavlov'un Köpeklerinden Stamford Mahkûmlarına En Çarpıcı Psikoloji Deneyleri". Özlem Özarpacı (çev.). İstanbul: Say Yayınları

- Canan, S. (2021). *Değişen Beynim*. İstanbul: Tuti Kitap
- Causey, A. (2010). "His darkened imagination: Henry Moore". Britanya: Tate Etc. <https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-18-spring-2010/his-darkened-imagination>
- Carraher, R. G., & Thurston, J. B. (1966). *Optical Illusions and The Visual Arts*, New York: Van Nostrand Reinhold
- Chalup, S.K., Hong, K. and Ostwald, M.J. (2010). "Simulating Pareidolia of Faces for Architectural Image Analysis". C. 2.262-278.
- Christie's, (2023). *Asger Jorn*. <https://www.christies.com/en/lot/lot-6211281> 19.11.2023
- Conrad, K. (1958). *Die beginnende Schizophrenie; Versuch einer Gestaltanalyse des Wahns*. Stuttgart: Georg Thieme Verlag.
- Coss, R. G. (1968). "The Ethological Command in Art". *Leonardo*, 1(3), 273–287. <https://doi.org/10.2307/1571871>
- Coşkun, A. (2019). "Mekânda Optik Etkiler". Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Ana Sanat Dalı. Ankara
- Cozens, A. (1785). *A New Method of Assisting the Invention in Drawing Original Compositions of Landscape*, London: J. Dixwell, in St. Martin's Lane
- Cüceloğlu, D. (2021). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Çay, R. & Yılmaz, M. (2022). "Otomatist Anlatı Bağlamında Sürrealist ve Soyut Dışavurumcu Resimlere Yönelik Bir İnceleme". *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 12 (26), 45-61. DOI: 10.16950/iujad.1211574
- Çelik, F., Arslan, B.D., Yıldız, F. ve Kalp, M. (2023). "Sinemada mekân: The Fall Filmi'nde Göstergebilimsel Yaklaşımla Mekan Okumaları". *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 29,67-80. doi: 10.17484/yedi.1162213
- Dali, S. (1942). *The Secret Life Of Salvador Dali*. Digital Library of India Item 2015.76092 <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.76092/page/n7/mode/2up>
- Damisch, H. (2012). *Bulut Kuramı Resim Tarihi İçin Bir Katkı*. E. Burak Şaman (çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Da Vinci, L. (2019). *Leonardo'nun Defterleri. Büyük Üstattan Uygulamalı Dersler*. H. Anna Suh (ed.), Alev Serin (çev.). Ankara: Akılçelen Kitaplar
- Diñçeli, D. "Görsel Düşünme ve Algı". *İdil*, 67 (2020 Mart): s. 545–552. doi: 10.7816/idil-09-67-11
- Dodson, B. (2006). *Keys to Drawing With Imagination: Strategies and Exercises for Gaining Confidence and Enhancing Your Creativity*. Cincinnati: North Light Books
- Doğaner, S. (1995). "Peribacalarının Turizm Bakımından Önemi". *Türk Coğrafya Dergisi*, 0 (30), 25-39. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tcd/issue/21257/228133>
- Eagleman, D. (2021). *Beyin: Senin Hikâyen*. Zeynep Arık Tozar (çev.). İstanbul: Domingo Yayınevi
- Eken, G. (2018). "Sanatta Yeni Arayışlar ve Geleneğin Reddi Bağlamında Yves Klein'in "Fire Color 1 FC1" Adlı Çalışmasına Özgün Bir Bakış". *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4 (8), 24-30. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iksd/issue/51695/671132>
- Erdal, G. (2020). "AmblajTasarımında Gestalt Prensibi". *Uluslararası İnsan Ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 32-39.
- Ernst, M. (1948). *Beyond Painting*. New York: Wittenborn, Schultz

- Ferrier, J. L. & Pichon, Y. L. (eds.). (1999). *Art of the 20th century: A year by year chronicle of painting, architecture, and sculpture*. Paris: Editions du Chene
- Gagnebin, M. (2011). *Psikanalitik Bir Estetik İçin*. Simla Ongan Kocaoğlu (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Gamboni, D. (2014). *Paul Gauguin: The Mysterious Centre of Thought*. Chris Miller (trans.). London: Reaktion Books Ltd
- Geist, S. (1988). *Interpreting Cézanne*. Cambridge: Harvard University Press
- Gilman, C. P. (2012). *Sarı Duvar Kâğıdı*. Aksu Bora (çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Gombrich, E. H. (2015). *Sanat ve Yanılsama, Resim Yoluyla Betimlemenin Psikolojisi*. Ahmet Cemal (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Gombrich, E. H. (2017). *Sanatın Öyküsü*. Erol Erduran ve Ömer Erduran (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Gonçalves, A., Hattori, Y., & Adachi, I. (2022). "Staring death in the face: chimpanzees' attention towards conspecific skulls and the implications of a face module guiding their behaviour". Royal Society open science, 9(3), 210349. <https://doi.org/10.1098/rsos.210349>
- Gosselin, F., & Schyns, P. G. (2003). "Superstitious Perceptions Reveal Properties of Internal Representations". Psychological Science, 14(5), 505–509. <http://www.jstor.org/stable/40064175>
- Gray, P. (1991). *Psychology*. New York: Worth Publishers Inc.
- Hong, K. (2013). *Scene perception using machine pareidolia of facial expressions*. University of Newcastle Research Higher Degree Thesis, Newcastle.
- Hunt, J. (1999). "Paranoid, Critical, Methodical, Dali, Koolhaas, and...". Marcus, George E. (eds.). In: *Paranoia Within Reason: A Casebook on Conspiracy as Explanation* London: University of Chicago Press (s. 21,22).
- Jahangiri, S. (2015). *The concept of illusion from design's perspective: A study on optical illusions in product design*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Ürünleri Tasarımı Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri*. Ali Nahit Babaoğlu (çev.). İstanbul: Okuyan Us
- Kahlbaum. K.L. (1866), "Die Sinnesdelirien," Zeitschrift für Psychiatrie. 1-83.
- Karabulut, N. ve Daşdemir, F. (2020). "Sanat Eğitiminde Bir Alt Disiplin Olarak Uygulamalı Çalışmalar ve Gestalt Algı Kuramı". The Journal of Academic Social Science. 8(106). 47-60.
- Karakaş, S. (2017). *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı* - www.psikolojisozlugu.com (sürüm: 5.2.0/2022)
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri". Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 62-80. Erişim adresi: 137 https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ozgubulut/129744/Sosyal_Hizmet_E_Dergi_SOSYAL_BILIMLERDE.pdf
- Kandel, E. R. (2020). *Sanatta ve Beyin Biliminde İndirgemecilik: İki Kültür Arasında Köprü Kurmak*. Mehmet Doğan (çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Kayapınar, U. (2021). "Max Ernst'in resimlerinden çözümleme örnekleri: "Sessizliğin Gözü", "Yağmurdan Sonra Avrupa II", "Antipope" ". Journal of Arts, 4 (2), 129-134. DOI: 10.31566/arts.4.2.07
- Kerner, J.A.C. (1880). *Sämtliche Poetische Werke*, Leipzig: Hesse

- Kikuchi, Y., Senju, A., Tojo, Y., Osanai, H., & Hasegawa, T. (2009). "Faces do not capture special attention in children with autism spectrum disorder: a change blindness study". *Child development*, 80(5), 1421–1433. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01342.x>
- Kobayashi, M., Otsuka, Y., Nakato, E., Kanazawa, S., Yamaguchi, M. K., & Kakigi, R. (2012). "Do infants recognize the Arcimboldo images as faces? Behavioral and near-infrared spectroscopic study". *Journal of experimental child psychology*, 111(1), 22–36. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2011.07.008>
- Kollerauktion.ch. *Paesina Taşı*. https://www.kollerauktion.ch/en/103046-0019-4017-PIETRA-PAESINA-RUINENMARMOR-4017_506318.html?RecPos=21#:~:text=Ruin%20stone%20or%20Pietra%20Paesina,like%20landscapes%20is%20still%20unclear
- Kuş, S. (2003). "Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümlerinde Grafik Tasarım Dersi Eğitiminde Gestalt Kuramı ve İlkelerinin Yansımaları", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Lancaster, John (1973). *Introducing Op Art*. London: B. T. Batsford Limited, New York: Watson-Guption Publications
- Leppert, R. (2009). *Sanatta Anlamların Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi*. İsmail Türkmen (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Levy, S. & Maddox, C. (2003). *The scandalous eye: the surrealism of Conroy Maddox*. Liverpool: Liverpool University Press
- Lilienfeld, S. O., Wood, J. M., & Garb, H. N. (2001). "What's wrong with this picture?". *Scientific American*, 284(5), 80–87. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0501-80>
- Liu, J., Li, J., Feng, L., Li, L., Tian, J., & Lee, K. (2014). "Seeing Jesus in toast: neural and behavioral correlates of face pareidolia". *Cortex; a journal devoted to the study of the nervous system and behavior*, 53, 60–77. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2014.01.013>
- MacLagan, D. (2014). *Line Let Loose: Scribbling, Doodling and Automatic Drawing*. London: Reaktion Books
- Maranhão-Filho, P., & Vincent, M. B. (2009). "Neuropareidolia: diagnostic clues apropos of visual illusions". *Arquivos de neuro-psiquiatria*, 67(4), 1117–1123. <https://doi.org/10.1590/s0004-282x2009000600033>
- Maranhão-Filho, P., & Vincent, M. B. (2015). "Michelangelo, mammillary bodies and the Creator". *Arquivos de neuro-psiquiatria*, 73(2), 175. <https://doi.org/10.1590/0004-282X20140203>
- Martinez-Conde, S., & Macknik, S. L. (2012). "A Faithful Resemblance". *Scientific American Mind*, 23(4), 19–21. <http://www.jstor.org/stable/24942242>
- Melcher, D., & Bacci, F. (2008). "This visual system as a constraint on the survival and success of specific artworks". *Spatial Vision*, 21(3-5), 347–362. <https://doi.org/10.1163/156856808784532626>
- Meshberger, F. L. (1990). "An interpretation of Michelangelo's Creation of Adam based on neuroanatomy". *JAMA*, 264(14), 1837–1841.
- Michell, J. (1979). *Natural likeness: faces and figures in nature*. New York: E. P. Dutton
- National Gallery Of Art. (2013). *An Eye for Art: Focusing on Great Artists and Their Work*. Chicago: Chicago Review Press

- O'Craven, K. M., & Kanwisher, N. (2000). Mental imagery of faces and places activates corresponding stimulus-specific brain regions. *Journal of cognitive neuroscience*, 12(6), 1013–1023. <https://doi.org/10.1162/08989290051137549>
- Palermo, R., & Rhodes, G. (2007). “Are you always on my mind? A review of how face perception and attention interact”. *Neuropsychologia*, 45(1), 75–92. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2006.04.025>
- Parr, L. A. (2011). “The evolution of face processing in primates”. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences*, 366(1571), 1764–1777. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0358>
- Partos, T. R., Cropper, S. J., & Rawlings, D. (2016). “You Don't See What I See: Individual Differences in the Perception of Meaning from Visual Stimuli”. *PloS one*, 11(3), e0150615. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0150615>
- Passeron, R. (2000). *Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi*. Sezer Tansuğ (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Pickren, W.E. (2014). *The psychology book: from shamanism to cutting-edge neuroscience, 250 milestones in the history of psychology*. New York, NY: Sterling
- Rahman, M., & van Boxtel, J. J. A. (2022). “Seeing faces where there are none: Pareidolia correlates with age but not autism traits”. *Vision research*, 199, 108071. <https://doi.org/10.1016/j.visres.2022.108071>
- Ramachandra, V. S. ve Blakeslee, S. (2016). *Beyindeki Hayaletler İnsan Zihninin Gizemlerine Doğru*, Levent Öztürk (çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Reid, V. M., Dunn, K., Young, R. J., Amu, J., Donovan, T., & Reissland, N. (2017). “The Human Fetus Preferentially Engages with Face-like Visual Stimuli”. *Current biology: CB*, 27(12), 1825–1828.e3. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2017.05.044>
- Riekk, T., Lindeman, M., Aleneff, M., Halme, A., & Nuortimo, A. (2013). “Paranormal and religious believers are more prone to illusory face perception than skeptics and non-believers”. *Applied Cognitive Psychology*, 27(2), 150-155. <https://doi.org/10.1002/acp.2874>
- Ryan, C., Stafford, M., & King, R. J. (2016). “Brief Report: Seeing the Man in the Moon: Do Children with Autism Perceive Pareidolic Faces? A Pilot Study”. *Journal of autism and developmental disorders*, 46(12), 3838–3843. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2927-x>
- San, İ. (2019). *Sanat ve Eğitim – Yaratıcılık, Temel Sanat Kuramları, Sanat Eleştirisi Yaklaşımları*. Ankara: Ütopya Yayınevi
- Sarcone, G.A., & Waeber, M. (2019). *A Trick of the Light (Optical Illusions)*. Dongguan: Quarto Publishing Plc
- Saygin, Z. M., Osher, D. E., Koldewyn, K., Reynolds, G., Gabrieli, J. D., & Saxe, R. R. (2011). “Anatomical connectivity patterns predict face selectivity in the fusiform gyrus”. *Nature neuroscience*, 15(2), 321–327. <https://doi.org/10.1038/nn.3001>
- Schyns, P. G., Petro, L. S., & Smith, M. L. (2007). “Dynamics of visual information integration in the brain for categorizing facial expressions”. *Current biology: CB*, 17(18), 1580–1585. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2007.08.048>
- Shakespeare, W. (2022). *Antonius ve Kleopatra*. Sabahattin Eyüboğlu (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Simon, H. A. (1996). *The Sciences of the Artificial*. London: MIT Press

- Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B. L., Loftus, G. R., Bem, D. J. ve Maren, S. (2020). *Atkinson ve Hilgard Psikolojiye Giriş*. Öznur Öncül ve Deniz Ferhatoglu (çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Summerfield, C., Egner, T., Greene, M., Koechlin, E., Mangels, J., & Hirsch, J. (2006). "Predictive codes for forthcoming perception in the frontal cortex". *Science* (New York, N.Y.), 314(5803), 1311–1314. <https://doi.org/10.1126/science.1132028>
- Taubert, J., Wardle, S. G., Flessert, M., Leopold, D. A., & Ungerleider, L. G. (2017). "Face Pareidolia in the Rhesus Monkey". *Current biology: CB*, 27(16), 2505–2509.e2. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2017.06.075>
- Türk Dil Kurumu [TDK], 2019: 2521 <https://sozluk.gov.tr/?ara=yan%C4%B1lsama> 30.09.2023
- Tsao, D. Y., & Livingstone, M. S. (2008). "Mechanisms of face perception". *Annual review of neuroscience*, 31, 411–437. <https://doi.org/10.1146/annurev.neuro.30.051606.094238>
- Uchiyama, M., Nishio, Y., Yokoi, K., Hirayama, K., Imamura, T., Shimomura, T., & Mori, E. (2012). Pareidolias: complex visual illusions in dementia with Lewy bodies. *Brain: a journal of neurology*, 135(Pt 8), 2458–2469. <https://doi.org/10.1093/brain/aws126>
- Vogt, S., & Magnussen, S. (2007). Expertise in pictorial perception: eye-movement patterns and visual memory in artists and laymen. *Perception*, 36(1), 91–100. <https://doi.org/10.1068/p5262>
- Wade, N. J., & Swanston, M. T. (2013). *Visual perception: an introduction*. East Sussex: Psychology Press
- Warburton, N. (2015). *Felsefenin Kısa Tarihi*. Güçlü Ateşoğlu (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları
- Wilner, R. G.(2021). "Pareidolia and the Pitfalls of Subjective Interpretation of Ambiguous Images in Art History". *Leonardo*.54 (6): 638–642.
- Worchel, S. & Shebilske, W. (1989). *Psychology, Principles and Applications*. New Jersey: Prentice Hall
- Yavuz, A. (2023). <https://www.gezelim.com/etkileyici-illuzyon-dunyasini-taksim-illuzyon-muzesinde-kesfe-cikin-25321.html> 28.02.2024
- Yokoi, K., Nishio, Y., Uchiyama, M., Shimomura, T., Iizuka, O., & Mori, E. (2014). Hallucinators find meaning in noises: pareidolic illusions in dementia with Lewy bodies. *Neuropsychologia*, 56, 245–254. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2014.01.017>
- Yüksel, R. (2002). *Plastik Sanatlar ve Algıda Yanılsama*. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İç Mimarlık Bölümü: Eskişehir
- Zararsız, İ. ve Sarsılmaz, M. (2005). "Prefrontal korteks". *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*.25(2). 232-237.
- Zuena, M., Pensabene Buemi, L., Nodari, L. et al. (2022). "Portrait of an artist at work: exploring Max Ernst's surrealist techniques". *Herit Sci* 10, 139. <https://doi.org/10.1186/s40494-022-00777-4>

ŞEKİL KAYNAKLAR

- Şekil 2.1. https://en.wikipedia.org/wiki/Checker_shadow_illusion#/media/File:Checker_shadow_illusion.svg 12.12.2023
- Şekil 2.2. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/be/HermannGrid.svg/800px-HermannGrid.svg.png> 13.12.2023
- Şekil 2.3. <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Afterimage.svg> 13.12.2023
- Şekil 2.4. https://en.wikipedia.org/wiki/Necker_cube#/media/File:Necker_cube.svg 13.12.2023
- Şekil 2.5. https://www.researchgate.net/profile/Jonathan-Schooler/publication/271842692/figure/fig3/AS:614224988479500@1523454057345/Rubins-vase-sometimes-referred-to-as-The-Two-Face-One-Vase-Illusion-depicts-the_W640.jpg 13.12.2023
- Şekil 2.6. [https://fr.wikipedia.org/wiki/Image_ambig%C3%BCe#/media/Fichier:Pavilh%C3%A3o_do_Conhecimento_\(23\).jpg](https://fr.wikipedia.org/wiki/Image_ambig%C3%BCe#/media/Fichier:Pavilh%C3%A3o_do_Conhecimento_(23).jpg) 13.12.2023
- Şekil 2.7. https://en.wikipedia.org/wiki/Caf%C3%A9_wall_illusion#/media/File:Caf%C3%A9_wall.svg 13.12.2023
- Şekil 2.8. <https://isle.hanover.edu/Ch07DepthSize/Ch07MuellerLyer.html> 13.12.2023
- Şekil 2.9. https://tr.wikipedia.org/wiki/Penrose_merdiveni#/media/Dosya:Impossible_staircase.svg 13.12.2023
- Şekil 2.10. https://www.researchgate.net/publication/304307549_Soul_Dust_The_Magic_of_Consciousness/figures?lo=1 13.12.2023
- Şekil 2.11. <https://mcescher.com/wp-content/uploads/2019/05/LW-426.jpg> 14.12.2023
- Şekil 2.12. <https://design-milk.com/monument-valley-beautiful-mobile-game-youve-ever-seen/> 13.12.2023
- Şekil 2.13. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/67/William_Hogarth_-_Absurd_perspectives.png 14.12.2023
- Şekil 2.14. <https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/William-Hogarth/127324/False-perspective-exemplified-.html> 14.12.2023
- Şekil 2.15. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Kanizsa_triangle.svg 14.12.2023
- Şekil 2.16. <https://www.semanticscholar.org/paper/Organizational-determinants-of-subjective-contour%3A-Bradley-Petry/94207333a47069a50aac4ab934756852839cc7e8/figure/0> 14.12.2023
- Şekil 2.17. [https://en.wikipedia.org/wiki/NBC_logo#/media/File:NBC_logo_2022_\(vertical\).svg](https://en.wikipedia.org/wiki/NBC_logo#/media/File:NBC_logo_2022_(vertical).svg) 14.12.2023
- Şekil 2.18. <https://www.masterworksfineart.com/artists/victor-vasarely/painting/duo-2-1967/id/w-295> 14.12.2023
- Şekil 2.19. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/riley-blaze-p05083> 14.12.2023
- Şekil 2.20. <https://www.singulart.com/en/artworks/krisztina-d%C3%B3zsa-farkas-kuss-kiss-658015> 14.12.2023
- Şekil 2.21. https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=hermann+rorschach+card&efqs=eyJjdHkiOlsiWTI5dWRISnBZblYwWldSZmFXMWWhaMlZ6liwiWTI5dWRISnBZblYwWldSZmNHRnViM0poYldGeiJdfQ%3D%3D&image_search_referrer=global&searchkey=1702565863910 22.10.2023

- Şekil 2.22. [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Theridion_grallator#/media/File%3AHawaiian_happyface_spider_\(30552794872\).jpg](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Theridion_grallator#/media/File%3AHawaiian_happyface_spider_(30552794872).jpg) 30.10.2023
- Şekil 2.23. https://doganinmucizeleri.weebly.com/uploads/1/2/6/0/126047704/published/maymun-orkides-monkey-orchid-dracula-simia5_1.jpg?1566936019 11.10.2023
- Şekil 2.24. <https://www.stridingedge.net/walks/39589/> 13.10.2023
- Şekil 2.25. https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Apache_head_in_rocks,_Ebihens,_France.jpg 14.10.2023
- Şekil 2.26. https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g297980-d641177-Reviews-Devrent_Valley-Cappadocia.html#/media-attf/641177/567277489:p/?albumid=-160&type=0&category=-160 11.10.2023
- Şekil 2.27. <https://www.kollerauktionen.ch/id/C4C61873FAD44D189E1E10FB74D440E891E3015AE2F0405490E18AB4F57034A3.htm?no=1> 12.10.2023
- Şekil 2.28. https://www.coinsandcanada.com/banknotes-prices.php?banknotes=Canadian_banknotes_of_1954_with_the_devil&id_cat=21 14.12.2023
- Şekil 4.1. <https://www.malumatfurus.org/burmada-bir-goldeki-kaya-olusumu-iluzyon/> 16.12.2023
- Şekil 4.2. <https://www.pinterest.de/pin/17170042322250290/> 16.12.2023
- Şekil 4.3. <https://filmhafizasi.com/beyaz-kanvas-ressamlarin-yaratim-surecine-dahil-oldugu-filmler/> 28.10.2023
- Şekil 4.4. https://hikaruivy.files.wordpress.com/2011/10/thefall_poster.jpg 25.07.2023
- Şekil 4.5. <https://divisare.com/projects/304130-salvador-dali-oscar-tusquets-blanca-sala-mae-west-room-at-teatre-museu-dali#lg=1&slide=0> 25.07.2023
- Şekil 4.6. <https://www.fullhdfilmizlesene.pw/film/dusus-izle-1/> 17.07.2023
- Şekil 4.7. <https://www.youtube.com/watch?v=QF-oyCwaArU> 07.09.2023
- Şekil 4.8. <https://ofhouses.com/post/80865513413/001-kazumasa-yamashita-face-house-kyoto> 15.12.2023
- Şekil 4.9. <https://imgur.com/ANE2Dpe> 15.12.2023
- Şekil 4.10. <http://tetsukoya.blog.fc2.com/blog-entry-1088.html> 15.12.2023
- Şekil 4.11. <https://catalogue.henry-moore.org/objects/13984/upright-figure> 16.11.2023
- Şekil 4.12. <https://catalogue.henry-moore.org/objects/13341/transformation-drawing-ideas-for-sculpture?ctx=4f467322235fdeb966599cd48b620ae685b3c67f&idx=10> 16.11.2023
- Şekil 4.13. <https://www.helaineblumenfeld.com/press/sculptor-helaine-blumenfeld-presents-largest-solo-exhibition-at-canary-wharf/> 16.12.2023
- Şekil 4.14. <https://www.dailysabah.com/arts/tony-craggs-boundless-sculpture-placed-in-front-of-istanbul-modern/news> 16.12.2023
- Şekil 4.15. <https://cdn.sanity.io/images/rgmbly0p/production/9698f4d8bb6e8e0137184423554e971d11dbc903-3000x2250.jpg?w=1000&q=85&auto=format> 31.10.2023
- Şekil 4.16. [https://en.m.wikipedia.org/wiki/The_Creation_of_Adam#/media/File%3AMichelangelo_-_Creation_of_Adam_\(cropped\).jpg](https://en.m.wikipedia.org/wiki/The_Creation_of_Adam#/media/File%3AMichelangelo_-_Creation_of_Adam_(cropped).jpg) 16.11.2023
- Şekil 4.17. <https://collections.louvre.fr/en/recherche?author%5B0%5D=77> 16.12.2023

Şekil 4.18. <https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Joos-or-Josse-de-Momper/857486/Allegory-of-autumn.html> <https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Joos-or-Josse-de-Momper/857487/Allegory-of-winter.html> <https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Joos-or-Josse-de-Momper/857373/Allegory-of-spring.html> <https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Joos-or-Josse-de-Momper/857371/Allegory-of-summer.html> 14.12.2023

Şekil 4.19. [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Triumph_of_the_Virtues_\(Mantegna\)#/media/File%3AVicesVertusMantegna.jpg](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Triumph_of_the_Virtues_(Mantegna)#/media/File%3AVicesVertusMantegna.jpg) 29.10.2023

Şekil 4.20. <https://secretimages.org/2019/10/19/andrea-mantegna-st-sebastian-c-1459/> 29.10.2023

Şekil 4.21. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Jupiter_and_Io#/media/File%3AAntonio_Allegri%2C_called_Correggio_-_Jupiter_and_Io_-_Google_Art_Project.jpg 29.10.2023

Şekil 4.22. <https://useum.org/artwork/Madonna-and-Child-with-Saint-Martina-and-Saint-Agnes-El-Greco-1599> 30.10.2023

Şekil 4.23. <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcR6pRj7VTS7NZdXP1H0zFkinALSbtTAF1wtA&usqp=CAU> 28.10.2023

Şekil 4.24. Kerner, J.A.C. (1880). *Sämtliche Poetische Werke*, Leipzig: Hesse <https://archive.org/details/samtlichepoetisc0012kern/page/211/mode/1up> 17.12.2023

Şekil 4.25. <https://www.christies.com/en/lot/lot-5621967> 15.10.2023

Şekil 4.26. <https://www.dc.com/blog/2022/03/25/roscach-and-the-power-of-perception> <https://observer.com/2020/07/roscach-watchmen-dc-comic-series-announcement/> 28.11.2023

Şekil 4.27. <https://www.artsy.net/artwork/kyung-woo-han-b-1979-plastic-roscach-black> 25.11.2023

Şekil 4.28. <https://artisinsane.com/> 28.11.2023

Şekil 4.29. <https://honestlywtf.com/art/cj-hendrys-roscach/> 17.12.2023

Şekil 4.30. <https://www.youtube.com/watch?v=WxV-f5riEAI> 01.10.2023

Şekil 4.31 <https://www.christies.com/lot/lot-4931809> 30.11.2023

Şekil 4.32. <https://regia-marinho.medium.com/what-is-surrealist-automatism-art-d550eb5ea967> 04.12.2023

Şekil 4.33. <https://www.aci-iac.ca/fr/lessai/la-loi-du-hasard-par-francois-marc-gagnon/> 06.12.2023

Şekil 4.34. <https://artblart.com/tag/wols-the-bird/> 07.12.2023

Şekil 4.35. <https://www.artnet.com/artists/asger-jorn/douleur-silencieuse-Q6sMBR98gxDtItlOqiromA2> 19.11.2023

Şekil 4.36. <https://christianberst.com/en/artists/raphael-lonne> 16.11.2023

Şekil 4.37. https://www.artbrut.ch/en_GB/author/laure 16.11.2023

Şekil 4.38. <https://shunartdesign.com/artist/jiro-yoshihara/> 07.12.2023

Şekil 4.39. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/cozens-plate-1-t03169> 04.12.2022

Şekil 4.40. <https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl020563115> 07.09.2023

Şekil 4.41. <https://hammer.ucla.edu/exhibitions/2018/stones-to-stains-the-drawings-of-victor-hugo> 02.11.2023

- Şekil 4.42. https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Masson_automatic_drawing.jpg 06.11.2023
- Şekil 4.43. <https://www.artnet.com/artists/jean-hans-arp/automatic-drawing-AXSIJPW9159xp0bh470JLA2> 20.11.2023
- Şekil 4.44. <https://smarthistory.org/andre-masson-battle-of-fishes/> 18.11.2023
- Şekil 4.45. <https://historia-arte.com/obras/leon-bicicleta> 03.11.2023
- Şekil 4.46. <https://www.remedios-varo.com/mujer-o-el-espiritu-de-la-noche-19a51/> 04.11.2023
- Şekil 4.47. <https://www.christies.com/lot/lot-6381890> 01.12.2023
- Şekil 4.48. <https://www.artsy.net/artwork/max-ernst-europe-after-the-rain> 05.11.2023
- Şekil 4.49. <https://www.museoreinasofia.es/coleccion/obra/endless-enigma-enigma-sin-fin> 26.10.2023
- Şekil 4.50. <https://www.artchive.com/artwork/slave-market-with-the-disappearing-bust-of-voltaire-salvador-dali-1940/> 20.10.2023
- Şekil 4.51. <https://wikioo.org/es/paintings.php?refarticle=8XYVC5&titlepainting=Bailarina+en+un+Death%27s+Cabeza&artistname=Salvador+Dali> 26.10.2023
- Şekil 4.52. <https://www.weinstein.com/artists/48-wolfgang-paalen/works/33199-wolfgang-paalen-orages-magnetiques-1938/> 13.11.2023
- Şekil 4.53. https://www.yvesklein.com/fr/ressources/index?k%5B%5D=35&p%5B%5D=1961-1962&sb=_created&sd=desc&s%5B%5D=10#/fr/ressources/view/artwork/16694/peinture-de-feu-sans-titre 16.11.2023
- Şekil 4.54. <https://www.christies.com/en/lot/lot-5707767> 23.11.2023
- Şekil 4.55. <https://www.tate-images.com/M05363-Example-of-Parsemage-technique.html> 23.11.2023
- Şekil 4.56. <https://www.artsy.net/artwork/jackson-pollock-yellow-islands> 18.11.2023
- Şekil 4.57. <https://www.artic.edu/artworks/76244/excavation> 18.11.2023
- Şekil 4.58. <https://www.wikiart.org/en/janet-sobel/untitled-1946> 20.11.2023
- Şekil 4.59. <https://www.frankenthalerfoundation.org/artworks/mountains-and-sea/details/all> 19.11.2023
- Şekil 4.60. <https://www.frankenthalerfoundation.org/artworks/jacoband39s-ladder/details/all> 19.11.2023

ÖZ GEÇMİŞ

Medine TEKİN, Kayseri Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Resim-İş Öğretmenliği bölümünden 04.06.2020 tarihinde anabilimdalı birinciliği ile mezun oldu. 2020 yılında OMÜ LEE Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0009-0008-8240-4012

Yayınlar:

1. Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi, “Resim Atölyesi ve Analiz/Yap Anla Sanat ve Yaratıcı Zihin 1-2” Sertifikası, 2021
2. ARTCONS Maltepe Üniversitesi “Uluslararası Güzel Sanatlar ve Konservatuvar Öğrenci Kongresi Sergisi” Katılım Belgesi, 2021
3. “103. Yılında Uluslararası 19 Mayıs Sergisi” Katılım Belgesi, 2022